

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГАВЕЛЯ ОЛЕКСАНДРА РУСЛАНІВНА

УДК 260.2+266

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОЛОДІ
ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ: РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ**

09.00.11– релігієзнавство

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____Гавеля О.Р.

Науковий керівник: КУДІН Андрій В'ячеславович, кандидат філософських наук, доцент

Київ–2020

АНОТАЦІЯ

Гавеля О. Р. Аксіологія християнства як основа формування релігійної свідомості сучасної молоді. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 «Релігієзнавство». Національний університет біоресурсів і природокористування України, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному релігієзнавчо-філософському аналізу проблеми аксіології християнства як основи формування релігійної свідомості сучасної молоді, в якій відображені цінності, об'єктивовані у християнській культурі, етиці та естетиці та суб'єктивовані за допомогою конфесійної самоідентифікації особистості.

Мета дослідження полягає в репрезентації та аналізі особливостей релігійної свідомості сучасної української молоді в контексті впливу на неї християнських цінностей православної, католицької і протестантської конфесій.

Об'єктом дослідження є аксіологія християнства, відтворена в світобаченні та свідомості української молоді.

Предметом дослідження є релігійна свідомість української християнської молоді як сукупність відображених у ній цінностей, об'єктивованих у християнській культурі, етиці й естетиці та суб'єктивованих за допомогою конфесійної самоідентифікації особистості та спільнот.

Суттєві наукові результати дослідження, що становлять новизну дисертаційної роботи, виносяться на захист й можуть бути конкретизовані в наступних положеннях.

Вперше виявлено, що вивчення сучасної аксіосфери в контексті її релігієзнавчо-філософського аналізу повинно враховувати трансформації світоглядних парадигм початку ХХІ століття, які є контекстом для зростання значення християнських цінностей у формуванні релігійної свідомості сучасної

молоді.

Доведено, що аксіологія християнства виявляється через ціннісно-оцінкове відношення людини до світу, яке ґрунтується на її вірі в надприродне; включає певний комплекс релігійних переконань та ідей, сенс і цінності життя, норми і правила поведінки. Сьогодні місцем проявлення цінностей християнства є не об'єктивна реальність надприродного і не суб'єктивний світ особистості, а інтерсуб'єктивна реальність міжперсональної комунікації.

Встановлені особливості формування релігійних, сімейних і національних цінностей молодого покоління України, з урахуванням найбільш стійких ознак етнічної спільноти, таких як норми, цінності, зразки поведінки, пов'язані з ними соціально-психологічні характеристики українців.

Досліджено, що в умовах духовного відродження суспільства світогляд української молоді детерміновано сильною орієнтацією на повагу до родини, до тих релігійних і культурних цінностей, які передаються від старшого до молодшого покоління. На основі проведеного емпіричного соціологічного дослідження було показано, що питання створення сім'ї посідає одне з найважливіших місць у житті сучасної молоді. Водночас, респонденти, які відвідують християнську церкву, значно більше орієнтовані на збереження сімейних цінностей і продовження роду. Бажання до життя у родині стає соціально-психологічною основою для прагнення до спілкування і перебування у спільнотах. Життя у релігійних спільнотах цікавить українську молодь, якщо воно підкріплюється спілкування у них за інтересами.

Проаналізовано, що художня творчість багатьох сучасних режисерів театру і кіно, музикантів і хореографів містить християнські цінності. Їх мистецтво формує у молоді новий стиль життя і мислення, змушує бути менш прагматичною, проявляти більше уваги до оточуючих людей.

Виявлено суспільний, культурний і духовний потенціал християнських церков, закладів та установ освіти і культури в Україні щодо можливостей формування свідомості молоді на основі християнських цінностей. Насамперед це стосується організації індивідуальних бесід, молодіжних зборів, міжнародних

християнських фестивалів, туристичних подорожей, екскурсій і паломництв, допомоги у налагодженні молодіжної волонтерської діяльності тощо.

Доведено, що особливе значення для залучення до активної релігійної діяльності має участь молоді у волонтерській діяльності. Виявлено, що основні причини, з яких студентська молодь займається волонтерською діяльністю, – це співчуття і бажання допомогти ближньому, власні добрі наміри. Важливим спонуканням до занять волонтерською діяльністю для них виступає підтримка збоку батьків і друзів. Доведено, що християнські релігійні організації виявляють здатність зміцнювати довіру людей до волонтерських рухів, спираючись на досвід здійснення допомоги нужденним, який формувався протягом багатовікової історії існування християнської церкви.

Уточнено вирішальне значення релігійної періодики для формування молодіжних християнських рухів в Україні, розвитку їх ідентичності на основі контекстуалізації ідей християнського гуманізму й екзистенціалізму. Християнські ЗМІ сприяють згуртуванню молоді довкола певних конфесій та юрисдикцій, довкола інституцій та рухів всередині церков, сприяють переходу від екзистенційних пошуків до практичної діяльності в різних сферах активності молодіжних церковних та парацерковних організацій. При цілеспрямованій підтримці керівництва церков християнські ЗМІ, орієнтовані на молодіжну аудиторію, змінюють ідентичність християнських конфесій України, сприяють модернізації конкретних християнських традицій та пристосуванню релігійних організацій до умов постмодерну.

Набуло подальшого розвитку твердження, що важливими питаннями, які стосуються ціннісних засад формування релігійного світогляду сучасної молоді, є наступні: про віру і знання, здобуті з особистого і спільного досвіду; про свободу вибору і свободу волі; про універсальний характер ідеалів християнства і можливості їх втілення в різних контекстах; про напередвизначення і особисте покликання; про співвідношення конфесійного світогляду і наукової об'єктивності. Доведено, що в Україні відбувається розширення меж сучасного міжконфесійного

дискурсу в напрямку розвитку християнської релігійно-просвітницької, миротворчої і волонтерської діяльності, молодіжного лідерства, впливу християн-професіоналів на сфери громадського життя в Україні, формування ціннісних засад сучасної християнської трудової етики.

Ключові слова: аксіологія християнства, християнські цінності, релігійна свідомість, конфесійна приналежність, сенс і цінності життя, сімейні цінності, християнська церква, релігійна громада, студентська молодь, волонтерський рух.

Havelia O. R. Axiology of Christianity as the basis for the formation of religious consciousness of modern youth. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of a candidate of philosophical sciences in specialty 09.00.11 – Religious studies. National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to a comprehensive religious – philosophical analysis of the problem of axiology of Christianity as a basis for the formation of religious consciousness of modern youth, which reflects values, objectified in Christian culture, ethics and aesthetics, and subjected by the confessional self.

The purpose of the study is to represent and analyze the features of the religious consciousness of modern Ukrainian youth in the context of the influence of Christian values of the Orthodox, Catholic and Protestant denominations.

The object of research is the axiology of Christianity, reproduced in the worldview and consciousness of Ukrainian youth.

The subject of the study is the religious consciousness of Ukrainian Christian youth as a set of values reflected in it, objectified in Christian culture, ethics and aesthetics and subjected through confessional self-identification of individuals and communities.

Significant scientific results of the research, which constitute the novelty of the dissertation, are defended and can be specified in the following provisions.

For the first time found that the study of the modern axiosphere in the context of its religious and philosophical analysis should take into account the transformations of worldview paradigms of the early XXI century, which are the context for the growing importance of Christian values in shaping the religious consciousness of modern youth.

It is proved that the axiology of Christianity is manifested through the value-evaluation attitude of man to the world, which is based on his belief in the supernatural; includes a certain set of religious beliefs and ideas, the meaning and values of life, norms and rules of conduct. Today, the place of manifestation of the values of Christianity is not the objective reality of the supernatural and not the subjective world of the individual, but the intersubjective reality of interpersonal communication.

Established features of the formation of religious, family and national values of the young generation of Ukraine, taking into account the most stable features of the ethnic community, such as norms, values, patterns of behavior, related socio-psychological characteristics of Ukrainians.

It is investigated that in the conditions of spiritual revival of the society the world outlook of the Ukrainian youth is determined by strong orientation on respect to a family, to those religious and cultural values which are transferred from the senior to the younger generation. Based on empirical sociological research, it has been shown that the issue of starting a family occupies one of the most important places in the lives of modern youth. At the same time, respondents who attend a Christian church are much more focused on preserving family values and procreation. The desire to live in a family becomes the socio-psychological basis for the desire to communicate and stay in communities. Ukrainian youth is interested in life in religious communities if it is supported by communication in their interests.

It is analyzed that the artistic creativity of many modern theater and film directors, musicians and choreographers contains Christian values. Their art forms a new lifestyle and thinking in young people, forces them to be less pragmatic, to pay more attention to others.

The social, cultural and spiritual potential of Christian churches, institutions and establishments of education and culture in Ukraine in relation to the possibilities of forming the consciousness of youth on the basis of Christian values is revealed. First of all, it concerns the organization of individual talks, youth meetings, international Christian festivals, tourist trips, excursions and pilgrimages, assistance in establishing youth volunteering, etc .

It is proved that the participation of young people in volunteering is of special importance for involvement in active religious activity. It was found that the main reasons for which student youth is engaged in volunteering - is compassion and desire to help others, their own good intentions. Support from parents and friends is an important incentive for them to volunteer. It has been proven that Christian religious organizations show the ability to strengthen people's trust in volunteer movements, based on the experience of helping the needy, which was formed during the centuries-old history of the Christian church.

Updated the crucial importance of religious periodicals for the formation of youth Christian movements in Ukraine, the development of their identity based on the contextualization of the ideas of Christian humanism and existentialism. Christian media promote the unification of young people around certain denominations and jurisdictions, around institutions and movements within churches, promote the transition from existential pursuits to practical activities in various areas of activity of youth church and parachurch organizations. With the purposeful support of the church leadership, Christian media focused on the youth audience change the identity of Christian denominations in Ukraine, promote the modernization of specific Christian traditions and the adaptation of religious organizations to postmodern conditions.

Further developed assertions that important issues concerning the values of the formation of the religious worldview of modern youth are the following: about faith and knowledge gained from personal and community experience; on freedom of choice and freedom of will; about the universal nature of the ideals of Christianity and the possibility of their implementation in different contexts; on predestination and personal

vocation; about the relationship between confessional worldview and scientific objectivity. It is proved that in Ukraine the boundaries of modern interfaith discourse are expanding in the direction of development of Christian religious-educational, peacekeeping and volunteer activities, youth leadership, influence of Christian professionals on public life in Ukraine, formation of values of modern Christian work ethic.

Key words: axiology of Christianity, Christian values, religious consciousness, confessional affiliation, meaning and values of life, family values, Christian church, religious community, student youth, volunteer movement.

ЗМІСТ

ВСТУП	11
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОЛОДІ	21
Висновки до першого розділу.....	61
РОЗДІЛ 2. ДУХОВНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ І ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ КУЛЬТУРИ, МОРАЛІ І ТРАДИЦІЙ ХРИСТИЯНСТВА	67
2.1 Духовні, етичні та естетичні цінності як віддзеркалення релігійної свідомості сучасної людини: конфесійний вимір.....	67
2.2 Національні, релігійні і сімейні цінності в житті сучасної студентської молоді України.....	81
2.3 Формування свідомості сучасної молоді засобами мистецтва, що містить духовні цінності християнства.....	91
Висновки до другого розділу.....	114
РОЗДІЛ 3. ЖИТТЄВІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ	117
3.1 Сенс і цінності життя сучасної молоді України в релігійному вимірі.....	117
3.2 Співпраця студентської молоді з християнськими церквами і релігійними організаціями та її участь у волонтерській діяльності.....	127
3.3 Культурні пріоритети сучасної студентської молоді України: особливості релігійного, естетичного, мистецького і літературного вибору.....	142

Висновки до третього розділу	148
ВИСНОВКИ	153
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	165
ДОДАТКИ	191

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дослідження особливостей аксіологічного аспекту світогляду віруючих в Україні активно розвивається у зв'язку з тим, що саме прийняття певних цінностей стає як основою для єднання, так і проводять розмежувальні лінії в релігійному середовищі. Сучасні численні виклики ставлять питання про майбутнє етнорелігійної ідентифікації українців. Зазвичай прогностичні моделі дослідників та стратегії місійної діяльності церков виходять із особливостей свідомості сучасної молоді, яку і намагаються зробити християнською численні українські конфесії та юрисдикції. Але при цьому залишається за межами дослідницьких завдань виявлення того, якими є основні світоглядні цінності християнської молоді. Адже усі проповіді про відкрите християнство, традиції примирення, соціальної роботи та місії можуть входити у суперечність із реальністю, яку можна спостерігати у церковних громадах. Виявлення множини цінностей, які сповідуються українською християнською молоддю, є складним для релігієзнавства завданням, оскільки часто плутаються дві принципово різні завдання: опис та осмислення ціннісного аспекту світогляду молоді, що зараховує себе до числа християн при опитуванні та дослідженні аксіосфери світогляду молоді, яка систематично бере активну участь у житті християнських громад. Для розуміння того, як аксіологія християнства динамічно відображається в світобаченні та свідомості української молоді, необхідним є вивчення цінностей (1) молоді загалом, (2) молоді, яка зараховує себе до числа віруючих, (3) молоді, яка свідомо сповідує християнство, є членами конкретних релігійних громад, реалізують власні цінності під час соціальної практики.

Зростання значення ролі церкви в сучасному українському суспільстві актуалізує дослідження аксіології християнства як вчення, пов'язаного з біблійними цінностями, ідеями, нормами і правилами поведінки, які виступають основою формування релігійної свідомості сучасної молоді у християнських громадах. Соціокультурне значення дослідження важливе саме у період початку

XXI ст., коли християнські цінності набувають нового значення у свідомості сучасної молоді. Власна система цінностей, поглядів і почуттів індивіда співвідноситься зі світоглядом українського народу, його традиціями і звичаями, релігійними святами, ідеями, моральними нормами і правилами поведінки тощо. Ідентифікація особи з певним етносом, релігійною конфесією, безпосередня єдність з представниками релігійних об'єднань, позначилася на особливостях свідомості й самосвідомості молодого покоління українців та потребує конкретизації сукупності відображених у ній цінностей, об'єктивованих у християнській культурі, етиці й естетиці. Специфічне ставлення українського народу до питань релігії пов'язане з особливостями його менталітету, який виявляється у спільному характері і загально визнаних цінностях.

Водночас, релігійна ідентичність не є чимось раз і назавжди заданим, а динамічно змінюється у зв'язку з долученням до соціальних практик, які пропонуються християнськими громадами. Аксиосфера, проявлена через практики, формує потім і теоретичний світогляд християнської молоді, хоча, переважно вважається, що знання зумовлюють цінності та практики. Вивчення способів залучення молоді до християнських практик, особливостей трансформацій ціннісного світогляду молоді у зв'язку з цими процесами долучення створює основу для розуміння особливостей звичайних сьогодні переходів від «симпатиків» християнства до власне християн у середовищі молодих людей.

Тематика дослідження стає все більш актуальною у зв'язку з тенденціями до розмивання меж між секулярним та релігійним, між активними вірними і пасивними «симпатиками» певних конфесій в умовах постсекулярної соціальності. Відповідно, зміни ціннісних орієнтацій української молоді при її розділенні за ступенями релігійності повинні враховувати наявність спільних тенденцій, а також можливість впливів активних вірних на «симпатиків» та «байдужих». Зміни цінностей не можуть бути описані виключно як відродження релігійних традицій, оскільки часто простежуємо цілком нові явища, які виникають у контексті глобалізації та глокалізації, переважання значення міжособистої комунікації в

епоху постіндустріального суспільства тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації затверджено вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 9 від 12 січня 2016 року). Дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної ініціативної теми кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України «Сучасна філософія науки та освіти: проблеми гуманітарного дискурсу» (номер державної реєстрації 0116U001882, 2016–2018 рр.).

Мета дослідження полягає в репрезентації та аналізі особливостей релігійної свідомості сучасної української молоді в контексті впливу на неї християнських цінностей православної, католицької і протестантської конфесій.

Відповідно до поставленої мети, визначаються такі основні **дослідницькі завдання**:

- сформувати теоретико-методологічні засади для вивчення аксіології християнства, визначити категоріально-понятійний апарат дисертаційного дослідження;
- розкрити значення християнських цінностей як змістоутворювального чинника духовно-морального буття людини в сучасному українському суспільстві;
- простежити генезу розвитку духовних й естетичних цінностей у представників православної, греко-католицької і протестантської конфесій як віддзеркалення релігійної свідомості сучасної людини;
- з'ясувати значення синтезу цінностей релігійної віри і наукового світогляду у світобаченні сучасної молоді;
- визначити місце національних, релігійних і сімейних цінностей у житті сучасної студентської молоді України;
- охарактеризувати особливості розуміння сенсу і цінностей життя сучасної молоді України в релігійному вимірі;
- висвітлити значення співпраці сучасної молоді з християнськими церквами і

релігійними організаціями у здійсненні волонтерської діяльності;

– окреслити особливості формування свідомості сучасної молоді засобами мистецтва, що містить духовні цінності християнства;

– представити суспільний, культурний і духовний потенціал християнських церков, закладів та установ освіти і культури в Україні щодо можливостей формування свідомості молоді засобами цінностей християнства;

– визначити культурні пріоритети та вплив християнської релігії на естетичні смаки, мистецькі та літературні уподобання сучасної молоді.

Об'єктом дослідження є аксіологія християнства, відтворена в світобаченні та свідомості української молоді.

Предметом дослідження є релігійна свідомість української християнської молоді як сукупність відображених у ній цінностей, об'єктивованих у християнській культурі, етиці й естетиці та суб'єктивованих за допомогою конфесійної самоідентифікації особистості та спільнот.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Принципове значення для розробки теми дослідження мають фундаментальні праці з теорії філософії, релігієзнавства і теології Л. Баєвої, А.Бергсона, Г.Гадамера, Д. фон Гільдебранда, Е.Гуссерля, Е.Джулімана, І. Кіцул, М. Лоського, М. Мchedлова, С.Онищука, С.Соловйова, О. Сідоркіної, М. Стелецького, М.Гайдеггера, В.Хромець, Е.Еріксона, Ф.Фаррара, С.Франка, Л.Чекаленка, М.Шелера, К. Юнга, К.Ясперса та ін., в яких визначаються концептуальні засади та методологічні стратегії дослідження аксіології християнства. Суттєвим теоретичним підґрунтям стали також роботи: О.Андреева, Л.Богатої, М.Бойченко, Ф.Власенко, О.Гасанова, В.Желанової, В.Ільїна, І.Канта, А.Карміна, С.Кримського, І.Надольного, О.Новікової, А.Пецанової, С.П'янзіна, М.Рокича, Л.Гаррісона, Л.Чекаленко, Ю. Шайгородського, Ш.Шварца, в яких визначена класифікація та ієрархія цінностей і методичні підходи до їх вивчення. Для доповнення концептуальної бази дослідження було обрано роботи Н. Гаврилової, О. Васильєвої, К. Вергелеса, Б.Гаврилишина, А.Кислового, А.Колодного, М. Мchedлова, С. Оліх, О. Поліщука,

Т.Матвійчук, Л. Чупрія, О.Шевченко, в яких вивчається християнська релігія в контексті духовного світу особистості та як чинник формування суспільної моралі. Підставою для визначення поняття і змісту людської свідомості через призму релігійного і наукового дискурсів стали праці Н.Балабанової, М.Бердяєва, О.Васильєвої, Л.Зорилової, О.Іванкової-Стецюк, А. Іванченко, А. Кадикало, О. Козловського, О. Кураєва, М. Стадника, Л. Маркова, А. Федоренко.

Теоретичною основою дослідження проблеми ціннісної свідомості, її пріоритетів, еволюції системи цінностей та ціннісних орієнтацій особистості стали праці таких дослідників як В. Абрамова, В. Бакірова Н. Богданової, Е. Боринштейн, Т. Бутківської, І. Галян, В. Малімон, М. Підлісного, Л. Савченко, І. Савицької, Л. Чекаля, Л. Чупрій, А. Целякова. Важливе теоретичне значення мали праці В. Андрущенко, І. Бех, Л. Білоконь, А. Валицької, Б. Гершунського, С. Гочаренко, М. Дудар, О. Диміної, І. Зязюна, П. Ігнатенко, М. Каган, В. Краєвського, Г. Красницької, В. Крисаченко, В. Левкулич, В. Сагатовського, О. Савчука, Ю. Турчанінова, А. Тягла, С. Клепко, О. Научитель, О. Чубаревої та ін., в яких визначено філософсько-освітню парадигму і духовні цінності формування свідомості сучасної молоді; роботи О. Введенського, М. Гайдеггера, О. Гулиги, Г. Гумницького, О. Джиоєва, Л. Лужанської, Ю. Недзельської, О. Рихліцької, В. Франкла, Е. Фромма, А. Шопенгауера, К. Ясперса та ін., в яких досліджено проблему людського світогляду як форми вираження сенсу життя; праці О. Гуменюка і О. Іванкова-Стецюка, в яких вивчається духовний потенціал християнських церков і релігійних організацій у формуванні свідомості сучасної молоді.

Дисертаційне дослідження проводилося за допомогою використання *міждисциплінарного* поєднання підходів із різних галузей знань – філософії, історії, теології, релігієзнавства, а також соціології. Серед них: *аксіологічний підхід* – у вивченні та узагальненні результатів аналізу релігійних і сімейних пріоритетів та цінностей сучасної молоді України, у виявленні впливу християнської релігії на естетичні смаки, мистецькі й літературні уподобання студентської молоді; у

вивченні та узагальнені результатів аналізу вибору сучасною українською молоддю цінностей, які стосуються сім'ї та релігії; *структурно-функціональний підхід* – для визначення ролі та місця різних релігійних організацій та інституту сім'ї у формуванні ціннісної основи свідомості і моралі сучасної молоді; *соціологічний метод* – у вивченні особливостей свідомості сучасної студентської молоді, яка виявляється у розумінні нею сенсу і цінностей життя, у мотивах її участі у волонтерській діяльності, в естетичних смаках та ін.; *феноменологічний підхід*, за допомогою якого мали можливість вивчити вплив християнської аксіології на формування свідомості сучасної молоді; *порівняльний метод*, який дозволяє виявити спільне та відмінне у наукових і теологічних інтерпретаціях духовних цінностей; *метод історичного аналізу* при спробах розглянути особливості вчення православних, католицьких і протестантських церков у контексті християнської аксіології; *системний підхід* – у дослідженні світогляду сучасної молоді в інтегральній єдності філософського, релігійного і повсякденного сприйняття нею світу і цінностей християнства; метод теоретичного узагальнення – для підбиття підсумків дослідження.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. Дисертацію присвячено комплексному релігієзнавчо-філософському аналізу аксіологічного аспекту релігійної свідомості сучасної християнської молоді України, способів відображення у цій свідомості цінностей, що об'єктивовані у християнській культурі, етиці й естетиці та суб'єктивовані за допомогою конфесійної самоідентифікації особистості.

Вперше:

- виявлено, що вивчення сучасної аксіосфери в контексті її релігієзнавчо-філософського аналізу повинно враховувати трансформації світоглядних парадигм початку XXI століття, які є контекстом для зростання значення християнських цінностей у формуванні релігійної свідомості сучасної молоді;
- доведено, що аксіологія християнства виявляється через ціннісно-оцінкове відношення людини до світу, яке ґрунтується на її вірі в надприродне; включає

певний комплекс релігійних переконань та ідей, сенс і цінності життя, норми і правила поведінки. Сьогодні місцем проявлення цінностей християнства є не об'єктивна реальність надприродного і не суб'єктивний світ особистості, а інтерсуб'єктивна реальність міжперсональної комунікації.

- встановлені особливості формування релігійних, сімейних і національних цінностей молодого покоління України, з урахуванням найбільш стійких ознак етнічної спільноти, таких як норми, цінності, зразки поведінки, пов'язані з ними соціально-психологічні характеристики українців;

- досліджено, що в умовах духовного відродження суспільства світогляд української молоді детерміновано сильною орієнтацією на повагу до родини, до тих релігійних і культурних цінностей, які передаються від старшого до молодшого покоління. На основі проведеного емпіричного соціологічного дослідження було показано, що питання створення сім'ї посідає одне з найважливіших місць у житті сучасної молоді. Водночас, респонденти, які відвідують християнську церкву, значно більше орієнтовані на збереження сімейних цінностей і продовження роду. Бажання до життя у родині стає соціально-психологічною основою для прагнення до спілкування і перебування у спільнотах. Життя у релігійних спільнотах цікавить українську молодь, якщо воно підкріплюється спілкування у них за інтересами;

- проаналізовано, що художня творчість багатьох сучасних режисерів театру і кіно, музикантів і хореографів містить християнські цінності. Їх мистецтво формує у молоді новий стиль життя і мислення, змушує бути менш прагматичною, проявляти більше уваги до оточуючих людей;

- виявлено суспільний, культурний і духовний потенціал християнських церков, закладів та установ освіти і культури в Україні щодо можливостей формування свідомості молоді на основі християнських цінностей. Насамперед це стосується організації індивідуальних бесід, молодіжних зборів, міжнародних християнських фестивалів, туристичних подорожей, екскурсій і паломництв, допомоги у налагодженні молодіжної волонтерської діяльності тощо;

- доведено, що особливе значення для залучення до активної релігійної діяльності має участь молоді у волонтерській діяльності. Виявлено, що основні причини, з яких студентська молодь займається волонтерською діяльністю, – це співчуття і бажання допомогти ближньому, власні добрі наміри. Важливим спонуканням до занять волонтерською діяльністю для них виступає підтримка збоку батьків і друзів. Доведено, що християнські релігійні організації виявляють здатність зміцнювати довіру людей до волонтерських рухів, спираючись на досвід здійснення допомоги нужденним, який формувався протягом багатовікової історії існування християнської церкви.

Уточнено:

- вирішальне значення релігійної періодики для формування молодіжних християнських рухів в Україні, розвитку їх ідентичності на основі контекстуалізації ідей християнського гуманізму й екзистенціалізму. Християнські ЗМІ сприяють згуртуванню молоді довкола певних конфесій та юрисдикцій, довкола інституцій та рухів всередині церков, сприяють переходу від екзистенційних пошуків до практичної діяльності в різних сферах активності молодіжних церковних та парацерковних організацій. При цілеспрямованій підтримці керівництва церков християнські ЗМІ, орієнтовані на молодіжну аудиторію, змінюють ідентичність християнських конфесій України, сприяють модернізації конкретних християнських традицій та пристосуванню релігійних організацій до умов постмодерну.

Набуло подальшого розвитку:

- твердження, що важливими питаннями, які стосуються ціннісних засад формування релігійного світогляду сучасної молоді, є наступні: про віру і знання, здобуті з особистого і спільнотного досвіду; про свободу вибору і свободу волі; про універсальний характер ідеалів християнства і можливості їх втілення в різних контекстах; про напередвизначення і особисте покликання; про співвідношення конфесійного світогляду і наукової об'єктивності. Доведено, що в Україні відбувається розширення меж сучасного міжконфесійного дискурсу в напрямку

розвитку християнської релігійно-просвітницької, миротворчої і волонтерської діяльності, молодіжного лідерства, впливу християн-професіоналів на сфери громадського життя в Україні, формування ціннісних засад сучасної християнської трудової етики.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що висновки і теоретичні твердження, які обґрунтовано в дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому розумінню проблеми аксіології християнства як основи формування релігійної свідомості сучасної молоді. Це дозволяє розширити сучасну аксіологічну сферу за рахунок цінностей християнства.

Практичне значення дисертації. Матеріали дослідження можуть бути використані в науковій, викладацькій діяльності, а також у практичній роботі щодо удосконалення аксіологічної науки і формування релігійної свідомості сучасної молоді в умовах демократизації сучасного суспільства.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Висновки та всі положення наукової новизни автор отримала самостійно. Використані в дисертаційному дослідженні ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні покликання і використані лише для підкріплення ідей здобувача.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри філософії гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України. Ідеї та висновки дослідження були оприлюднені на наукових міжнародних та всеукраїнських конференціях, міжнародному науковому конгресі й науково-практичному семінарі, а саме: Міжнародному науковому конгресі білоруської культури (Мінськ, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Людина, суспільство, держава у філософському дискурсі: історія і сучасність» (до 60-річчя кафедри філософії НУБіП України) (Київ, 2017); III-й Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації» (Київ, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції

«Україна–Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат» (Київ, 2017); V Міжнародній науковій конференції «Science of the third millennium» (США, 2017 р.); VI Міжнародній науковій конференції «Science of the third millennium» (США, 2018 р.); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Сучасні соціокультурні та політичні процеси в Україні». Треті наукові читання присвячені пам'яті доктора філос. наук професора О. М. Семашка (Київ, 2016 р.); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Сучасні соціокультурні та політичні процеси в Україні» (Київ, 2016 р.); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Другі наукові читання, присвячені пам'яті доктора історичних наук, професора О. І. Путра» (Київ, 2016); Науково-практичному семінарі «Метафора та її семіотичний контекст» (Дніпро, 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософські рефлексії сучасних світоглядних дискурсів» (Вінниця, 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Єдність православних в Україні: стан, проблеми, шляхи досягнення» (Київ, 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Філософія релігії та медицини в постсекулярну добу» (Київ, 2020 р.); Міжнародна наукова конференція «Європейський союз та візантійська культурна спадщина. Історія та перспективи» (Вільнюс, Литва, 2020 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 18 наукових працях, із яких 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у журналі, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science, 1 стаття у науковому виданні іншої держави, 1 стаття у науковому виданні України, 10 тез наукових доповідей.

Структура й обсяг дисертаційної роботи зумовлена постановкою наукової проблеми, логікою та послідовністю вирішення поставлених завдань і складається зі вступу, трьох розділів, висновків. Загальний обсяг роботи становить 215 сторінок, із них сторінок 165 основного тексту. Список використаних джерел налічує 286 найменувань, із них 19 іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОЛОДІ

Аксіологічний аналіз християнської релігії викликає особливий інтерес у сучасних релігієзнавців та філософів через нові запити в особистісному і суспільному розвитку сучасної молоді України. Сучасні кризи соціального та економічного порядку мають моральні та антропологічні причини, і сьогоднішня вимагає формування нового гуманізму, який би допоміг уникати нових криз та зменшив би суперечності сучасного капіталізму. Поряд з питаннями відповідальності та гуманізму значну увагу філософів та релігієзнавців викликає проблема оновлення цінностей у зв'язку з постанням постсекулярної соціальності, нового включення релігійних аспектів у загальний дискурс. В сучасному релігієзнавстві не проводилося досліджень аксіології християнства як основи формування релігійної свідомості сучасної молоді. В цілому, зміст та основні засади християнських цінностей розкриваються у моральній філософії В. Соловйова [222], філософській герменевтиці Г. Гадамера [67], екзистенційній етиці К. Ясперса [266-267], етиці життєвого пориву А. Бергсона [21], фундаментальній онтології М. Гайдеггера [245], феноменологічному методі Е. Гуссерля [83], феноменології М. Шелера [259], концепції походження моральності в етиці П. Кропоткіна [140], детермінації моралі в теорії Е. Еріксона [266] тощо.

Тлумачення цінностей християнства у релігієзнавстві відбувається за допомогою оцінки явищ і предметів, які відображаються в релігійній свідомості людини. Вони знаходять свій вираз через відповідні символи, образи та форми, і слугують засобами, на які віруюча людина спирається в своїй діяльності та орієнтується в оточуючому їй світі.

Християнські цінності є ідеями та поглядами, які існують в релігійному дискурсі. Всі ідеї у сфері аксіології християнства виконують певну функцію, регулюють людські відносини, виступаючи засобами й об'єктами їх діяльності.

Духовно-моральне буття сучасної людини є збагаченим культурними здобутками християнства, в яких відобразились цінності інтегрального порядку, створені багатьма поколіннями віруючих людей. Саме тому релігійну свідомість сучасної молоді України необхідно розглядати як сукупність цінностей, об'єктивованих у християнській культурі, етиці та естетиці та суб'єктивованих через конфесійну самоідентифікацію особистості.

Аксіологія християнства не лише узагальнює цінності, які зберігалися впродовж тривалої історії християнства, а також визначає способи за допомогою яких людина створює та засвоює нові ідеї та цінності, встановлює можливості реалізації творчих здібностей в сфері духовної діяльності тощо.

Іншими словами аксіологія християнства вивчає не тільки релігійні цінності, а й допомагає людині визначитися з ціннісними орієнтаціями, розкрити власні дарування та здібності в духовній сфері, формує її релігійну свідомість. Вона виступає дієвим способом згуртування молоді за допомогою спільних ідей та цінностей. За своїм змістом аксіологія християнства пов'язана з загальнолюдськими цінностями, такими як: мир, любов, людське життя, дружба, довіра, уявлення про справедливість, обов'язки і права людей, сімейні цінності, свободу, цінності діяльності і самореалізації, тощо. Цінності християнства актуальні в умовах сучасного суспільства, адже дозволяють повноцінно задовольняти духовні потреби людини. Утворюючи своєрідну інтегративну цілісність знання і цінностей, характер релігійного світогляду передбачає його структурну складність, й виявляється через особливості світовідчуття, світосприйняття і світорозуміння людини. «Формування свідомості сучасної молоді в умовах демократичного українського суспільства відбувається в умовах гарантованого для кожного права свободи вибору світогляду і віросповідання, що закріплено Конституцією України (Стаття 35). Це право включає свободу

сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» [130, с. 6-7]. Розглядаючи аксіологію християнства як основу формування свідомості сучасної молоді, слід звернути увагу на процесуальний характер філософського знання, його діяльнісно-активний характер. Означений процес виявляється у динамічному розвитку, і як наслідок – у соціальній активності віруючих та у їх гуманних суспільних відносинах.

Основні питання аксіології християнства стосуються розвитку духовного світу особистості й пізнання нею оточуючого її світу. Деякі типові постановки проблеми сенсу життя в історії християнства формуються залежно від можливостей подолання людиною духовної кризи, пошуку себе і свого призначення. Важливими складовими релігійної свідомості сучасної людини є уявлення про щастя та мораль.

В аксіології існують різноманітні класифікації цінностей. На основі філософського аналізу, вчені А. Кармін і О. Новікова виділяють фінальні, інструментальні і похідні цінності. Саме фінальні цінності як вищі цінності та ідеали найкраще розкривають зміст аксіології християнства. В них найбільшою мірою відтворена кінцева мета людських устремлінь, наприклад, свобода і сенс життя. Прагнення до них не потребує ніяких обґрунтувань. За допомогою інструментальних цінностей можна досягнути та зберегти фінальні цінності [116, с. 143].

М. Лоський відстоював онтологічну теорію цінностей, вважаючи, що «буття є не тільки носієм цінності, воно саме, будучи взято в його значущості, є цінність, воно саме є добром і злом» [149, с. 287]. Будуючи класифікацію цінностей, філософ стверджує цінності абсолютної повноти буття, які уособлює у собі Бог. Насамперед, це – Добро, Істина і Краса. Такі абсолютні цінності він називає самими в собі виправданими. Інші ж цінності можуть розглядатися як добро лише по відношенню до конкретних суб'єктів.

На сьогодні актуальним постає питання дослідження аксіології християнства в контексті біблійних цінностей, в яких відобразилися суб'єктивні особливості світогляду і специфічне ставлення представників православної, греко-католицької та протестантської церков до питань релігії.

Спільними для представників усіх християнських конфесій є десять біблійних заповідей. В основу християнських цінностей покладено любов Бога до людини, і любов людини до Бога. Віруюча людина не повинна бути байдужою до інших людей. Любов до свого ближнього у християн має бути настільки щирою, наскільки це можливо лише по відношенню до самих себе.

Г. Пирог запропоновано використовувати системний підхід для аналізу християнських цінностей. Християнство визначено нею як самостійна аксіологічна система, яка прагне охопити всі суспільні та індивідуальні потреби [184, с. 15]. З позицій релігійно-філософського аналізу системний підхід дозволяє досліджувати християнські цінності як важливу складову аксіології та як змістоутворювальний чинник духовно-морального буття сучасної людини. Н. Балабановою [18], А. Іванченко [105], О. Іванковою-Стецюк [104], О. Козловським [123], А. Федоренком [233] тощо. приділяється значна увага питанням формування свідомості населення України в контексті багатоаспектності і самобутності його релігійної життєдіяльності. Це підкреслює значення вивчення аксіології християнства в сучасному релігієзнавстві, яке має спиратися на факти і явища самобутнього духовного життя сучасного українського суспільства в їх багатоаспектному виявленні.

На думку С. Онищука в ієрархії християнських цінностей особливе місце займає людина. Він вважає головними світоглядними питаннями життя а також сенс людського існування. Він виокремлює в них такі риси, як: визначальний вплив надприродного на людину, «божественне одкровення», уявлення про посмертне існування душі, порятунок тощо» [170 с. 83-90]. Отже, морально-ціннісна складова християнських цінностей виявляється у світоглядних

пріоритетах української нації, в узагальнених уявленнях про сенс і цінності життя.

В. Желанов розглядає такі релігійні ціннісні установки, як шанування батьків, недопустимість крадіжок, перелюбу, вбивства. Також особливо він виділяють такі цінності духовного порядку, як справедливість та істина; цінності етичного порядку, такі як милосердя добро та гуманізм, а також гармонію і красу, як цінності естетичного порядку [94, с. 118].

У якості головних цінностей для християн традиційно виділяються сенс життя, гідність індивідуальності, свободи і відповідальності, покликання і справедливості, істини і краси. Аналіз християнських цінностей з позицій релігійно-філософського аналізу в праці Л. Баєвої. Автор розуміє їх як «абсолютні духовно-моральні джерела набуття особистістю (людиною) зв'язку з трансцендентним, досягнення вищої форми досконалості, благодаті, спасіння, духовного безсмертя» [15, с. 172]. Важливою є думка Л. Баєвої, що «релігійні цінності, з позиції релігійно-філософського підходу, є абсолютними в силу своєї божественної, а не особистісної природи. Прагнення до них характеризує рівень духовності, моральності особистості, її спрямованість до вищого ідеалу, який зв'язується з трансцендентним, надприродним буттям» [Там само]. Зважаючи на це, аксіологія християнства може вивчатися не лише з позицій теологічного підходу, але і в релігійно-філософському аспекті, що пов'язано з різними групами християнських цінностей, що входять до їх складу, включаючи їх суб'єктивований особистісний рівень. Це уможливорює дослідження релігійної свідомості сучасної молоді як сукупності відображених цінностей, об'єктивованих у християнській культурі, етиці та естетиці та суб'єктивованих через конфесійну самоідентифікацію особистості. Вищою християнською цінністю виступає Бог як творець світу, людини і часу. Він володіє всемогутністю і всепрощенням. Цінність Бога виражається і як онтологічна (оскільки він є джерелом миру і людини), і як антропологічна (оскільки людина уявляє Його образ і подобу), і як етична (пов'язана з тим, що Він вносить в світ

мораль та ідею блага) [15, с. 173]. У зв'язку з цим, головною чеснотою і першою заповіддю віруючого є любов до Бога, що виступає головним змістоутворювальним чинником її духовно-морального буття. Значущим для формування християнських цінностей є образ Христа, який сам являв приклад основних чеснот, починаючи від смирення, і закінчуючи прощенням своїх ворогів. Однією з особливостей аксіології християнства є «любов до ворогів» і всепрощення як способи духовного протистояння і опору злу. Л. Баєва вважає, що той факт, що християни вірять у Божественний суд, означає, що однією з цінностей християнства є справедливість [Там само]. Цінність розуму та інтелектуального знання, яке спільно з добродієм життям становило ідеал античності, в середньовіччі доповнюється цінністю Віри, що дає людині мудрість. Людське самовдосконалення відбувається шляхом служіння Богу, прояву любові до ближніх, милосердя, здійснення добрих діянь, стриманості. Це закладає основи формування релігійної свідомості сучасних християн.

В роботі Л. Чупрія «Релігійні цінності як основа розвитку духовності особистості» вказується що релігійні цінності мають безпосередній вплив на духовність людини [254, с. 214], оскільки християнські цінності наповнюють змістом духовний світ віруючої особистості. Водночас їх не можна ототожнювати з духовними цінностями. Адже зміст останніх залежить від ментальності особистості, від її культурних і релігійних відмінностей. Духовність людини формується під впливом соціокультурного середовища, в якому вона виховується і здобуває освіту. Установка людини на вдосконалення свого духовного світу може спрямовувати її на засвоєння цінностей, які містяться у різних релігіях, а не лише у християнській. Цінності релігійно-етичного характеру задовольняють потреби індивіда і суспільства, відповідають їх моральним запитам і знаходять вираз в ідеалах, прагненнях і почуттях віруючої людини. Важливе значення у процесі реалізації цінностей релігійно-етичного характеру мають моральні орієнтації, що можуть виступати як ступінь відповідності соціальним і моральним вимогам церков і релігійних громад,

людським потребам, діям і відносинам. На їх основі відбувається формування правової та ціннісної орієнтації віруючих людей і релігійних інститутів.

Сучасна молодь України має потребу у регулярному і повноцінному задоволенні власних духовних потреб, у постійному долученні до моральних цінностей. Без цього руйнується суспільство, а у людини змінюється психіка та її звична поведінка. На важливість ствердження моральних цінностей у житті індивіда і суспільства вказує сучасна криза моралі. Важливо, щоб релігійно-етичні цінності були не тільки проголошені, необхідно щоб вони були осмислені, і етично обґрунтовані особою через сформовані у особистому досвіді поняття добра і зла, справедливості, гідності, честі, обов'язку, гуманізму, щастя, альтруїзму, благоговіння перед життям, мудрості, мужності, правдивості, вірності тощо. Вони визначають зміст універсальних ідеалів, зразків і вимог моралі, через особливу значущість для людини, через визнання їх суспільною думкою. Релігійно-етичні цінності знаходять втілення в праві, філософії, культурі і мистецтві. Базові цінності християнства знайшли відображення у преамбулі Конституції України (1996 р.) Про їх значення свідчить наступна фраза: «Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом ... усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та прийдешніми поколіннями» [129, с.1]. Сакральними або священними фразами починаються Конституції в декількох країнах світу. Так, незаперечне верховенство християнських цінностей для народу закріплено в Конституції Греції: «В ім'я Святої, Єдиносущної і нероздільної Трійці» [128, с. 1]. Без духовної суті будь-який основний закон країни залишиться мертвою буквою – у кожній епохи свій пафос і свій дух. Цінності релігійно-естетичного характеру підкреслюють оціночну природу відношення віруючої людини до краси цього світу, її уявлення про потойбічний світ, про Царство Боже, в яких особистість

виходить із власних релігійних ідеалів. Але разом із тим, релігійні цінності надають сенсу земному життю, стають основою для морально-правового порядку. Не обов'язково легітимізація такого порядку має характер освячення з боку релігійних інституцій. Р.Белла на прикладі США довів, що шляхом такої легітимізації може бути громадянська релігія. В Україні така громадянська релігійність лише формується, і легітимізація морально-правового порядку ще значною мірою пов'язується в уяві віруючих із певною релігійною традицією, київським християнством.

У працях українських та зарубіжних вчених О. Зосим [100], О. Макоїди [153], Л. Филипова [235] тощо. приділяється значна увага аналізу духовних та естетичних цінностей шляхом мистецтвознавчого аналізу. Християнські цінності, які знайшли своє відображення у сакральному мистецтві, посідають важливе місце у формуванні релігійної свідомості сучасної молоді.

Аксіологія християнства стверджує цінність людини та її життя і може розглядатися як індивідуальний синтез всіх інших цінностей, що функціонують у суспільстві. В їх ствердженні бере участь релігійна свідомість людини. Формування останньої відбувається під впливом релігійного виховання. А. Колодний розглядає його як «форму виховного впливу на особистість, покликанням якої є формування поглядів на релігію як найвищу духовну цінність» [126]. Водночас в процесі релігійного виховання має місце певна конфесійна зорієнтованість, світоглядна упередженість щодо релігійних форм свідомості. На думку А. Колодного, цьому сприяють окремі служителі культу й спеціально створені для його проведення інституції (релігійні братства, місіонерські товариства, чернечі ордени тощо.), а також спеціалізовані засоби масової інформації (преса, радіо- і телепередачі, релігійні видання) [Там само]. На противагу цьому, як вважає вчений, духовність українця (як сукупність загальних рис вияву його релігійності) не ідентифікується з якоюсь конфесійною належністю і вираженістю. Для неї не потрібне чітке усвідомлення своєї конфесійної приналежності, адже вона здатна виявлятися у підсвідомій

впевненості в Божій всеприсутності, в існуванні надприродного та абсолютного [Там само].

Однак, ми вважаємо, що перенесення релігійності у сферу індивідуальної свідомості не виключає суб'єктивування власної віри через конфесійну самоідентифікацію. Адже навіть від тих українців, які відвідують церкву лише на великі свята, можна, почути: «Я православна людина». Більшість же сучасних віруючих християн чітко усвідомлює до якої конфесії належать. В Україні основні характеристики релігійного життя означені багатоконфесійністю: «понад три чверті релігійних громад в Україні – це парафії двох основних духовно-релігійних традицій в християнстві – східної (православ'я) та західної (католицизм) [124 с. 167].

О. Савчук було досліджено ціннісні орієнтації сучасної молоді і встановлено, що їх духовно-моральний потенціал складають загальнолюдські та християнські цінності, моральні норми, які є регуляторами стосунків у суспільстві [203].

Н. Гаврілова вказує, що «оптимальне розуміння релігійної свідомості (як певної структурованої або неструктурованої сукупності ідей, поглядів, теорій тощо.) передбачає доповнення об'єктивованими у відповідній релігійній культурі нормами і правилами релігійного мислення й поведінки. Також існують суб'єктивовані ознаки релігійної свідомості, які виявляються через релігійну та конфесійну самоідентифікацію особистості» [66, с. 3]. Релігійна свідомість, на думку Н. Гаврілової, поділяється на два типи: інституціалізована (презентується віруючими, що належать до певної конфесії та церкви) і неінституціалізована (представлена носіями, які не належать до жодної з конфесій в українському суспільстві, які мають хиткі релігійні переконання або є невіруючими) [66, с. 13].

О. Васільєва звертається до вивчення духовного світу особистості як найважливішого чинника її самовизначення. Авторка доводить, що релігія сприяє моральному самовдосконаленню людини на всіх рівнях її буття [32, с. 12].

У вивченні поняття і змісту релігійної свідомості поза увагою науковців залишається такий важливий чинник, як кількість відвідування людиною церкви. Водночас саме він відкриває справжнє місце релігії в житті віруючої або невіруючої людини.

В результаті теоретико-методологічного аналізу робіт філософсько-релігійного спрямування встановлено, що діяльність українських науковців відзначається інтенсивним дослідженням цінностей як сенсоутворюючого початку людського буття. Особливої значущості набуває проблематика аксіології християнства, яка ґрунтується на біблійних цінностях, на традиційній вірі українців у Божу справедливість, на відповідальності за власні вчинки, на активній особистісній позиції і творчому початку людини.

Цінності християнства сприяють моральному вдосконаленню молодого покоління України на всіх рівнях буття, оскільки процес пізнання людиною світу та самої себе нерозривно пов'язаний зі свідомістю.

У сучасній філософській науці концепт «цінності» вживається досить неоднозначно. В найбільш загальному тлумаченні він означає певний об'єкт будь-яких бажань, потреб, підходів, тощо. Водночас можна виділити принаймні ще декілька значень цього поняття. Як правило, концепт «цінність» вживають для позначення не об'єкта взагалі, а лише тих його елементів, котрі причетні до відношень, що виникають між людьми та об'єктами. В певній частині літератури цей термін денотує не об'єкт чи його елементи, а швидше доречність об'єкта чи його окремих елементів щодо позицій, потреб, і бажань тих чи інших людей. В цьому розумінні об'єкти чи їх елементи вже не цінності, а мають цінність. Нарешті, термін може вживатися для позначення так званих культурних стандартів, що поділяються певною спільністю людей і правлять за еталони порівняння й оцінки як об'єктів, так і позицій, потреб та бажань.

Звернення до таких стандартів думки дозволяє більш чітко визначити до чого прагнуть ті чи інші спільноти людей, що саме наповнює їх життя сенсом. Це дозволяє вести більш предметну розмову щодо тих елементів, які складають

загальне уявлення про християнську аксіологію як спосіб формування свідомості сучасної молоді.

Властивості предметів чи явищ корисні і цінні не самі по собі, а лише тоді, коли вони вдовольняють потреби людини. Людина, що належить певному суспільству, класу, нації, групі, відтворюючи умови свого життя, виявляє корисність природних і суспільних речей та явищ і цінує їх. Останні, звичайно, існують об'єктивно, але їх цінність – це не природа, а суспільно значуща властивість, що пізнається не при ізольованому аналізі предмета, а у відношенні його об'єктивних властивостей до потреб людини, котра є мірою їх корисності, значущості, цінності, принадності.

Особистість не має іншого вибору, крім як адаптуватися до загальноприйнятих суспільних норм, повністю їх прийняти. Саме з цього виходить концепція так званої «соціалізації», тобто пристосування людини до пануючих стандартів поведінки.

На думку неофрейдиста Е. Фрома, цінність має «об'єктивну вагомість», однак вона «існує лише у відношенні до існування людини; поза нею немає жодних цінностей» [241, с. 151]. Суб'єктивний ідеаліст Д. Паркер виходить з того, що речі, взяті самі по собі, ще не цінності. «Вони цінні, але не цінності» [279, с. 6].

Цікавим є міркування американського соціолога Дж. Фіхтера: «...три елементи мають бути враховані у дискусії про соціальні цінності: а) сам об'єкт, котрий є цінністю; б) здатність об'єкта вдовольняти соціальні потреби; в) оцінка людьми цього об'єкта і його здатності давати задоволення» [274, с. 293]. Тут Дж. Фіхтер з одного боку, визнає, що пізнання суті цінності не вичерпується дослідженням лише об'єкта, носієм або ж об'єктом цінності. Що ж до самого поняття цінності, то зміст його, очевидно, має відображати взаємодію суб'єкта і об'єкта.

В цьому контексті важливо, що аксіологія християнства має розглядатися не лише як вчення про релігійні цінності, але і як основа формування свідомості людини. В цьому виявляється можливість її одночасного втручання у взаємодію

об'єкта, котрим є цінності християнської релігії і суб'єкта, який постійно самотійно інтерпретує означені цінності.

Аксіологічний момент супроводить всяке відношення людини до християнської релігії у якості оцінки її значення. Характер реального відношення при цьому визначає і рівень цінності. Він залежатиме від ідеалів і позицій суб'єкта, від властивостей об'єкта і від сутнісної сили, за допомогою якої суб'єкт освоює світ.

Сказати про добро і зло, про кохання й розлуку, про прекрасне і трагічне, про істину, що вони потрібні, корисні (чи навпаки, шкідливі), і обмежитися цим – це значить вказати лише на їх вихідне джерело. Але цінності такого порядку пов'язані зі своїм джерелом дуже й дуже опосередковано, як з передумовою, що безпосередньо не входить в оцінку. В релігійних цінностях відсутній елемент безпосереднього практичного інтересу, в чому виявляється їх специфіка. Тут ми маємо справу з духовними потребами та ідеалами людини [274, с. 294].

Н. Гартман розглянув наступну ієрархію цінностей від базових до вищих: задоволення, доцільність, краса, моральність, релігійність [69, с. 292]. Визначаючи моральну цінність людського вчинку Н. Гартман зазначає, що таким він є завдячуючи меті, яка містить у своєму змісті певне благо. Зло руйнує особистість, накликає на неї засудження, презирство, відразу з боку інших людей. Водночас той, хто несе відповідальність за власні вчинки, має і певні заслуги. На добро і зло здатна лише вільна людина. Специфіка ж моральних цінностей полягає не в їх висоті, а у співвідношенні зі свободою, яку неможливо обмежувати власними усвідомленими рішеннями або намірами. Вирішальне значення у поведінці людини має те чи інше свідоме рішення, яке може виявлятися вже в її загальній моральній установці. У ній закладена відповідальність і заслуга [69, с. 292]. Н.Гартман вказує на те, що важливою складовою етики є те, що ніхто не робить зла заради самого зла, однак кожний завжди уявляє собі благо (цінне). Ним показано як у християнській етиці враховується інший визначальний момент, котрий протистоїть в людині знанню про благо – момент слабкості,

підпорядкованості нижчим силами. На його думку навіть підпорядкована афектам воля все одно орієнтована на цінності, хоча вони є нижчими цінностями. Вона захоплена зовнішніми, морально індиферентними цінностями благ; їй не вистачає залежності від вищих, тобто моральних цінностей [69, с. 292]. В контексті нашого дослідження важливою є думка Н. Гартмана щодо усвідомлення людиною «висоти» моральних цінностей. Будь-яка ціннісна свідомість здійснює моральний відбір, усвідомлює ієрархію цінностей. Філософ звертає увагу на те, що «ціннісне почуття людини може її куди-небудь вести тільки тоді, коли воно одночасно є почуттям ієрархії цінностей» [69, с. 291]. Важливо, що це почуття повинно бути первинним, а не досягнутим завдяки людській рефлексії. З почуттям самоцінності має бути безпосередньо пов'язане почуття висоти цінності.

Розглядаючи ієрархію ціннісних орієнтацій української молоді, О. Савчук найвище підносить ті, що пов'язані з ідеалами і життєвими цілями особи [203, с.60-67]. До високих моральних цінностей філософ відносить: благородство, чистоту, добродієність, справедливість, мудрість, хоробрість, витримку тощо. До приватних моральних цінностей (другого рівня): любов до ближнього, правду і щирість, надійність і вірність, довіру, скромність, віру смиренність тощо.

Аксіологія визначає універсальні та духовно-ідеальні цінності. До універсальних цінностей належить стан здоров'я людини, різні психічні стани (відчуття радості, комфорту, щастя, тощо), соціальні цінності (рівень життя населення, соціальне забезпечення, мир тощо) та духовні цінності (культурні явища, в яких відобразились філософські ідеї, наукові спостереження та винаходи, моральні вчення). До духовно-ідеальних цінностей відноситься: любов, святість, істина справедливість, честь, добро тощо.

У Новому заповіті чітко визначено ієрархію цінностей християнства. На першому місці знаходиться віра в Триєдиного Бога – Отця, Сина і Святого Духа. Вона стосується ідеалів і життєвих цілей віруючої людини, а тому знаходиться на вершині означеної ієрархії. На основі цього, у свідомості християн формується переконання, що кожна людина має спрямовувати свою волю на досягнення цілей,

призначених для неї Творцем. Наступним в ієрархії цінностей можна визначити роль батьків, чоловіка або дружини, сім'ї, дітей та її значення у житті кожної віруючої людини. Це впливає на визначення віруючою людиною сенсу власного життя.

Християнська аксіологія є способом формування у молоді релігійних переконань, ідей та поглядів, серед яких важливими є: віра в Бога, яка виникає на основі знання Слова Божого, записаного в біблійних текстах; переконання, що людина від народження є грішною, і позбутися гріха вона може тільки завдяки смерті на хресті і воскресінню Сина Божого Ісуса Христа; віра людини в те, що її душа є безсмертною, а тому всі її справи, і добрі, і злі, вчинені нею на землі, після її смерті підуть з нею у вічність; погляди щодо необхідності любити свого ближнього, турбуватися про людей і допомагати їм у пізнанні Бога, а також в їхніх нагальних потребах, здійснювати милосердя і допомогу знедоленим; переконання, що природним покликанням є створення сім'ї на основі біблійного вчення і християнських цінностей; виховання дітей і молоді через прийняття ними християнських поглядів на устрій життя і суспільства, на взаємини, на виконання життєвого призначення, і допомога їм у досягненні особистого щастя.

Водночас, залежно від особливостей конфесійного віровчення, може змінюватись погляд християн на означені християнські цінності, ідеї та погляди. Важливо, що почуття ієрархії цінностей повинно бути первинним, а не досягнутим лише завдяки етичній рефлексії. Смиренність і молитва за своїх ворогів, вміння щиро їм пробачати – це ознаки християнської віри, яка допомагає людині досягти почуття висоти цінності.

Як зазначалося, найвищою духовно-ідеальною цінністю аксіології християнства є Бог і любов. В цьому виявляється її специфіка. У Старому Завіті Бог визначається як Суций. У Новому Заповіті в паралель цьому визначенню робиться важливе уточнення щодо персоналістичного і реляційного характеру Божого Буття, який є любов'ю Трьох, і відкриває для людини можливість бути причетною до такої Любові. Тому апостол Іван пише: «Бог є любов, і той хто

перебуває у любові перебуває в Бозі, і Бог у ньому» (1 Ів. 4: 16). Те, що Бог створив світ і опікується ним, виступає найвищим проявом Його любові до людей. Водночас перебування в любові потребує від самої людини діяти милосердно, прощати ворогів, закликає людину до самопожертви заради ближнього.

Аксіологія християнства дає відповідь на питання: «На які ж види цінностей треба орієнтуватися, даючи визначення поняття цінності? На безпосередні, цінності першої потреби (життя, блага), чи на опосередковані, цінності другої потреби (істини, свободи, добра, краси)? Біблія не заперечує значення матеріальних цінностей, і навіть вчить людей як можна досягти щастя у земному житті. При цьому цінності духовного порядку посідають пріоритетне місце в християнстві.

Вищими цінностями виступають перш за все ясності Бога – Його вірність та Його любов, які має наслідувати як християнська особистість, так церковна громада. Відповідно, другими за ієрархією цінностями стають якості людини, які вона має у відносинах з Богом. І лише на третьому місці в ієрархії – реальності, які оцінюються позитивно: родина, Батьківщина, краса, тощо. Всі ці цінності самі по собі є благом, хоча ними і можливі зловживання. Натомість якості Бога та якості людини у спілкуванні з Богом є цінностями, що не можуть бути спотвореними та редукованими.

Аксіологія християнства є основою формування релігійної свідомості сучасної молоді України. Розглянемо її значення в контексті становлення світогляду особистості. У роботі О. Поліщук «Вплив засобів комунікації на формування ієрархії цінностей і ціннісних орієнтацій особистості» зазначається, що «цінності постають формоутворюючим елементом не лише у процесі становлення світогляду особистості, а й буття, в якому перебуває суб'єкт. Вони існують у світі, а людина лише їх обирає, і в той же час, обравши певні цінності, вона створює нові. Таким чином, природа цінностей у відношенні до суб'єкта буття має двоякий характер: з одного боку, суб'єкт формується під впливом тих чи інших цінностей, з іншого творить нові» [187, с. 260]. Відповідно, аксіологічна

сфера релігійного світогляду має динамічну природу, оскільки постійні трансформації відбуваються як із світоглядом особистим, так із світоглядом релігійних спільнот.

Б. Лобовик трактує релігійну свідомість як віру людини в надприродне, завдяки якій уявлення про реальність подвоюється: окремі дійсно існуючого світу постулюється ідеальне існування абстрактних і уявних реальностей. На його думку релігійна свідомість людини турбується про такі питання, як питання життя як такого, смислу життя, людського існування, добрих та злих вчинків та причин їх здійснення, а також людських чеснот. Але при цьому Б.Лобовик вважає, що відповіді на всі ці питання релігійна свідомість віднаходить завдяки ілюзії існування трансцендентного світу. Позиція релігієзнавця є гносеоцентричною, оскільки усі особливості релігійної свідомості пояснюються як викривлення певних елементів звичайних процесів пізнання. Зокрема, за Б.Лобовиком, Бог – це наділення особливим існування уявлення про Причини всього. А схильність бачити існуюче як наслідок ідеальної Причини є природною для свідомості, це свого роду гносеологічний побічний продукт здатності людини до категоріального мислення, до використання категорія «причина-наслідок». На нашу думку, такий гносеоцентризм не може пояснити природи релігійних цінностей, оскільки вони виникають як абсолютизація певних моментів даних у релігійному досвіді до його теоретичного оформлення, коли релігійний світогляд є ще лише певний світовідчуттям, без розвинутої рефлексії та застосування понятійного мислення.

В центрі нашої уваги знаходиться релігійна свідомість, основою формування якої є християнські цінності. Це пояснює необхідність дослідження сенсу і цінностей життя сучасної молоді, розуміння нею добра і зла, а також інших чеснот з позицій аксіології християнства.

А. Іванченко досліджує головні елементи релігійної свідомості та визначальні для її розвитку фактори. До яких він відносить особливості характеру, взаємини в сім'ї, особливості вікового розвитку хлопців та дівчат. Він доводить,

що визначальними компонентами релігійної свідомості виступають: віра, мова, досвід та світорозуміння. Як найважливіші складові частини релігійної свідомості віра і релігійний досвід доповнюють одне одного. Людина формулює свої думки за допомогою мовлення, яке супроводжує релігійний стан її свідомості. На думку А. Іванченко, таке релігійне мовлення відрізняється від побутової мови своєю ритмічністю і поетичністю, образністю та асоціативністю, ритуалізмом, тощо [105].

Необхідно підкреслити, що на ментальному рівні християнські цінності є найбільш інтегрованими у свідомість українців. Це пояснюється тим, що на рівні їх поняттєвої логіки, мовної експлікації, вони є найбільш зрозумілими і доступними, відповідають особливостям світосприйняття та світорозуміння нашого народу.

Методологічні аспекти динаміки релігійної свідомості розглянуто в праці О. Сідоркіної, яка вказує: «релігійна свідомість характеризується постійним динамізмом, якому притаманні закономірності циклічності, повторюваності з діалектичним запереченням та розвитком актуального потенціалу попередніх етапів» [214, с. 58]. На її думку, «особливості сучасних тенденцій в розвитку релігійної свідомості виявляються у поєднанні процесів актуалізації релігійного досвіду (як традиційного, так і нетрадиційного), а також у частковому розмиванні релігійності, що призводить до відходу від релігії. Відбувається суб'єктивізація та антропологізація релігійної свідомості у межах релігійного модернізму з граничним вираженням цього процесу в ототожненні релігії з морально-етичними категоріями, у поєднанні віросповідних та елементів позавіросповідних форм релігійної свідомості і поведінки» [214, с. 58].

Л. Вороновська вказує, що релігійна свідомість сучасної людини будується на основі віри, мови, релігійного переживання і досвіду» [42, с. 3]. Вчена пов'язує процеси несвідомого зі свідомими процесами. Завдячуючи їх взаємозв'язку, в процесі релігійної комунікації, відбувається становлення релігійної діяльності людини. Л. Вороновська зазначає, що релігія бере на себе турботу про людську

душу, спираючись на високі моральні принципи, й перетворюючи ці принципи у моральні норми суспільства. Вона нібито «доносить» їх до свідомості та поведінки людей [42, с. 11]. Л. Вороновська заглиблюється у зміст релігійної свідомості людини, і визначає, що він висвітлюється за допомогою виразу символів, через посилення на релігійні догмати і норми моралі (як на аксіоми), через активізацію патернів практичної поведінки, через сюжетність проповіді як поєднання живої картини дійсності і архетипічного образу, а також через ритуальну багатозначність оповідей [42, с. 13].

Релігієзнавче визначення цінностей вимагає розглядати їх як сукупність ідей, норм поведінки, за допомогою яких відбувається задоволення духовних потреб віруючого. Водночас специфічне ставлення українців до питань релігії, пов'язане з особливостями їх менталітету (як спільного характеру і духовної налаштованості). Визначальними ознаками релігійної свідомості українців є її активний розвиваючий початок, постійний пошук можливості внутрішнього спілкування з Богом, прагнення поглиблювати власну віру через здобування знань із Біблії.

Під релігійним світоглядом розуміються будь-які ідеологічні, філософські, теологічні системи, що передбачають свій підхід до глобального розуміння Бога, світу і ставлення людини до Бога і світу. Для світогляду кожного християнина характерна своя особлива позиція, з якої він підходить до означених питань. Водночас кожна система має свою систему цінностей, які впливають на формування релігійної свідомості сучасної молоді.

Передача сприйнятої ззовні інформації, а також нескінченного розмаїття реального чуттєвого відображення виявляється у судженнях людини через логіко-психологічні процеси її свідомості.

Дійсність, розділена за допомогою знаків мови на елементи, в актах судження знову набуває втраченої цілісності, хоч ця остання ніколи не може охопити всю дійсність цілком, а тільки окремі її сторони, частини, аспекти.

У християнській аксіології зосереджений максимально повний зміст релігійної свідомості, накопичений багатьма поколіннями віруючих людей. Цей досвід стосується відображення об'єктивної дійсності крізь призму біблійних цінностей. Він допомагає молоді сформувати уявлення про мораль та сімейні цінності в контексті християнських цінностей.

Результати оцінювання різних явищ дійсності крізь призму християнських цінностей виявляються як важливі складові єдиного процесу становлення і розвитку людської свідомості. Аксіологічний аспект свідомості виражає її вибірковість в орієнтації на вироблені суспільством цінності.

Свідомість виступає як вищий рівень організації психічного життя суб'єкта, завдячуючи діяльності якої людина стає здатною виділяти себе з навколишньої дійсності, відображати цю дійсність у формі психічних образів, які служать регуляторами цілеспрямованої діяльності.

Найважливішою функцією свідомості є уявна побудова дій, також вміння бачити наслідки виходячи з досвіду, самоконтроль власної поведінки а також звіт перед самим собою про явища, котрі відбуваються в духовному або в оточуючому світі особистості. Вона виявляється в унікальному ставленні суб'єкта до оточуючого середовища та його неповторних відносинах зі світом реальності. Існує суттєва відмінність між тим як сприймає і усвідомлює цей світ віруюча і невіруюча людина.

Свідомість – це складне системне утворення, що має різні рівні. Зазвичай, ці ступені класифікуються за характером орієнтації в навколишній дійсності, у здатності зосереджуватися на об'єктах думки і дії тощо. З розвитком наукового світогляду людство відкрило інший підхід до розгляду свідомості як особливої функції, за допомогою якої людина може досліджувати навколишнє середовище та саму себе [101, с. 622–624]. Найвищим рівнем регуляції діяльності людини являється свідомість. Її формування відбувається на основі прийнятих людиною цінностей і моральних норм, які стали інтегральним компонентом життя особистості. Увійшовши в систему її переконань, вони реалізуються за виразним

розумінням кінцевих цілей і можливих наслідків дій. Водночас аксіологія християнства визначає специфічні переконання людини, пов'язані з її вірою та конфесійним віровченням. Самооцінка виступає однією з найважливіших сторін самосвідомості людини. Спілкуючись, людина довільно, або мимовільно, порівнює себе з іншими, і знаходить у себе риси, які споріднюють її з ними, або відрізняють від них. Це формує її самосвідомість. Аналогічно до цього, релігійна самосвідомість виявляється в умовах, коли людина має можливість порівнювати себе з представниками своєї або інших християнських конфесій. Якості, які людина при цьому собі приписує, створюють загальну картину образу віруючого християнина, що сприяє власному самоусвідомленню як представника певної конфесії. Особливістю релігійної самосвідомості може бути і те, що одна людина пишається тим, що є віруючою людиною, а інша, навпаки, починає приховувати цей факт, через свою відмінність від решти людей, які її оточують у соціальному середовищі, на роботі або вдома. Також оточення звичайно має вплив на молодь. Якщо молода людина спілкується з групою людей, які негативно ставляться до релігії, при цьому в юнака або дівчини немає твердої віри, а також є така особиста риса як слабкість характеру, може відбуватись заниження самооцінки, також невпевненість і звичайно в такому випадку молода людина буде соромитись того факту, що належить до якоїсь релігійної конфесії. Укорінення у конфесії майже завжди відбувається через участь у певних практиках культового і соціального характеру, і характер долучення має вивчатися у комплексі.

Наше дослідження з необхідністю має міждисциплінарний характер, й спирається на використання загальнонаукових методів аналізу, синтезу, порівняння, конкретизації і узагальнення. Означені методи дають змогу виявити як віддзеркалюються у релігійній свідомості сучасної людини духовні, етичні та естетичні цінності, які суб'єктивуються нею в певному конфесійному вимірі.

Структурно-функціональний аналіз досліджуваних явищ дає змогу поглиблено розкрити роль та місце різних християнських конфесій, релігійних організацій та інституту сім'ї у формуванні ціннісної основи свідомості сучасної

молоді; аксіологічний підхід дозволяє досліджувати ціннісні складові світобачення та свідомості української молоді, виявляти вплив християнської релігії на естетичні смаки, мистецькі та літературні уподобання студентської молоді; феноменологічний підхід – вивчати християнську аксіологію крізь призму її впливу на формування свідомості сучасної молоді; системний підхід – досліджувати світогляд сучасної молоді в інтегральній єдності філософського, релігійного і повсякденного сприйняття нею світу і цінностей християнства.

Для вирішення завдань, поставлених у дисертаційній роботі, використано низку основних методів: порівняльний метод, який дозволяє виявити спільне та відмінне в інтерпретаціях духовних цінностей представниками різних християнських конфесій; метод історичного аналізу – у дослідженні розвитку аксіології християнства в православному, католицькому, протестантському і греко-католицькому вченнях; соціологічні методи (анкетування, усного опитування, включеного і невключеного спостереження) – у вивченні особливостей свідомості сучасної студентської молоді, сенсу і цінностей життя, мотивів її участі у волонтерській діяльності, естетичних смаків тощо.; метод теоретичного узагальнення – для підбиття підсумків дослідження.

Анкетування дозволяє встановити показники кількості відвідувань студентською молоддю християнської церкви. Використання соціологічного методу дозволяє вивчити сенс і цінності життя студентської молоді, її участь у волонтерській діяльності, вплив християнської релігії на естетичні смаки, мистецькі та літературні уподобання юнаків та дівчат.

Отже, християнська аксіологія сприяє прояву свідомості в ідеях, уявленнях думках та інших духовних проявах, з яких і складається релігійна свідомість. Це знаходить своє відображення в духовній культурі і релігійних знаннях. Відношення людини до цінностей та до себе самого також являється однією із складових свідомості і називається самосвідомістю. Самосвідомість має соціальну природу.

Формування релігійної свідомості сучасного віруючого відбувається під впливом багатьох соціокультурних факторів. Релігійна самосвідомість відображує відношення молоді до себе, і пов'язана не лише з її самооцінкою, але й з оцінкою власної поведінки крізь призму релігійних цінностей. Це обумовлює потребу у виявленні у світогляді і світобаченні сучасної молоді аксіологічних складових, які постають в контексті міжконфесійних християнських дискурсів.

Сучасний персоналізм та психологія стверджують, що релігія народжується з потреби людини в духовній орієнтації в житті, з потреби розуміння надприродних явищ. Без релігії люди найчастіше живуть у душевному неспокої. Християнська релігія містить у собі цінності, які навчають її правилам духовного життя, охороняють і рятують від необдуманих вчинків.

Важливим є доповнення сучасного релігієзнавства знаннями про релігійні цінності в контексті міжконфесійних християнських дискурсів.

Застосування методології наукового дослідження у вивченні християнських цінностей вимагає міждисциплінарного підходу. Важливе значення в цьому процесі відіграє така наука як соціологія. Соціологія релігії систематично досліджує релігійні цінності, їх роль у становленні та розвитку релігійних спільнот. Е. Гіденс вказує на необхідність дослідження релігії шляхом співставлення ідеї вічних цінностей. Водночас у вивченні свідомості релігійних групи слід розуміти, як і в інших соціальних групах, в них існують світські аспекти їх діяльності. Зокрема, вони можуть здійснювати фінансову або моральну підтримку своїх послідовників [72, с. 322-344]. Застосування соціологічних методів дослідження в релігієзнавстві дозволяє вивчати особливості свідомості представників різних релігійних груп з урахуванням різноманітних соціальних факторів, які впливають на їх ціннісний вибір. Неможливо залишати поза увагою аксіологічні виміри християнської релігії, яка сповідується серед різних народів світу, в тому числі, і серед українського.

В християнських цінностях вірних України відобразилися особливості світогляду і специфічне ставлення представників православної, греко-католицької

та протестантської церков до питань релігійних цінностей. Це позначилося на проблематиці міжконфесійних християнських дискурсів, різноманітності ідей, поглядів, суджень та світобаченні сучасної християнської молоді.

О. Козловський вказує на взаємодію об'єктивних релігійних традицій та інститутів з суб'єктивними (як людина сприймає світ та як вона емоційно реагує на зовнішні фактори) [123, с. 159].

Наша увага зосереджена на релігійній свідомості української молоді в якій відображена сукупність цінностей, об'єктивованих у християнській культурі, етиці та естетиці та суб'єктивованих через конфесійну самоідентифікацію. Суб'єкт може отримувати готові зразки оцінювання явищ, які сформовані в певному соціокультурному середовищі, в церкві та релігійній громаді.

Е. Гуссерль вказує, що феноменологія вивчає явища, котрі відбуваються в свідомості, а також досліджує її структуру. На його думку, вивчати ці явища слід інтерсуб'єктивно, тобто оскільки їх відчуває будь-яка особа, а не окремо взятий індивід. Свідомість виступає усвідомленням людиною певних явищ, зокрема особливостей свого національного характеру, власного місця в колективі, тощо. [81, с. 5]

В релігійній свідомості людини інтерсуб'єктивно відображено особливий тип її власного релігійного світогляду та релігійності, а також спільні уявлення парафіян однієї церкви про цінності, ідеали і погляди, які об'єктивовані ними в конфесійному контексті.

Загальнохристиянські цінності по-різному інтерпретуються у християнських конфесіях та юрисдикціях. Найважливішими питаннями аксіології християнства, які визначають основні напрямки міжконфесійного дискурсу є: віра, символ віри, біблійний канон, свобода вибору, свобода волі, ідеали християнства, передвизначеність, співвідношення конфесійності і наукової об'єктивності у цінностях. Найбільш універсальною цінністю є любов. В християнстві значення даної цінності постає в більш конкретному розумінні: «Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог в ньому» (1Ів. 4:16). Наступне

місце посідає смиренність, розуміння якої розкривається у текстах Святого письма: «Блаженні вбогі духом, бо їхнє є Царство Небесне» (Мф. 5:3). Про важливість навчання, в тому числі і духовного, йдеться в Біблії: «Злидні і сором тому, хто відкидає вчення» (Притч.13:19). На вивчення основ християнської віри спрямоване навчання дітей, підлітків та молоді у недільних школах і семінаріях, а також на різноманітних заняттях, які проводяться при церквах їх служителами.

С. Головащенко розглядає Біблію та Святий Переказ у якості основних джерел віровчення як у Східній (Православній), так і в Західній (Католицькій) ортодоксальних церквах. Святий Переказ – це корпус догматичних, богословських, церковно-законодавчих текстів, що склалися, починаючи з перших століть існування християнства. «Головна відмінність між православ'ям і католицизмом у формуванні Переказу полягає в тому, що Православна церква вводить до переказу лише рішення перших семи Вселенських соборів, що відбулися до розколу 1054 р. Католицька ж церква визнає за джерела віри та церковної практики також рішення власних соборів, що відбулися на Заході після поділу, а також тих, які скликалися на сьогоднішній день» [75, с. 148]. Важливе значення в аксіології християнства мають канонічні та неканонічні книги, зміст яких впливає на формування свідомості представників різних конфесій. Зважаючи на це, здійснимо порівняльний аналіз християнського канону, визнаного представниками православних, католицьких і протестантських церков. У Православній Церкві християнський канон містить: у Старому Заповіті – 50 книг (39 канонічних та 11 неканонічних книг), у Новому Заповіті – 27 книг. У вступі до Святого письма Старого та Нового Заповіту, виданого католиками, визначено: «За католицьким вченням, біблійне надхнення не править за якийсь механічний поштовх. Це не простий диктат, і людина, хоч і являє інструмент, проте вона не пасивна. Надхнення становить надприродне світло, яке діє на людину, не змінюючи її розумної та вольової істоти. Щабель таланту та геніальності того або іншого письменника може бути різний, але єдино тільки Боже надхнення забезпечує їхнім писанням божественний авторитет» [212, с. 188]. Цими словами з

біблійного вступу до сучасного католицького видання Біблії підкреслюється особливе ставлення католиків до текстів Святого письма як до Богом надхненних. У католиків християнський канон містить: у Старому Заповіті – 47, у Новому Заповіті – 27 книг, що було підтверджено на Вселенських Соборах: Фльорентійському (1441), Триденському (1546) та I Ватиканському (1870) [212]. Протестантське видання Біблії В. Геце починається вступом, в якому зазначається: «З церковною реформацією на Заході з'явилися нові переклади, починаючи з праць Мартіна Лютера, прийнятого за основу всіх наступних перекладів протестантського світу. Прийнятий Лютером канон складає 66 книг: з них – 39 вітхозавітніх і 27 новозавітніх. В них не включені так звані неканонічні книги, які існують лише на грецькій мові: такі, наприклад, 3-я книга Єздри; книга пророка Варуха тощо» [22, вступ с. 5]. Отже, однозначно існують відмінності у християнському каноні серед представників різних християнських конфесій. Це визначає один з напрямків міжконфесійного дискурсу щодо цінності біблійних книг, які були визнані ними як неканонічні.

В аксіології християнства Символ віри відіграє важливе значення, оскільки він слугує фокусом, через який розуміється Біблія та формується систематичний релігійний світогляд.

Історія затвердження Символу віри ілюструє прагнення представників різних християнських конфесій здійснити стислий виклад визнаного ними віровчення. Символи віри були складені та затверджені на I-му і II-му Вселенському соборі. У 325 році на Нікейському соборі були сформовані перші сім положень Символу віри, а на другому – додані ще п'ять пунктів. У місті Нікеї було засуджене вчення Арія, котрий відкидав Ісуса Христа як Бога. Другий Вселенський собор відбувся в Константинополі (Царгороді) 381 року для затвердження апостольського вчення про Святого Духа проти вчення Македонія, котрий не визнавав Божественного достоїнства Духа Божого. За назвою двох міст, у яких відбулися Вселенські собори, Символ віри називається Нікео-Царгородським.

Формування світогляду сучасної християнської молоді також відбувається за допомогою видання і поширення книжок релігійного змісту. Зокрема, православною церквою у виданні «Закону Божого» 2012 року зазначається: «Закон Божий – це не людський закон, не конституція тієї чи іншої країни. Це Заповіді Господні, котрі були надані людині як вірні орієнтири, які вказують їй шлях спасіння. Допомогти нам досягнути Заповіді, у силу нашого мислення і благодаті Божої, покликана ця книга, що відкриває їхній глибинний сенс, книга, в якій зібрана не теорія, не наука, а саме життя» [217 с. 5]. Отже, бачимо намагання показати віровчення як теорію, яка нерозривно пов'язана з практикою. На думку К.Фельмі вчення про підтвердження у православ'ї догматичного і морального вчення містичним досвідом є характерним для всього сучасного православ'я починаючи з робіт П.Флоренського. Найбільш повно така теорія була виражена В.Лоським, який виходив із постулату про тотожність у православ'ї містичного і догматичного богослов'я. Фактично все догматичне і моральне богослов'я ототожнюються з містичним богослов'ям, розуміються як його частина. Показовим є той факт, що УПЦ МП і РПЦ намагалися створити сучасні систематичні катехізиси за взірцем католицьких, але відповідні тексти не були прийняті архієрейськими соборами саме через неможливість довести повну тотожність віровчительно-теоретичного і морально-практичного богослов'я із містичним. РПЦ в результаті доручила Синодальній богословській комісії видати замість катехизму три праці: «Основи православного віровчення», «Основи канонічного устрою і літургійного життя православної церкви» і «Основи православного морального вчення». Довести єдність цих трьох елементів не вдалося, так само як і великій праці митрополита Іларіона Алфеева «Православ'я». У звичайних катехитичних виданнях єдність православних теорій та практик постулюється як даність, без детальних доказів. Катехитичний твір УПЦ КП «Аксіос. Таїнство людської природи», виданий у 2015 році Київською православною богословською академією розглядає шлях особистості як єдиний неперервний процес, у якому всі елементи природного і християнського життя

мають власне визначене раз і назавжди місце. Книга УПЦ МП «Закон Божий» призначена для навчання дітей, молоді та їхніх батьків, а також, для формування їх свідомості на основі православного вчення. У «Законі Божому» наголошується на необхідності оновлення духовного життя сучасного українського суспільства, у зв'язку з тим, що роки атеїзму вихолостили душі більшості людей, позбавили їх релігійності. Метою цього видання є просвіта людей в питаннях православної віри [217 с. 5]. До основного тексту «Закону Божого» додається тлумачний словник, який сприяє усвідомленню його читачами основних біблійних понять, які в ньому зустрічаються [217, с. 732-738]. Першим наводиться основоположне визначення: «Бог – Найвища сутність, Найбільша Досконалість, недосяжна людському розуму; в молитвах іменується: Творець, Вседержитель, Владика, Цар і Промислитель» [217, с. 732]. Підкреслюється, що людським розумом неможливо осягнути сутності Бога. Водночас віруюча людина може звертатися до свого Творця в молитвах. У словнику молитва тлумачиться як бесіда, чи розмова, людини з Богом [217, с. 735], а поняття образу Божого в людині як дані Богом людині сили душі: розум, воля, почуття [217, с. 735]. Призначення людини визначається завдяки даному Богом їй розуму, вільної волі і безсмертної душі [Там само]. Це свідчить, що православні християни мають можливість свідомо і вільно пізнавати Бога, бути подібними до нього, удосконалюватися і наслідувати вічне і блаженне життя з Богом. Вершинним досягненням такого роду літератури стало видання нещодавно книги протоієрея Бориса Гулямова «Логос проти матриці», яка є спробою викладу віровчення та морального вчення для молоді на сучасній мові. Звичайно, що молодь, до якої звертається ця книга повинна мати певну культурологічну підготовку. Вдалим є розділення матеріалу на загальним та ілюстративний, з поглибленим розглядом певних проблем. Віровчення та моральна практика, основні цінності християнського життя виводяться не із містичного досвіду взагалі, а із досвіду містичних відносин особистості християнина з Богом як особистістю. Такий теоретичний хід надає роздумав протоієрея Бориса Гулямова необхідної для віруючих переконливості та дозволяє

адекватно представити православ'я як цілісний життєсвіт, що відображає особливості переживання християнства сучасними православними у особистому та спільнотному житті.

З метою аналізу основних питань сучасного міжконфесійного дискурсу, який існує між представниками різних християнських конфесій, звернемо до ретроспективного історичного аналізу основних засад аксіології християнства. Поряд з визначенням змісту дискурсу, який розгортався між ідеологами православної, католицької і протестантської церков стосовно цінностей християнства в минулі століття, також проведемо порівняльний аналіз ідей і поглядів представників різних християнських конфесій в контексті сучасного міжконфесійного дискурсу.

Мартін Лютер (1483-1546), як основоположник протестантизму, здійснив радикальний перегляд засадничих доктрин римо-католицького символу віри, що позначилося на виникненні нового світогляду, який так чи інакше торкається усіх галузей християнської культури, й продовжує впливати на зміст сучасного міжконфесійного дискурсу. Основні положення віровчення Лютера, викладені ним у 95 тезах, були оприлюднені ним на паперті Віттенберзького собору (Північна Німеччина) 31 жовтня 1517 року. В своїх тезах він вказує, що віра кожної людини в Бога може її виправдати та, навпаки, якщо людина перестає вірити в Бога, то втрачає виправдання. Втрата віри, на думку Лютера, є найважчим гріхом. Він заперечував думку про існування чистилища. Формально 95 тез поклали початок Реформації, яка змінила духовне обличчя Європи і здійснила внесок в аксіологію християнства. Лютер протестував проти продажу індульгенцій, і наполягав на тому, що до спасіння душі індульгенція не має жодного відношення. У кожної віруючої людини існує потреба в усвідомленні і каятті за свої гріхи, як перед Богом, так і власною совістю. Слід зазначити, що Лютер, крім богословської, здобув юридичну освіту. Це сприяло тому, що він дуже ретельно вивчав тексти Святого письма, і наполягав на проведенні чіткої межі: між біблійною істиною та спотвореними тогочасною католицькою церквою

основами християнського віровчення. «Слід точно встановити, – полемізував Лютер з Еразмом Роттердамським, чи виступають ті, котрих ти називаєш церквою, насправді Церквою» [151, с. 347]. Він вважав, що всі справи католицького собору отруєні мирською марнотою та користолюбством, які спотворюють до непізнаванності символ віри та людську моральність. Лютер, як служитель церкви, не прагнув до припинення її функціонування. Він хотів, щоб відбулася така церковна реформа, яка б очистила її від скверни, сприяла згуртуванню релігійної громади не зовнішніми приписами та обрядами, а за глибинною спорідненістю душ її членів. Джерела оновлення і здобуття віри Лютер знаходив у текстах Біблії. Важливе значення у формуванні релігійної свідомості мало для нього набуття вірянном здатності інтуїтивно, внутрішньо проникати у тексти Святого письма, крок за кроком розкриваючи у ньому глибини віри [151, с. 352]. Важливе значення надавалося перекладу Біблії на національні мови. Завдяки цьому можливе долучення кожного віруючого до текстів Святого Письма, що закладає основи для формування їх релігійної свідомості. Лютер особливо виділяв праці Августина. Він вважав, в них накреслені нариси «града Божого», заснованого на християнській вірі. З августіанства перейшла до протестантизму важливіша теза – *credo ut intelligam* (вірую, щоб розуміти), – яка отримала обґрунтування у протестантській теології. Насправді, Августин формулював означену тезу у більш розгорнутому вигляді: «Що я розумію, в те і вірю, але не все, чому я вірю, я розумію. Все, що я розумію, те я знаю, але не все те знаю, чому вірю. Тому, хоча багато предметів я не можу знати, я все ж знаю, як корисно їм вірити» [151, с. 226]. Підносячи віру над розумом, Августин не бажав принижувати знання, які не мають сенсу без віри, як і віра без знання. Згідно формулі «вірую, щоб розуміти», шляхи пізнання пролягають через одкровення, котре по-новому висвітлюють зміст людських уявлень про природу речей. Знання, яке пройшло випробовування вірою, і узгоджене з нею, закладає фундамент духовного сходження до Бога. Таким чином, віра не суперечить розуму, а стоїть над розумом [151, с. 229]. Між людиною і Богом, стверджував Лютер, відсутні

опосередковані ланки, і тому спасіння можливе лише тоді, коли любов до Бога, говорить сама за себе, прокладаючи шлях до позбавлення людини від гріха. Особливе значення для представників протестантських церков набувало виправдання вірою. Реформи Лютера торкнулися важливих питань: свободи волі і передвизначення. Мова йшла не лише про духовно-етичні або богословські проблеми, а й про сумісність принципів демократизму з вимогами дисципліни і покори людей, відповідно до встановленої у тогочасному суспільстві соціальної ієрархії. Для Лютера свобода волі є лише ілюзією і помилкою. Велике значення він приділяє людській покорі, адже все у людському житті відбувається за абсолютним божественним передвизначенням [151, с. 308]. Теза: «все від Бога» – стала основою протестантського світогляду. Лютер був переконаний, що людина не сміє дошукуватися до сенсу божественного бажання: «Потрібно просто молитися, віддаючи Йому славу, адже лише тільки Він праведний, мудрий і справедливий до всякого» [151, с. 328]. Лютер наполягав на існуванні абсолютної передвизначеності, і вважав, що спасіння людини визначається одним Богом. [151, с. 329]. Християнською цінністю для протестантів є самозречення у вірі, коли людина здатна відмовитися від своїх егоїстичних бажань і повністю покласти на Божу волю. Реформаторами було актуалізовано цінність християнського миролюбства. Водночас цей принцип трактувався ними досить специфічно. На думку Лютера, священні війни, гоніння, переслідування в ім'я «істинної» віри глибоко виправдані, тому їх потрібно смиренно перетерпіти.

Такий погляд закликає людину до смирення, й, на перший погляд, відповідає християнському принципу покори волі Божій. Водночас, як відомо, в основу загальнолюдських цінностей покладено цінність життя людини, її свободи, добробуту і щастя. І за це потрібно боротися. В дохристиянські часи між людьми панували досить варварські відносини. Ісус Христос відкрив нову еру гуманного ставлення до кожної людини. Власним прикладом він показав жертвну любов Бога до людини. Тому, дотримуючись принципу християнського миролюбства, виявляючи терпимість до інших людей та складних обставин, не слід забувати про

цінність миротворчої діяльності, яка дозволяє людям припиняти війни, й налагоджувати між собою плідну співпрацю.

Основою християнських цінностей лютеранського вчення стала теза: «Моральне те, що слугує зміцненню віри». Отже, спасіння можливе лише через особисту віру людини. Розпочатий Лютером радикальний перегляд доктрин римокатолицького символу віри явно виходив за рамки вузько теологічної дискусії з апологетами Риму, і набував все більш чітких ідейних основ. Він співвідносився з сучасною Лютеру епохою економічних і соціальних зрушень. Реформа християнства, запроваджена Лютером, спростовувала соціальну курію священників. Їх статус поширювався на всіх віруючих, тому кожний прихожанин виступав одночасно як вірянином, так і священослужителем. «Всезагальне священство» по замислу Лютера – не спростовувало всіх прав духовенства, однак їх радикально обмежувало. Було відмінено чернецтво і монастирі. До проведених Лютером змін, католицькі монахи здійснювали щоденне молитовне служіння, накопичували безцінні духовні знання. У вірян, через їх повсякденну зайнятість, була відсутня можливість достатньо часу присвячувати питанням релігії, до того ж, і загальний рівень освіченості населення тогочасної Європи був недостатньо високим. Вважалося, що кожний мав займатися власною справою: ремісники та селяни – працювати, вищі верстви населення – навчатися, духовенство – здійснювати церковні богослужіння.

Протестантами було створено стійку систему ідеології, яка сприяла підвищенню рівня освіченості і ділової активності людей. На думку Лютера, Бог ставить перед ними завдання знайти своє професійне і ділове призначення у житті. До того ж, мова йде саме про світську діяльність християнина, що підтверджує універсальний характер цінностей протестантизму. Виконання обов'язку в рамках власної професії – вище завдання морального життя, через розв'язання якого людина входить до лона християнської Церкви і віри. Завдячуючи Реформації, роль освіти в тогочасній Європі зростає. Зроблений

Лютером переклад Біблії німецькою мовою сприяв поширенню духовних знань серед представників різних верств населення.

Прагнення здійснити повну і послідовну Реформацію в галузі християнського віросповідання знайшло своє втілення у діяльності двох представників швейцарського протестантизму: У. Цвінглі та Ж. Кальвіна. Сучасник Лютера – священник У. Цвінглі, самостійно прийшов до переконання у необхідності очистити християнство від папізму. Він спирався на Біблію, протиставляючи їй «хибним» папським побажанням і декретам римської курії (Священному переказу). Різкому запереченню піддавалися цінність чернецтва, поклоніння святим, цілібат духовенства, індульгенції, церковної ієрархії, літургії. Церковні «таїнства» розглядалися як «спогади» про діяння Христа, який прийняв мученицьку смерть та спокутування людських гріхів. Нова реформована Церква мислилася У. Цвінглі як основана на дійсно демократичних і республіканських засадах. Це спричинило послідовні реформаторські зміни церковного устрою. В цвінгліанській Церкві була відсутня каста священнослужителів – на їх місце заступали проповідники, які були вірянами, й здобули теологічну освіту. Керівники релігійних громад також обиралися на певний термін з числа вірян, а вся церковна діяльність в цілому підпорядковувалася магістрату міста.

Серед основних принципів проповіді французького богослова Ж. Кальвіна (1509–1564): виправдання людина може отримати тільки завдяки вірі, джерелом якої являється Біблія. Найвищим властителем є Бог. Ісус Христос не перебуває у святих дарах. Ж. Кальвін критикував надмірні розкоші та прагнення мирян до споживання матеріальних благ. Також він заперечував художню творчість, літературу, мистецтво й науки, які не були безпосередньо пов'язаними з практичними потребами виробництва. При цьому, за єдине джерело духовного і культурного розвитку віруючої людини ним визнавалася Біблія. Ідеалом ранніх протестантів був мирянин, озброєний священною книгою. Для стилю життя кальвіністських громад було характерним відсутність яскравих свят, а відпочинок повністю присвячувався читанню та вивченню Біблії у сімейному колі.

Послідовники Ж. Кальвіна (кальвіністи) були переконані, що одними лише добрими справами людина не може отримати спасіння. Божі Заповіді мають виступати тим основним законом, який має втілюватися ними у повсякденному житті.

Характерні риси радикально-протестантських громад були типові не лише для швейцарського кальвінізму, але й для послідовників Кальвіна у Франції (гугенотів), Нідерландів, Шотландії, Англії, у північноамериканських колоніях Великобританії, що визначило особливості сучасного європейського релігійного світогляду.

Кальвіністи наголосили, що кожна людина народжується із заздалегідь визначеною обранністю, або без неї. Також і святі, є одразу покликані, і не можуть більше відпасти від Бога. Богословська система кальвінізму, затверджена на Дордрехтському соборі, отримала в Європі визнання як вчення про спасіння, основане на Святому Писанні.

Релігійна свідомість протестантів формувалася на основі піднесення авторитету Біблії в кожній віруючій родині. Особливо цьому сприяла поява книгодруку.

У кінці XVII – на початку XVIII ст. відбулося оновлення церковних доктрин протестантизму, що вилились у релігійний рух, відомий під назвою пієтизм. Він охопив лютеран і кальвіністів з усієї Європи, а також із Північної Америки. Його представники прагнули до поглиблення віри. Важливою християнською цінністю визнавалося особисте благочестя вірян. У якості центральної ідеї пієтизму виступала необхідність емоційного переживання живого Бога, й духовного відродження людини за допомогою сили Святого Духа. Цей рух особливо притягував до себе освічених людей з усього світу. Серед прибічників пієтизму – видатний педагог Я. Коменський (1592-1670), який здобував освіту у реформатсько-кальвіністській «Герборнській академії» (німецьке князівство Нассау), й у кальвіністському Гейдельберзькому університеті в Курпфальці. Цей університет займався підготовкою духовних кадрів для кальвіністського

віросповідання. Я. Коменський був релігійним діячем, що належав до церкви чеських братів, які були потомками гуситів. Громади гуситів діяли в Галичині та на Волині. Вони не визнавали виключних прав Риму на владу в християнському світі. Я. Коменський очолював церкву на території Речі Посполитої. На той час це була держава, до якої належали українські землі. Я. Коменський був свідком протистояння між представниками православних і католицьких церков, які діяли на українських землях, знаходячись під владою Речі Посполитої. Тогочасний міжконфесійний дискурс стосувався можливості збереження українцями православної віри, рідної мови і культури. З цією метою, на кошти православних громад, створювалися братські школи, в яких поширювалися ідеї і погляди православного християнства. Я. Коменський уважно вивчав найкращий досвід функціонування цих навчальних закладів. Ним було створено педагогічну систему, яка заклала основи демократичного навчання дітей та молоді в більшості країн світу. Особливо важливим для Я. Коменського було формування релігійної свідомості людини. Вчений зазначав, що кожному потрібна освіта за образом Божим, щоб він зміг під час навчання відобразити свого Творця. Про виховання він говорить з позицій християнських цінностей: «Блаженні ті, які так виховують свою душу, щоб бути достойними перенестися до Бога, тому що поза Богом немає нічого, крім мороку, жаху і мук» [126, с. 181]. Я. Коменський вважав, що до того часу коли учень закінчить школу, він має набути багатьох чеснот: навчитися співчуттю, доброті, слухняності, і головне – стати справжнім християнином. Якщо учень й не засвоїв досконало всі знання, однак пройшов шляхом освіти, характер в нього значно пом'якшується. Пізніше, він зможе бути законослухняним громадянином, й дотримуватися законів Божих.

Сучасна освіта в Україні має світській характер. Водночас в країні діють духовні навчальні заклади і недільні школи, засновані релігійними громадами і церквами різних конфесій. У формуванні релігійної свідомості сучасної молоді викладачі цих закладів спираються на аксіологію християнства. Важливе значення в цьому процесі має дидактика і педагогічні ідеї Я. Коменського. У сучасних

недільних школах, для вчителів недільних шкіл пропонуються спеціальні книжки-зошити, які використовуються ними для формування релігійної свідомості підростаючого покоління України. Наприклад, американкою Ш.Ноуел укладено книгу-зошит, що має назву «Будуючи твердині життя», яка перекладена на українську та інші мови світу. Авторка зазначає, що нерідко хлопчики і дівчатка не виявляють достатньої поваги до своїх матусь, татусів, бабусь, дідусів і вчителів. Пізніше в житті вони не виявляють поваги до поліції, політичних діячів чи інших людей, яких Бог наділив владою. Спираючись на текст Біблії (Лк. 2:41-52) Ш. Ноуел доводить, що Ісус Христос вважав дуже важливим поважати і бути слухняним своїм батькам та іншим людям, хто мав владу. Отже, цінність виховання законслухняних громадян своєї держави, на чому особливо акцентував увагу Я. Коменський в XVII ст., не втратила своєї актуальності у сучасній аксіології християнства, яка є основою формування релігійної свідомості вихованців недільних шкіл і духовних закладів освіти.

Я. Коменський провів останні сімнадцять років свого життя у монастирі Пор-Ройаль-де-Шан. Тут він створив гурток, який об'єднав прибічників пієтизму.

Зазначимо, що багато діячів Просвітництва вирости на цьому ідейному ґрунті. Пієтизм сприяв розвитку класичної німецької філософії та літературного романтизму. Релігійні пієтичні рухи різнилися за своїми цінностями, і мали як містичний, духовний, так і раціональний характер. Більшість їх прибічників прагнули до емоційного переживання живого Бога. Інші представники пієтизму дотримувалися крайнього раціоналізму, визнаючи переважно моральний, практичний бік християнства. Також серед прибічників пієтизму сформувався рух християн, які були свідомо орієнтовані на книги Святого Писання, й особливо на Євангеліє.

Реформацією, якій налічує вже більше 500 років, було розгорнуто міжконфесійний дискурс у напрямку безпосереднього, суто особистого спілкування людини з Богом. Як зазначає С. Головащенко: «Головні течії раннього протестантизму – лютеранство, кальвінізм і англіканство запропонували

якісне оновлення християнської релігійності та принципів церковного устрою» [75, с. 190].

Лютеранство вплинуло на формування християнських цінностей на західноукраїнських землях, поширившись тут у 30-40-х роках XVI століття. Пізніше, криза економіки та культури в Україні на початку XVIII століття позначилася на занепаді протестантизму. У XVIII столітті він перетворився на чинник релігійного життя всієї України. Ідеї пієтизму сприяли розвитку просвітницьких тенденцій на українських землях, й спричинили нові культурні процеси, пов'язані з розвитком ідей містицизму і Богошукання. Завдячуючи популярності пієтизму, в Україні особливо поширився, так званий, «малоросійський штундизм». Пієтизм призвів до виникнення пізніх течій протестантизму, поширених в сучасному українському суспільстві: методизму, адвентизму, баптизму («штундизму») та п'ятидесятництва.

Важливий вплив на формування релігійного світогляду сучасної протестантської молоді має видання «Молитовний путівник: Молитви на основі Святого Писання» [268]. Слід зазначити, що його укладач американець К. Боу спрямовує це видання на представників різних християнських конфесій. Водночас поширенням цієї книги різними мовами світу займається «Біблійна ліга» Нідерландів, Білорусії, Казахстану, Росії та України, яка об'єднує лише членів протестантських церков. К. Боу персоналізує вірші з Біблії, адаптує, й переробляє їх для особистого використання у здійсненні молитви сучасними християнами. Авторський текст вводиться ним у біблійний за допомогою курсивного накреслення [268, с. 10]. К. Боу є послідовним прибічником протестантської ідеї про те, що молитва і читання Біблії є найважливішою складовою життя кожної віруючої людини. Він зазначає: «Багато років назад я і М. Андерс пережили дивовижний вплив книги «Особисті молитви» Ланселота Андреуса, англіканського єпископа та відомого перекладача «Біблія короля Йакова», який жив у XVII ст. Андреус створив книгу молитовних потреб, оснований на Святому Писанні»...Для того, щоб створити цей довідник молитовних потреб, я

використовував декілька перекладів Біблії, включаючи і оригінальний текст. У результаті з'явилося моє власне бачення біблійного тексту, хоча у більшості випадків воно відповідає загальноприйнятому варіанту. Адже основною моєю метою було якомога точніше передати біблійний текст, наскільки це можливо, щоб зберегти його зрозумілість для пересічного читача. Після цього я поділив обрані уривки таким чином, щоб їх можна було використовувати як одному, так і у групах» [268, с. 43].

В дослідженні К. Вергелеса вказується на відмінність між цінностями православних і католиків. В суспільному бутті православних народів їх релігія відігравала важливу роль і виступала основним та рушійним цивілізаційним ідентифікатором, визначальним показником належності до східно або західнохристиянської соціокультурної традиції. Вчений зазначає: «В основі формування ментальності цих народів, стало православ'я, яке зумовило становлення особливого типу світогляду і релігійності, відмінного від католицького ставлення до світу, специфічної обрядової системи, естетичних символів вираження віри» [36, с. 13].

Християнські цінності стали більш автономними завдяки тому, що поширювалися в різних сферах життя людини, і почали виступати у якості особливого способу нормативної регуляції.

Зазначимо, що формування аксіологічних засад релігійної свідомості християнської молоді значною мірою залежить від світоглядних особливостей і орієнтацій представників різних конфесій. У спадщині релігійних мислителів виявилися особливості їх свідомості і світобачення, в яких відобразилися тип світогляду та ідеологія православ'я.

Важливим питанням проблем свідомості, в контексті міжконфесійних християнських дискурсів, виступає співвідношення в ній релігійного і наукового світоглядів. С. Франк застерігав від зловживання релігією, яке міститься в прагненні за релігійними (точніше – уявно релігійними) підставами відкидати твердо встановлені дані науки. Так само він звертав увагу на існуючі зловживання

наукою, які містяться в марному замаху, за допомогою даних, знайдених в науковому досвіді, виправляти, або відкидати істини, які мають місце в релігійному досвіді. Це істини, які стосуються зовсім іншої і вищої галузі буття, що знаходять підтвердження лише в пізнавальному акті, спрямованому на ту галузь, що відповідає їй природі. Цінність філософії С. Франка полягає у визнанні ним значення досягнення релігійного буття в безпосередньому релігійному досвіді. Вчений зазначає: «не досягнувши божественних глибин буття, людина не знає, що таке втеча від світу до Бога, не розуміє нікчемності усього земного перед невимовною таємницею Бога. В неї немає живого боговідчуття, що відкривається у величі зоряного неба, в красі природи, аж до найпростішої польової квітки, в людських подвигах любові, в творах мистецтва. Така людина не здатна з розчуленням вловлювати присутність божественних сил і божественної мудрості» [238, с. 496]. На думку С. Франка пізнання світу православною людиною починається з відкритості і чуйності її душі до сприймання глибин буття. Коли погляд і почуття людини дійсно відкриті, коли вони знаходять хоча б неясне відчуття таємничості, глибинності, значущості буття, коли у неї присутня абсолютно вільна і неупереджена пізнавальна спрямованість на світ, наукове пізнання нашоухує її на такі сторони буття, які в більшій чи меншій мірі свідчать про ту надмірну таємницю буття, про яку говорить релігійне пізнання» [Там само]. С. Франк спростовує уявлення про те, що здорове, нормальне наукове пізнання має бути прохолодно-спокійним, й про те, що ніякими внутрішніми духовними силами не можливо пізнати те, що дано в природі. У науковому пізнанні, творчими зусиллями думки і уяви, людина досягає приховані таємниці світу. Успішність результатів цієї діяльності визначена не лише тим, в якому напрямку відбуваються такі пошуки, які питання ставить собі людина, а і тим, наскільки широкі горизонти її уяви, й за допомогою яких понять вона висловлює свої думки. Вчений переконаний, що результати наукових досягнень окремої людини і цілої епохи залежать від світогляду і духовних інтересів людей, від їх світовідчуття і віри [237, с. 356]. Це доводить, що християнську аксіологію

необхідно розглядати крізь призму певних ідеалів, суджень, понять людини, й разом з тим, враховувати її духовні інтереси і релігійні почуття. С. Франк вказує на помилковість існуючого уявлення про безупинний поступ наукового знання: «Якщо не брати до уваги певні вдосконалення технічних знарядь (причому не можна забувати, що і вдосконалення техніки рухається в напрямку, обумовленому пануючими-теоретичними і практичними інтересами людства), то розвиток наукового знання залежить від загального рівня розвитку вірувань і устремлінь людства [237, с. 498]. Православна християнська традиція ґрунтується на переконанні щодо необхідності здійснення християнами просвітницької місії у суспільстві. Донесення до людей значення цінностей християнства сприяє суспільному прогресу. Важливе значення в цьому має вироблення правильного підходу до формування людської свідомості. Як зазначав С. Франк «завдання полягає не в тому, щоб дослідник не виявляв ніякої світоглядної позиції, не підпорядковував своє дослідження ніякими загальними інтересами, а лише в тому, щоб його віра була по можливості близька до істини, досить широкою і глибокою, щоб вона не обмежувала, а, навпаки, розширювала його світогляд [238, с. 499].

Протягом довгого часу в основі загальної концепції релігієзнавства в СРСР лежала конфліктна модель співвідношення науки і релігії. Вона виступала виразом певної ідеологічної тенденції, вихідної до епохи Просвітництва. Це знайшло вираження в марксистській концепції релігії. Виключне значення у формуванні свідомості молодого покоління в радянському суспільстві надавалося раціональному підходу; насаджувалася нова система так званих «моральних цінностей», яка принижувала значення релігії у житті людини.

За часів СРСР багато християнських священників зазнали переслідувань, їх було відсторонено від релігійної діяльності, через незгоду співпрацювати з органами радянської влади. Скорочувалась кількість богослужінь у християнських церквах усіх конфесій. Віруючі християни змушені були проводити свою релігійно-просвітницьку діяльність таємно. Лише таким чином їм вдавалося привносити християнські цінності у різні сфери суспільного життя. Так, перший з

пресвітерів церкви Євангельських християн-баптистів Є. Коваленко (1892-1988) згадував: «Протягом 14 років (1961-1974) наша церква була лісною, оскільки богослужіння тоді проходили весною, влітку, осінню під відкритим небом, у приміських лісах, а взимку – у тісних приватних будинках і квартирах» [34, с. 1-4]. Великого значення він надавав поширенню релігії серед своїх односельчан: «Із Святого Євангелія я дізнався, що потрібно не лише вірувати в Євангеліє, щоб самому врятуватися, але і обов'язково проповідувати про Христа всім людям, щоб вони врятувалися, як написано в Євангелії від Марка, 16:15 «Ідіть по всьому світу і проповідуйте Євангеліє». Це я і почав виконувати» [34, с. 3]. В умовах атеїзму, який панував в СРСР, актуальними для міжконфесійного дискурсу постали питання миролюбства і християнського смирення. Протестантами було переосмислено тезу Лютера, що гоніння та переслідування в ім'я віри глибоко виправдані, тому їх потрібно смиренно перетерпіти.

Сучасні українські баптисти, адвентисти та п'ятидесятники звичайно не беруть до рук зброю. Ця особливість їх світогляду визначена однією з десяти Божих заповідей: «Не вбивай». Протестанти вважають, що лише Бог може вирішувати кому дати життя, а у кого його забрати. Жінкам категорично забороняється робити аборти. Представники усіх християнських церков розглядають цей акт як дітовбивство. Через це, більшість християнських сімей є багатодітними. Більшість віруючих батьків ставляться до своїх дітей, як до подарунку від Бога, усвідомлюючи відповідальність за їх виховання на духовному рівні. Разом із тим, у сучасних умовах подій на Сході України відбувається поступова відмова від радикального пацифізму. Виявляється, що цей пацифізм місцевих протестантів мав власними джерелами не лише висновки із заповіді «Не убий», але і з протистояння радянській владі як антихристиянській за своєму суттю. Протестанти прагнуть суворо дотримуватися правил внутрішньоцерковного порядку і особистої самодисципліни. У формуванні релігійної свідомості сучасної молоді вони спираються на проголошений Ісусом Христом принцип: «Усе дозволено, але не все корисне; усе дозволено, але не все

будує» (1 Кор. 10:23). Тому всі послаблення, які відбуваються останнім часом у галузі внутрішньоцерковної дисципліни у протестантських церквах, як правило, не стосуються правил поведінки, пов'язаних з основоположними цінностями християнства, які викладені у десяти заповідях.

Вивчення взаємодії науки і релігії ставить перед дослідниками цілий ряд важливих питань: про співвідношення конфесійності і наукової об'єктивності, про трансформацію релігійного розуміння історії і наукової методології в процесі їх взаємовпливу, про роль церковно-історичної науки і її зв'язків зі світською історіографією, про місце християнських цінностей в формуванні особи і сучасного суспільства тощо. Ці зміни не залишаються поза увагою сучасних вчених, які вивчають проблеми формування свідомості сучасної молоді засобами релігії. А. Кадикало дослідила проблему свідомості у контексті взаємодоповнення релігійного і наукового дискурсів [110]. В постнекласичному дослідженні М. Стадник виявлено вплив християнства на генезу формування світогляду нового часу [222]. К. Войтила [41], А. Кураєв [140], С. Франк [237] тощо. сходяться в думці, що в основі формування свідомості людини має лежати і раціональне, і «таємниче». Останнє хоча і важко досягнути людським розумом, але також потребує свого усвідомлення і якщо це можливо, визначеності у певних поняттях. Сучасний релігієзнавець і богослов А. Кураєв вказує, що раціоналізм покладається виключно на «об'єктивно існуюче і лише його оголошує надійним» [140, с. 45-63]. Тому, розділяючи релігійне і наукове пізнання людиною навколишнього світу, необхідно звернути увагу на те, що в їх основу покладено різні підходи – духовний і раціональний. У науці домінує раціоналізм, існують чітко визначені етичні правила міжлюдських стосунків і поведінки людини в соціумі» [140, с. 45-63].

Висновки до першого розділу

Ключовими стають характеристики християнських цінностей як складової духовно-морального буття людини. Утворюючи своєрідну інтегративну цілісність

знання і цінностей, характер релігійного світогляду передбачає структурну його складність, й виявляється через особливості світосприйняття і світорозуміння як функцій людської свідомості.

Виявлено зміни в світоглядних парадигмах, які відбуваються в аксіології в XXI столітті, пов'язані зі зростанням значення християнських цінностей у житті індивіда і суспільства. Встановлено, що на ментальному рівні вони є найбільш інтегрованими у свідомість українського народу. Християнські цінності є зрозумілими і прийнятними для українців на рівні їх поняттєвої логіки, мовної експлікації, відповідають особливостям їх світосприйняття і світорозуміння, міцно увійшли у повсякденну поведінку.

Представлена нова аксіологічна парадигма формування свідомості молоді, на основі цінностей християнської релігії, які потрапляють у центр релігієзнавчо-філософського аналізу у зв'язку з новими запитамі розвитку й демократизації сучасного українського суспільства.

З'ясовано, що об'єктивовані у християнській культурі, біблійних текстах, етиці та естетиці цінності знаходять своє відображення у релігійній свідомості сучасної молоді і формують певний комплекс релігійних переконань, уявлення індивіда про найзагальніші принципи буття, ціннісно-оцінкове відношення до світу.

Виявлено, що цінності християнської релігії також суб'єктивовані через конфесійну самоідентифікацію індивіда і виявляються не тільки у складових її релігійної свідомості а і у актуально значимих для самої особистості результатах її практичної та пізнавальної діяльності, у наслідках взаємодії з іншими релігійними суб'єктами.

Обґрунтовано, що християнська аксіологія має відношення до духовних і пізнавальних потреб та переживань людини й виявляється у їх значущості по відношенню до її власної системи цінностей. Системно об'єктивована релігійна складова світоглядних пріоритетів української нації, відтворена в її культурних, духовних, етичних та естетичних цінностях.

Теоретично аргументовано критерії визначення складових аксіології християнства; розкрито багатозначущий зміст поняття християнські цінності.

У найбільш загальному тлумаченні термін цінність означає певний об'єкт будь-яких бажань, потреб, підходів, тощо. Слово «цінність» вживають для позначення не об'єкта взагалі, а лише тих його елементів, котрі причетні до відношень, що виникають між людьми та об'єктами.

У роботі розглянуті такі християнські цінності, як любов, святість, істина справедливність, честь, добро тощо.

Релігієзнавче визначення цінностей вимагає розглядати їх як сукупність ідей, норм поведінки, за допомогою яких відбувається задоволення духовних потреб віруючої людини. Водночас специфічне ставлення українців до питань релігії, пов'язане з особливостями їх менталітету як спільного характеру і духовної налаштованості.

Поняття християнських цінностей застосовується для позначення релігійних і культурних стандартів, що поділяються спільнотою людей, об'єднаних в релігійні громади а також тими людьми, які відносять себе до християн.

Найвищою духовно-ідеальною цінністю аксіології християнства є Бог і любов.

З'ясовано, що релігійна свідомість виявляється через віру людини в надприродне. А також через те, як вона відчуває світ, відноситься до цінностей і сенсу життя, до людських чеснот, добрих та злих вчинків і причин їх здійснення.

Отже, на основі теоретико-методологічного аналізу праць вчених, присвячених цінностям сучасного суспільства в релігійно-філософському контексті, виявлена необхідність доповнення аксіосфери цінностями християнства. Насамперед, це обумовлено сучасними тенденціями розвитку українського суспільства, пов'язаними з його демократизацією і необхідністю збереження традиційних духовних основ моралі нашого народу. В основу аксіології християнства покладено біблійні ідеї і повчання, духовні ідеали, погляди і судження багатьох поколінь віруючих людей, в яких відображена їх віра

у надприродне, власні релігійні уявлення, погляди на мораль тощо. Християнські цінності є важливою складовою сучасного аксіологічного вчення, оскільки пов'язані з багатьма соціокультурними чинниками, традиціями і звичками українського народу, і є змістоутворюючим чинником розвитку свідомості людини і суспільства в сучасній Україні. Виявлений вплив аксіології християнства на формування релігійної свідомості сучасної молоді на основі специфічних віроповчальних морально-етичних вимог і норм.

Отже, дослідження аксіології християнства як основи формування свідомості сучасної молоді можливе на основі вивчення основних питань міжконфесійного дискурсу: про віру та її символи, про свободу вибору і свободу волі, про ідеали християнства, про співвідношення конфесійності і наукової об'єктивності.

Важливе значення у розумінні аксіології християнства мають відмінності, які стосуються біблійного канону у Старому Завіті: у православному каноні – це 50 книг, у католицькому каноні – 47 книг, у протестантському каноні – 39 книг. Міжконфесійний дискурс стосується поділу на першоканонічні та другоканонічні книги, в результаті чого відбулося скорочення кількості визнаних католиками і протестантами книг Старого Заповіту. Водночас можна говорити про спільність християнських цінностей у представників православної, католицької і протестантської конфесій, які визначені єдиним канonom – 27 книг у Новому Заповіті.

Виявлено, що питання свободи вибору є важливою складовою аксіологічного знання. Християнська релігія стверджує принципи свободи волі, й можливості самостійного людського вибору між добром і злом.

Аксіологія християнства є основою формування свідомості сучасної молоді, завдячуючи актуалізації таких питань як: християнське молодіжне лідерство і християнська трудова етика, вплив християн-професіоналів на сфери громадського життя в Україні. Це сприяє розширенню світогляду сучасної молоді а також її духовному розвитку.

Питання міжконфесійного дискурсу стосуються цінності релігійного знання. Православні мислителі вважають, що релігія і наука не суперечать одна одній. Вони існують у паралельних площинах, майже ніде не перетинаючись (С. Соловйов). Водночас знаходяться всі підстави для плідного синтезу релігійної віри і наукового світогляду. В цьому випадку постає завдання наукового обґрунтування і використання аксіології християнства як дієвого засобу формування людської свідомості. Слід враховувати, що наука і релігія мають два різних предмета, отже, і два різних шляхи пізнання (С. Франк). Підтвердження цієї думки знаходимо в сучасному релігієзнавстві, яке підкреслює необхідність розділяти релігійне і наукове пізнання, адже у релігії домінує духовний підхід, а у науці – раціональний, який покладається виключно на об'єктивно існуюче (А. Кураєв). Аксіологія християнства відкриває можливість позитивного використання сучасною наукою релігійно-християнської методології «граничного знання» та її морально-етичних засад. Це дозволяє досліджувати проблеми свідомості у контексті взаємодоповнення релігійного і наукового дискурсів (А. Кадикало).

Існуюча соціально-філософська колізія між об'єктивним (релігійні інститути й релігійні традиції, що їх суб'єкт отримує вже сформованими і готовими) та суб'єктивним (світоглядні й емоційно-психологічні складові релігійного досвіду) аспектами соціального функціонування релігії вимагає їх наукового обґрунтування (О. Козловський). У міжконфесійному християнському дискурсі знаходять відображення соціокультурні та історичні передумови формування свідомості людини засобами християнської релігії, яка виступає основним та рушійним цивілізаційним ідентифікатором, визначальним показником належності до східно-або західнохристиянської соціокультурної традиції (К. Вергелес).

Необхідно також брати до уваги історичну ретроспективу і закономірні процеси розвитку сучасного суспільства для узгодження світської та релігійної освітніх систем в Україні (А. Кислий).

В багатоманітності наукових і міжконфесійних християнських дискурсів виявляється необхідність наукового аксіологічного аналізу суті вірувань

представників різних християнських конфесій. У цьому зв'язку важливим є вивчення духовних, етичних та естетичних цінностей, в яких відобразилися особливості релігійної свідомості сучасної людини в їх конфесійному вимірі.

За результатами дослідження опубліковано наступні статті: [54; 62].

РОЗДІЛ 2

ДУХОВНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ І ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ КУЛЬТУРИ, МОРАЛІ І ТРАДИЦІЙ ХРИСТІЯНСТВА

2.1 Духовні, етичні та естетичні цінності як віддзеркалення релігійної свідомості сучасної людини: конфесійний вимір

Специфічне трактування католиками, протестантами і православними текстів Біблії, існуючі відмінності у релігійних віровченнях виявились у міжконфесійному дискурсі. Формування свідомості сучасної молоді обумовлює потребу у дослідженні аксіосфери представників різних християнських церков і релігійних громад України, яка побудована на спадкоємності традицій і на визнанні спільних європейських цінностей.

Важливе значення у розвитку естетичних цінностей, які є віддзеркаленням релігійної свідомості сучасних православних християн, мають використані у виданні «Закону Божого» (2012) репродукції ікон і фресок з православних храмів, монастирів Святої Гори Афон, гори Синай, багатьох інших монастирів і соборів, а також роботи художників І. Айвазовського, В. Васнецова, П. Веронезе, М. Загорського, О. Іванова, В. Котарбинського, І. Крамського, Б. Мурільйо, гравюри О. Доре та Ю. фон Карольсфельда тощо.

В контексті дослідження духовних цінностей християнства заслуговує на увагу книга «Таємниця православ'я», яка складається з коротких і доступних кожній людині бесід. До неї увійшли наступні розділи: «Таємниця творіння»; «Таємниця гріхопадіння»; «Таємниця Боговтілення»; «Таємниця Церкви»; «Таємниця Святості»; «Духовна культура»; «Православ'я в сучасному світі» тощо [134]. У першому розділі цієї книги, яка має назву «Таємниця творіння» автори звертаються до питання співвідношення християнства і науки. Вони зазначають: «свого часу М. Планк стверджував, що пізнаючи природу, людина пізнає Бога. Церква вважає, що Христос – втілений Логос, через Якого було створено світ; що

Логосом, Божественним Словом, Божественним Розумом, світу були дані закони» [134, с. 30]. В останньому розділі, «Православ'я в сучасному світі» розглядаються питання, які викликають інтерес у сучасної молоді, розширюють її уявлення про життя православних людей у всьому світі. Священниками розкриваються наступні теми: «Православ'я у Японії»; «Християнство у Китаї»; «Християнство і культура»; «Християнство і філософія» тощо. [134, с. 547-766]. Автори книги звертаються до актуальних питань, які мають зацікавити молодь України, сформувані у них уявлення про духовні цінності християн.

Аналіз духовної літератури, на основі якої відбувається формування релігійної свідомості сучасних людей, вказує на спільність базових аксіологічних засад християнства, визнаних представниками православної, католицької і протестантської конфесій, серед яких: визнання Боголюдського походження Біблії, даної Творцем вільної волі і розуму людини, безсмертної душі [48, с. 261-266].

Цінність духовних знань, які сягають подій Старого і Нового Заповіту відтворено в символах православної віри. Спадкоємність цінностей християнства обумовлена розумінням відповідальності Церкви за збереження людських душ від гріхопадіння. Саме на церковнослужителів покладено обов'язок відпущення гріхів вірян. У Біблії сказано: «Те що буде розв'язане на землі, буде розв'язане і на небесах».

Православні християни вважають церкву посередником між Богом і людиною, і тому переконані в можливості спасіння тільки в лоні церкви. Вони визнають усі сім таїнств: хрещення, причастя (євхаристія), покаяння (сповідь), миропомазання, священство, елеосвячення (соборування), брак.

Богослужбна практика та виконання обрядів передбачають виконання таких ритуалів як проголошення молитви, хресне знамення, колінопреклоніння, слухання повчань, участь у богослужінні, дотримання постів. Православні віруючі відмічають дванадесяті та великі свята, церковні та ювілейні пам'ятні дати.

Велике значення православні християни приділяють чудесам, наприклад святкування чуда Архистратига Михаїла. Церква шанує його як захисника віри і борця проти зла. На багатьох православних іконах і фресках відтворено образи і сюжети, пов'язані з феноменом чуда [260, с. 101].

Слід зазначити, що православні наголошують на тому, що апостоли були обрані самим Богом. Тому, право бути церковнослужителем передається ними від першоапостольської церкви. Авторитет Церкви та духовенства залишається непорушним.

Визначаючи зміст християнської аксіології, необхідно проаналізувати зміст релігійного мистецтва. Зазначимо, що в художніх творах на релігійні теми найціннішим у духовному плані являється віддзеркалення сприйняття та погляду віруючих на навколишній світ. Художні твори релігійної тематики мають цінність для світського суспільства в матеріальному плані та для збереження релігійних традицій.

До III ст. євангельські образи зображувалися християнами досить завуальовано і символічно – хрест, риба, чаша, терновий вінець, виноградна грона. Основними символічними зображеннями Христа був Агнець або Пастир, який несе на плечах чи у руках загублену вівцю. Святий Дух зображувався у вигляді голуба чи полум'я вогню. У III ст. Церква вже могла скористатися усіма досягненнями тогочасного мистецтва. З цього часу починає активно розвиватися практика зображення біблійних сюжетів, котрими до IV ст. вже всюди прикрашалися стіни християнських церков. Релігійне образотворче мистецтво стає загально визнаною цінністю християнства. Формуються правила створення цих зображень, що позначається на змісті міжконфесійного дискурсу. Наприклад, 82-м Правилom П'ято-Шостого (Трулльського) собору у 692 році заборонялося використовувати звичні старозавітні символи Агнця, й рекомендувалося зображувати Його на іконах за людським єством. В Іспанії на Ельвірському соборі (початок VI ст.) було прийнято постанову проти настінного живопису у храмах, щоб він не був предметом шанування вірян. В 730 році імператор Лев III Ісавр

заборонив шанування ікон. Ця заборона була затверджена за підтримки імператора Константина V на Іконоборчому соборі у 754 році. Наслідком цього стало знищення тисяч ікон, мозаїк, фресок, статуй святих та розписів алтарів у багатьох храмах. У 784 році, за підтримки імператриці Ірини, вдови Льва IV Хазара, Сьомий Вселенський собор утвердив догмат іконошанування, й відмінив рішення собору 754 року. Тоді ж було встановлено свято «Торжества православ'я». Міжконфесійний дискурс з приводу питання іконошанування продовжується до цього часу.

У православному і католицькому середовищі шановані вірянами ікони називаються святинами, що передає благоговійне ставлення до зображених на них образів.

Важливе у розумінні особливостей формування свідомості сучасних християн – це сприйняття молоддю святих як духовних особистостей, які колись жили на землі, віддано служили Богові, невпинно молилися, мали духовні здібності, допомагали людям, і наразі, перебуваючи в потойбічному світі, продовжують молитися за християн, які звертаються до них з проханнями про заступництво.

Звернення до іконописних образів допомагає людині досягнути глибинний зміст ікон і ознак того невидимого духовного світу, який впливає на свідомість християн. На святій іконі віруюча людина благоговійно споглядає святі образи, котрі як і Боже слово підіймають її розум до Бога та його Святих, запалюють серце любов'ю до Творця і Спасителя.

Молячись перед іконою, віруючі люди повинні пам'ятати, що ікона – зображення Бога або угодника Його. Тому віруючі моляться не іконі, а Богу чи святому, що на ній зображений [260, с. 46].

Традиція українського православного іконопису сягає XI ст. Іконопис в Україні безумовно має візантійське коріння, про що свідчать не тільки монументальні твори XI – XIII ст., але й пізніші – ікони XIV–XVI та початку XVII століття, пов'язані з грецькими майстрами. Існують припущення, що на Київ та

деякі центри князівства впливали твори балканського, афонського, та східнохристиянського мистецтва [260, с. 32-40].

При Духовно-просвітницькому центрі кафедрального собору Воскресіння Христового УПЦ в «Галереї Соборна», з благословення єпископа Бородянського Варсонофія, працює школа з навчання іконопису імені преподобного Аліпія Печерського. Її освітня програма включає історію та теорію іконопису (катехізис, біблійну історію, історію древньої церкви та основи літургії), основи іконописного малюнку, техніки заливок темперою (техніки Андрія Рубльова), основи академічного малюнку тощо. [48, с. 261-266].

Розвиток іконопису є свідченням непересічного інтересу сучасних православних християн до цього виду мистецтва. Вони цінують ікони, сприймаючи їх не лише як шедеври мистецтва, а й як образи, за допомогою яких можна згадувати святих, які на них зображені, звертатися до них з молитвами.

Цінність духовних знань, які сягають подій Старого і Нового Заповіту відтворено в символах православної віри. Спадкоємність цінностей християнства обумовлена розумінням відповідальності Церкви за збереження людських душ від гріхопадіння. Саме на церковнослужителів покладено обов'язок відпущення гріхів вірян.

Православні християни вважають церкву посередником між Богом і людиною, і тому переконані в можливості спасіння тільки в лоні церкви. Вони визнають усі сім таїнств: хрещення, причастя (євхаристія), покаяння (сповідь), миропомазання, священство, елеєсосвячення (соборування), брак. Богослужбна практика та виконання обрядів передбачають виконання таких ритуалів як проголошення молитви, хресне знамення, колінопреклоніння, слухання повчань, участь у богослужінні, дотримання постів. Православні віруючі святкують дванадесять та великі свята, церковні та ювілейні пам'ятні дати.

У книзі «Відповіді православних на питання протестантів», виданій авторським колективом служителів Свято-Троїцького Іонінського монастиря вказується, що шанування ікон не суперечить Святому Писанню [260, 20]. На

думку православних священників «іконою Бога є і сама Біблія, особливість якої полягає в тому, що цей образ, створений не фарбами, а словами. Цим і пояснюється благоговійне ставлення до неї як до книги, яке завжди було як у іудеїв, так і у християн» [260, 23].

Розвиток іконопису є свідченням непересічного інтересу сучасних православних християн до цього виду мистецтва. Вони цінують ікони, сприймаючи їх не лише як шедеври мистецтва, а й як образи, за допомогою яких можна згадувати святих, які на них зображені, звертатися до них з молитвами.

Д.Степовик вказує, що «ікона (з грецької мови це слово перекладається як образ, зображення) тісно пов'язана з традицією стародавнього малярського жанру – портрета, який розвинувся в колишніх цивілізаціях – єгипетській, асиро-вавілонській, грецькій і римській». [223, с. 17]. Історик зазначає, що ікона у православ'ї являється важливою релігійною цінністю: «Зовнішність Христа, Марії, апостолів почала цікавити наступні покоління християн набагато більше, ніж учасників і свідків величних подій перших тридцяти років нової ери, головним чином, щоб підтвердити дійсність подій та ідентичність осіб. Якщо в усіх чотирьох Євангеліях ми ніде не знаходимо образу Ісуса Христа, то згодом питання про зовнішність стає наріжним каменем життя Церкви» [223, с. 17]. Зважаючи на те, що аксіологія християнства є основою формування релігійної свідомості сучасної молоді, особливе місце в ній посідає ікона. Вона є тим феноменом, що містить в собі ідеї православ'я і максимально наближує уявлення мирян до образу Христа. Для православних християн ідея аскетизму релігійного мистецтва постала через іконопис, який відтворив ключові біблійні образи та образи святих. Д. Степовик зазначає: «Велику роль в утвердженні ікони як одного з найголовніших атрибутів храму відіграли мислителі ранніх віків християнства, котрих називають отцями Церкви. Йдеться про Василя Великого, Григорія Богослова, Григорія з Низи, Іоанна Златоуста, Леонтія Кіпрського, Іоана Дамаскіна, Теодора Студита. Вони не тільки склали плани практичного влаштування Церкви, систему правильного прославлення Бога (звідси назва:

православ'я), але й скурпульозно обґрунтували кожен пункт цієї організації посиленнями на Біблію. У своїх теоретичних і морально-етичних повчаннях отці твердо й однозначно висловилися про ікону. Малювання образів Ісуса Христа, Діви Марії, святих, а також їх належне пошановування стало одним із наріжних каменів православної Богословії. Глибока богословська основа образів поєднувалася з продуманістю символіки кольорів, точністю розташування площин та ліній, визначеністю просторових та часових співвідношень» [223, с. 19-23]. В історичних розвідках Д. Степовика розкриваються основні цінності і символи християнської аксіології, які були узагальнені церковними ієрархами, ченцями, малярами у кількох збірниках правил іконописання (єрмініях) в часи іконоборства та після нього. Зауважимо, що вживані для ікон матеріали мали щось символізувати: кипарис – це уособлення буття; жовток яйця – символ зародку життя; вода – джерело «тієї води, що тече в життя вічне» (Ів. 4:14); мінеральні фарби – символічне віддзеркалення небесного світла на землі. Крім того, усі матеріали, з яких виготовляли ікони, забезпечували тривале існування твору, його довговічність» [223, с. 19]. Розвиток сучасного іконопису є свідченням непересічного інтересу православних християн до цього виду сакрального мистецтва. У будівлі школи іконопису (розташованої за Трапезним храмом Києво-Печерської Лаври) на постійній основі проходить виставка ікон, написаних учнями школи. Лаврська школа іконопису з'явилася ще в XI-XII ст. Її основоположником є Аліпій Печерський. На сьогоднішній день навчання учнів у Лаврській школі проходить з чітким дотриманням традицій, закладених ще її засновниками.

У католицькій традиції є певні особливості розвитку. Як правило, католицькі ікони є портретом чи картиною релігійної тематики. Вони створюються з метою розкриття суті християнських притч, розповіді про події зі Святого Письма. Католицькі ікони призначені для повчання або розповіді. Як правило, у них присутній вираз громадських переживань або настроїв. У католицькій іконі більше реалістичності, велика увага приділяється деталям, присутні емоції, німб

зображується окремо, він знаходиться над головою і висловлює таким чином святість присвоєну ззовні за догоджання перед Господом, також присутні тіні. Католицька ікона пишеться в прямій перспективі.

Щорічно, з 2009 року в місті Новиця (Польща) проходить виставка католицьких ікон. Зазвичай у виставці представлені роботи українських, польських, грузинських і білоруських авторів за такими напрямками живопису, як: абстракціонізм, традиційна ікона, модернізм, мінімалізм тощо. Тематика виставок кожен раз змінюється. Так, у 2015 році виставка проходила під назвою «Святкові ікони», на якій були представлені ікони головних християнських свят. У 2016 році тема виставки мала назву «Біблійні притчі», автори намагалися мовою сучасного живопису передати основний зміст притч Святого письма. У 2017 році виставка мала назву «Апокаліпсис», де художники та іконописці представили роботи, присвячені Біблійній книзі «Одкровення Святого Іоанна Богослова». [48, с. 261-266]. Також вона включає в себе майстер класи, які проводять художники та іконописці.

Протестантами не допускається іконошанування. Вони дозволяють зображувати лише біблійні та євангельські сюжети з дидактичною метою, а також для використання їх у релігійних друкованих виданнях.

Отже, питання іконошанування впродовж багатьох віків, і у сучасному міжконфесійному дискурсі, є одним з головних в аксіології християнства.

Християнські цінності можуть впливати на неї через почуття. В цьому аспекті важливе значення відіграють релігійні свята.

Великдень вважається величним церковним святом для представників всіх християнських конфесій. Звичай розпису яєць на Великдень є дуже давнім. Його дотримуються православні і католики. Протестанти не дотримуються цієї традиції. Писанка є символом, що поєднує минуле і сучасне. На момент хрещення Русі на даній території серед язичників вже існував звичай розпису яєць натуральними фарбами: із трав, коріння, кори яблуні, лушпиння цибулі, зелені жита, ягід та інших матеріалів.

Перші християни фарбували яйця в червоний колір. Це було символом крові, яку пролив за людей Ісус Христос. На Пасхальних писанках православні християни зображують символ Іхтіс (грец.), який є монограмою імені Ісуса Христа (перші літери – Ісус Христос, Божий Син, Спаситель). Яйце символізує початок нового життя. Католики звертаються до давніх переказів, згідно з якими Марія Магдалина вирушила до імператора Тиберія і піднесла йому яйце в знак Великого Христового Воскресіння, на що імператор з недовірою промовив, що мертвий не може воскреснути, рівно, як і яйце не може стати червоним. На подив Тиберія і його оточення, яйце в одну мить з білого стало червоним. У католицькій церкві існує традиція фарбувати яйця в червоний та інші яскраві кольори.

На сьогодні мистецтво писанки стало одним із найбільш цікавих явищ сучасної української культури, одним з найбагатших орнаментальних джерел.

У галереї Соборній проводяться багатоденні щорічні майстер-класи писанкарства для молоді. В них зазвичай бере участь близько 200 учасників. Після проведення майстер-класів проходить конкурс на «Кращу писанку майстер-класу». Крім цього переможці мають можливість взяти участь в професійному майстер-класі з писанкарства, що проходить в Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара». У галереї Соборній також влаштовують різноманітні художні виставки, включаючи і фотовиставки, на яких представлена краса православних храмів, монастирів зі Святої гори Афон, острова Валаам та інших святинь.

В сакральному мистецтві писанкарства втілилась самобутність мислення і творчості українського народу. Це мистецтво є дієвим способом формування релігійної свідомості сучасної молоді, яка бере участь в професійних майстер-класах з писанкарства. У процесі художньо-творчої діяльності, яка включає обмін досвідом з мистецької діяльності, проведення майстер-класів тощо., молодь не лише набирається нових вражень, а й стверджує у своїй свідомості духовні ідеї та ідеали християнства.

Визначимо духовні виміри сучасного християнського музичного мистецтва як репрезентанта релігійної свідомості авторів сучасних духовних пісень, інструментальних музичних творів.

У Середньовіччя літургійне значення мали не лише дії, приписані для священників і кліру, але й виконувані під час богослужіння прихожанами піснеспіви. В католицизмі детально опрацьована система культу, в центрі якого стоїть меса (літургія). Якщо раніше вона проводилася латиною, то у наш час – національними мовами. У католиків і наразі зберіглася традиція використовувати під час богослужіння елементи національної музики. [48, с. 261-265].

Український мистецтвознавець О. Зосим зазначає: «На основі популярних молитовних народних практик було сформовано збережені дотепер обряди, серед яких: Хресна хода, виставлення Святих Дарів, Вервиця (розарій), які супроводжувалися співом пісень» [100, с. 9].

У православному християнському богослужінні разом представлені матеріальні естетичні цінності (архітектура, іконопис, фрески, мозаїки, скульптура, декор), а також нематеріальні цінності (літургійний спів і читання, дзвін). Існує два види церковного співу: літургійний і пара літургійний (храмове і позахрамове).

Літургійний виповнюється тільки під час храмового богослужіння. Літургійні піснеспіви бувають статутні (які є в богослужбовому статуті) і нестатутні (що не освячені статутною традицією). Основною метою літургійних піснеспівів є допомога віруючому в молитві, для створення якомога більш відповідної атмосфери для спілкування з Богом. До паралітургійних або небогослужбових відносяться піснеспіви покайні, вінчальні, «величання» на поліелеї, акафісти. Існує ще християнська релігійна або світська релігійно-християнська музика, що оспівує християнські цінності та ідеали, написана на тексти Святого Письма, але яка не являється ні літургійною, а ні паралітургійною.

Аксіологія християнства є способом формування релігійної свідомості людини, що акумулює у собі широкий спектр мистецьких засобів, які дозволяють передати основний зміст віровчення і вплинути на почуття.

У розвитку християнської культури, зокрема, авторської пісні, присвяченої релігійній тематиці, важливу роль на сьогоднішній день відіграє клуб авторського мистецтва при Духовно-просвітницькому центрі кафедрального собору Воскресіння Христового УПЦ (м. Київ), заснований ієреєм Володимиром Шинкаруком. Керівник клубу є переможцем і лауреатом Міжнародних та Всеукраїнських конкурсів православної авторської пісні, і вчить цьому мистецтву православну молодь.

Важливе значення у розвитку і популяризації сучасного православного музичного мистецтва відіграє участь молодого покоління України у міжнародних фестивалях і конкурсах .

Кожного року у польському містечку Білосток проходить Міжнародний фестиваль церковної православної музики «Најnowка», який вперше було проведено у 1982 році. Його метою виступає популяризація високих духовних і художніх цінностей православної музики. Організатором фестивалю «Најnowка» виступають «Фонд православної музики» і Польська Православна Церква. До 2003 року фестиваль проходив у місті Хайнувка, а пізніше – у місті Белосток, Польща. Завдячуючи фестивалю, в якому беруть участь як професійні так і аматорські хорові колективи світу, між його учасниками відбувається обмін досвідом, обговорення нових музичних творів, зростає професійна майстерність як диригентів, так і хорових виконавців. Кожного року збільшується кількість його учасників. У 2013 році у фестивалі брало участь 726 хорів з 35 країн світу. Також у рамках фестивалю проходять різноманітні семінари, виставки і окремі концерти в різних містах Польщі.

Відомий Міжнародний фестиваль православних піснеспівів «Коложський благовіст» для церковних колективів (Гродно, Білорусь) проводиться щорічно, починаючи з 2002 року в лютому. У фестивалі беруть участь представники

України, Греції, Литви, Франції, Росії, Румунії, Молдови, Вірменії, Польщі, Латвії, Сербії.

На фестивалі презентують експонати з Гродненського державного музею історії релігії. Проводиться виставка сучасної народної творчості, вечір авторської духовної пісні та поезії, а також кіно-покази фільмів і лекцій православної тематики, концерт хорового співу.

З метою популяризації мистецтва дзвону проводяться фестивалі. Так, у 2015 році вперше в Україні на Прикарпатті пройшов Міжнародний фестиваль дзвонарів. Майстрів церковного дзвону гостинно прийняв Гошівський чоловічий монастир на Ясній горі в Долинському районі, що на Івано-Франківщині. Ініціатор проведення фестивалю, ігумен монастиря отець Дам'ян Кастран. Гошівський карильйон, що прикрасив святе місце, складається з 52 дзвонів, на яких можна виконати церковні мелодії чи твори класичної музики. В програмі фестивалю – концерт карильйонної музики за участю дзвонарів України й інших держав, науковий семінар з історії дзвонів та дзвонового мистецтва, а також проведення майстер-класів.

Спостерігається неоднозначне ставлення до такого виду мистецтва як танці у представників різних християнських конфесій, зокрема у баптистів, які його не схвалюють, посилаючись на історію усікновення глави Предтечі і Хрестителя Господнього Іоана. Як відомо, Саломія, яка танцювала на бенкеті, змогла догодити Іродові так сильно, що Ірод сказав до неї: «Проси у мене чого хочеш». Тоді вона з намови своєї матері Іродіади попросила у нього голову Іоана Хрестителя. В контексті цієї біблійної історії заняття танцями сприймається баптистами як досить негативне явище [48, с. 261-265].

Аксіологія християнства є способом, який формує в свідомості людини певне ставлення до того, що є прийнятним або неприйнятним у світлі конфесійного віровчення, а тому має вибірковий характер стосовно релігійних цінностей. Людина, яка вперше відвідує церкву, прагне ознайомитися з правилами і

вимогами релігійного життя і відповідно до них дотримуватися певних правил поведінки.

Спільність життя представників різних церков і релігійних об'єднань виявляється у сформованих уявленнях, поглядах та ідеалах, пережитих почуттях, які формують у них схожий погляд на життєві цінності. Психологічний феномен духовного єднання вірян виявляється через почуття єдності, взаємопідтримки, взаємоповаги і любові один до одного.

Протестанти позитивно ставляться до тих сфер культури, які розвивалися в контексті традиційних християнських цінностей і традицій. Найбільшого розвитку в сучасній Україні набуло протестантське проповідницьке, літературне, музичне і театральне мистецтво.

Основна увага сучасних протестантських проповідників зосереджена на текстах Святого письма, які, трактуються ними залежно від досвіду їх релігійної діяльності. На відміну від католиків, у більшості служителів протестантських церков немає теологічної освіти. Прихожани разом співають пісні релігійного змісту, а на великі релігійні свята займаються постановкою театральних вистав. Лише останнім часом в Україні почали відкриватися духовні семінарії, в яких релігійну освіту здобувають миряни, які згодом можуть залучатися пастирями до служби у церкві.

Отже, важливою християнською цінністю, яка запроваджується протестантами ще з часів реформації, виступає освіта для всіх людей, і активна участь прихожан у житті релігійної громади. З раннього віку у дітей виховується повага до Біблії; їх навчання будується на основі християнського віровчення.

Протестантизм знайшов своїх прибічників і став надзвичайно ефективним способом формування релігійної свідомості і духовно-дисциплінарного згуртування мирян, при збереженні їх самостійності і незалежності один від одного.

Реформація не відмінила християнського церковного укладення, однак радикально змінила його зв'язуючі ланки, роблячи їх досить особистісними,

«сердешними», а тому і більш надійними. Ставши міцною основою формування релігійної свідомості віруючої людини, вона прагнула очистити християнську віру від усього чужорідного для її природи, сприяла звільненню прихованих в ній внутрішніх сил. Водночас відкриття Реформацією штучно утвореного конфесійного змісту християнства, прагнення повернутися до його початкових моральних витоків, призвело протестантизм до певних ідеологічних викривлень, пов'язаних з різкою індивідуалізацією. Ідея про всесвященство і самоправедність віруючих людей ствердила протестантів в думці про можливість спілкування з Богом без участі церковних служителів.

Розгалуженій і добре розвиненій ієрархічній структурі католицької церкви, управління якою здійснювалося з єдиного центру намісником Бога на землі – римським папою, була протиставлена інша церковна і теологічна побудова – децентралізована, демократична, позбавлена ієрархічної пірамідальності.

Подібне протиставлення стало можливим завдячуючи тому, що Реформація кардинально змінила статус віруючого, характер його взаємовідносин із церквою. Якщо у католицизмі звернення до Бога мало обов'язково проходити різноманітні церковні інстанції, опосередковані різноманітними обрядами та віросповідальними актами, то протестантизм спростував основні з цих інстанцій, поставив людину перед обличчям Бога, а не Церкви, зробив її не господарем віруючої людини, а особистим наставником і радником. Новий релігійний світогляд визначив подальший розвиток європейської суспільно-політичної і філософської думки, сприяв її демократизації.

Незважаючи на переважно самодіяльний характер розвитку різних видів мистецтва, у протестантів, в результаті залучення до нього великої кількості учасників, відбувається активний розвиток і осучаснення християнської культури і мистецтва, виникають нові культурно-символічні коди, відтворені у різноманітних поетичних текстах і піснях-прославлення. Розуміння їх змісту вірянами стає можливим шляхом засвоєння цінностей текстів Святого письма.

Шляхом виокремлення духовних і естетичних цінностей, створених і визнаних представниками різних християнських церков і релігійних громад, виявлено логіку відтворення у свідомості християн духовних цінностей православної, католицької і протестантської конфесій. Доведено, що за тривалу історію існування християнської релігії сформовані самобутні традиції проведення богослужінь і мистецьких практик, побудованих на основних положеннях її віровчення. Головна цінність в християнстві є віра в Триєдиного Бога; істина про те, що Бог є любов; образ Господа як Лози а тих, хто у нього вірує як гілля цієї лози; поклоніння Святим і визнання чудес, явлених і зафіксованих в історії християнства; людська смиренність.

Існування розбіжностей у розумінні християнських цінностей серед проповідників та релігійних лідерів різних конфесій та церков можна пояснити здатністю розуму людини до критичної діяльності, а її почуттєвої сфери – до індивідуального переживання духовного досвіду.

Виявлено, що духовна цінність художніх творів релігійної тематики полягає у тому, що в них віддзеркалюються особливості світогляду сучасної віруючої людини, зокрема, в їх конфесійному вимірі [48, с. 261-265].

2.2 Національні, релігійні і сімейні цінності в житті сучасної студентської молоді України

Актуальність розгляду особливостей релігійних цінностей молодого покоління України в аспекті його національної і етнічної самобутності, обумовлена новим характером демократичних відносин в українському суспільстві, включаючи усвідомлення своєї групової єдності.

У працях Е. Александренкова [4], Й. Вирости [37], А. Заріпова [231], В. Карлової [113], І. Надольного [159, 160, 161], Р. Накохова [226], Д. Накохової [226], Н. Скворцова [216], Ф. Файзулліна [231], К. Хабібулліна [242], Н. Шульги [263] тощо. приділяється значна увага питанням формування національної

свідомості і самосвідомості особистості, важливою складовою якої є традиції і звички, духовні і релігійні цінності народу.

Основні риси українського менталітету, визначені особливостями розвитку нашої національної духовності, досить повно представлені у книзі «Культура і побут населення України». Здебільшого спільність характеру українців виявляється в таких рисах, як: порядність, відданість, гуманність, милосердя, щирість, працьовитість, терпіння, ліризм, сентиментальність, волелюбність і оптимізм. Зміцненню у свідомості українців цінностей християнства сприяла сільська громада, яка брала на себе відповідальність за виховання підростаючого покоління і формування у своїх членів такого способу життя і національного характеру, які б не суперечили християнській моралі [162, с. 160]. «Кожна сільська територіальна громада була водночас конфесійною общиною, що об'єднувала прихожан навколо місцевого храму. Більшість українців сповідувала православ'я. На Західній і Правобережній Україні мільйони прихильників мала греко-католицька церква... Певну частину віруючих українців складали також представники різних груп сектантства: штундисти, баптисти, адвентисти тощо» [Там само]. Зростанню духовного розвитку українців сприяло усвідомлення ними необхідності дотримання десяти біблійних заповідей: «не вбивай», «не кради», «не чини перелюбу» тощо. Їх практичному засвоєнню сприяв спільний спосіб життя і громадський осуд тих членів громади, хто свідомо порушував хоча б одну з десяти біблійних заповідей. На той час менше уваги приділялося розвитку релігійної свідомості людини на рівні її особистої відповідальності перед Богом. Спочатку в українській громаді необхідно було виробити етичну рефлексію, засновану на християнській моралі, навчити людей виконувати Біблійні заповіді на побутовому рівні. Це досить позитивно вплинуло на розвиток української духовності і культури.

Водночас багато релігійних уявлень сільської громади суперечило духу християнства внаслідок побутування серед її членів звичаїв і традицій, які сягають своїм корінням дохристиянських часів і містять елементи поганської культури. До

нашого часу в українських селах серед багатьох людей зберіглась традиція шанувати язичницькі свята, гадати, вірити у різні прикмети та інше, що не сприяє духовному відродженню українського народу.

Зазначимо, що в період середньовіччя відбулося значне зростання рівня культури і духовності населення України. Тогочасна освіта була спрямована переважно у релігійне річище, тому з'явилося більше українців, які мали можливість читати тексти Святого письма. Вони почали більш критично ставитися до змісту деяких народних традицій і звичок, які суперечать аксіології християнства. У книзі «Культура і побут населення України» зазначається, що в період середньовіччя в українців були сформовані чіткі уявлення про цінності сімейного життя: «Існувала усталена основа, притаманна українському населенню всіх регіонів України» [162, с. 176-177]. В сучасному суспільстві, коли відбувається відродження української державності, зростає роль громадянського суспільства. Особлива відповідальність зараз покладена на релігійні громади, які беруть активну участь у формуванні свідомості молодого покоління України.

Релігія як суспільно-історичне явище та соціальний інститут має співвідношення з іншими сферами духовного життя суспільства (наукою, мораллю, мистецтвом, дозвільною діяльністю) та суспільною життєдіяльністю (економікою, політикою, культурою) етносу. Рівень сформованості соціально-етнічної спільноти залежить від розвитку у індивідів етнічної самосвідомості, що виявляється як почуття приналежності до певного етносу. Аксіологічною основою її формування виступає знання історії свого народу, його звичаїв, вірувань, фольклору, традицій, що передавалося з покоління в покоління і утворювало специфічну етнічну субкультуру. При вивченні особливостей формування національних, сімейних і релігійних цінностей молоді України, нами враховувалися найбільш стійкі ознаки етнічних спільнот до яких вони належать.

Під етнічними спільнотами розуміються великі групи людей, об'єднані спільною культурою, мовою і культурно-історичною самобутністю. До них зазвичай відносять племена, народності і нації. Такі спільноти складаються на

певній території в ході спільної діяльності. Для визнання будь-якої групи етнічною спільнотою необхідна наявність щонайменше однієї з наступних умов: наявність загального походження членів спільноти; усвідомлення членами спільноти своєї приналежності до неї; наявності у членів спільноти мовної і культурної єдності; присутність внутрішньої соціальної організації, що унормовує відносини всередині спільноти і взаємини з оточуючими людьми.

При вивченні особливостей формування національних, сімейних і релігійних цінностей молоді України, нами враховувалися найбільш стійкі ознаки етнічних спільнот до яких вони належать: наявність загального походження членів спільноти та схожість умов життя, які мають вплив на їх свідомість. Існуюча всередині етнічних спільнот культурна єдність визначає самобутні норми, цінності, зразки поведінки, пов'язані з ними соціально-психологічні характеристики її членів.

При вивченні питання формування аксіологічних основ етнічної самосвідомості молоді особливе значення має зв'язок між етнічними і релігійними особливостями жителів різних регіонів країни, їх релігійними уподобаннями, приналежністю до релігійних організацій, які знаходяться на території їхнього регіону або за місцем їх проживання, кількістю відвідувань ними помісних церков, особливостей ціннісної орієнтації лідерів територіальних громад і церковних лідерів, які є основними джерелами, носіями і хранителями етнічної консолідації, культури, мови, писемності, духовно-моральних основ.

На території України найбільш поширеною християнською конфесією є православ'я, що знайшло своє відображення в його провідних позиціях за кількістю релігійних організацій, монастирів, духовних навчальних закладів а також загальноосвітніх та недільних шкіл.

Цікаві дані отримані з таблиці «Про мережу релігійних організацій в Україні (Форма 1)» на 01 січня 2019 року (по областях), вони дозволили виявити найбільшу кількість християнських релігійних організацій, зосереджених в окремих областях України.

Церкви Української греко-католицької церкви зосереджені переважно в Львівській 1642, Тернопільській 836, Івано-Франківській 713, Хмельницькій 82 та Донецькій 43 областях. В західному регіоні України, який територіально і традиційно найбільш наближений до цінностей європейських держав, де переважає католицизм.

Українська православна церква Московського патріархату займає другу позицію за кількістю релігійних організацій в Україні. Найбільша кількість їх розташована у Вінницькій 1057, Хмельницькій 999, Донецькій 782, Київській 745 та Волинській 690 областях, що представляє досить різноманітну картину релігійних і національних традицій.

Важливе місце в здійсненні релігійної діяльності має забезпеченість церков і релігійних організацій України культовими будівлями та приміщеннями, пристосованими під молитовні. Наведемо дані по їх найбільшій кількості в областях України станом на 1 січня 2018 року (Форма 2) (за спаданням):

1. Кількість культових споруд: Львівська – 2685, Донецька – 1718, Київська – 1667, Тернопільська – 1648, році, Вінницька – 1640, Закарпатська – 1595, Хмельницька – 1566.

2. Кількість приміщень, обладнаних під молитовні будинки: Донецька – 1148, Київська – 949, Дніпропетровська – 934, Черкаська – 734, Вінницька – 620.

Нам вдалось з'ясувати, що найбільша кількість побудованих в Україні християнських храмів зосереджена у Львівській, Донецькій, Київській і Тернопільській областях.

Ментальність українців визначає самотність норм, цінностей й зразків поведінки; пов'язані з ними соціально-психологічні характеристики членів окремих етнічних спільнот. Важливе місце в системі цінностей українського народу посідає сім'я. З дитячих років, саме в сім'ї закладаються основи формування релігійного світогляду молодого покоління України. Тому формування релігійної свідомості українців засобами аксіології християнства в

сучасному суспільстві є актуальним питанням, яке потребує особливої уваги в контексті сімейного виховання.

У 2012 році Інститутом демографії та соціальних досліджень було проведено соціологічне дослідження «Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації населення України». Вибірка складала 3200 респондентів зі всіх регіонів України віком від 15 до 50 років. Вченими було визначено, що серед основних цінностей на першому місці для українців стоїть сім'я. На це вказало 90% представниць жіночої статі і 80% представників чоловічої статі [19].

Соціологами було встановлено пріоритет сімейних цінностей над іншими, й доведено, що більшість українців перевагу віддають традиційному способу життя. Водночас ранні шлюби серед українців вже не настільки популярні як це було раніше. Більшість респондентів готові укласти шлюб з коханою людиною лише після 25 років. Про більш відповідальне ставлення молодих людей до шлюбу свідчать наступні дані соціологічного опитування: 86% українців виступають за збереження одного шлюбу, 13% респондентів перебувають у другому шлюбі, і 1% – в третьому і більше [19].

Надання великої цінності традиційній родині дещо входить у суперечність з тим, що переважна більшість опитаних респондентів (75%) дають досить позитивну оцінку незареєстрованому шлюбу. При цьому вони вказують на можливість перебування обох партнерів у такому шлюбі лише за умови їх спільної згоди (37% опитаних). Інші опитані оцінюють незареєстрований шлюб як випробувальний етап перед вступом в офіційний шлюб (22%), або як етап спільного життя обох партнерів до появи в них спільних дітей (13%). І лише 4% респондентів віддають перевагу спільному життю у незареєстрованому шлюбі [19]. Можемо бачити, що уявлення про родину значно секуляризувалися порівняно з часами панування традиційного світогляду.

У свідомості багатьох українців зберіглося уявлення про неприпустимість дошлюбних відносин. Багато молодих пар, які проживають в різних регіонах України, налаштовано на укладення шлюбних відносин. Вони готові брати на себе

відповідальність один за одного та за власних дітей. Це свідчить про затребуваність в суспільстві цінностей, які сприяють збереженню міцної української сім'ї.

Разом з тим, в сучасному соціумі назриває криза інституту сім'ї. Кількість розлучень в Україні кожного року зростає. Цим значною мірою пояснюється толерантне ставлення багатьох сучасних українців до незареєстрованого шлюбу як випробувального етапу перед вступом в офіційний шлюб. Насправді, такий підхід не вирішує проблему зростання в Україні кількості розлучень. Навпаки, у молодих людей у незареєстрованому шлюбі формується звичка менш відповідально ставитися один до одного. Звичайно, багато що залежить від порядності обох партнерів.

Значення цінностей християнства виявляється у сприянні зміцненню українських сімей і вирішенні проблеми демографічної кризи. Для того, щоб в Україні відновилося кількість її жителів до 52 мільйонів, потрібно щоб жінки народжували не менше 4 дітей. 70% українців вважають найбільш прийнятною сім'ю, в якій виховується двоє дітей. 50% – схвалює сім'ї, де виховується троє дітей. При цьому більшість українських родин є небагатодітними через матеріальні проблеми: відсутність умов для нормального забезпечення майбутньої дитини (74% респондентів) і проблеми з житлом (50% респондентів). Багато жінок не народжують дітей, тому що більше зацікавлені у власному кар'єрному зростанні. Лише за умов зміни ставлення сучасних українців до родинних цінностей можливе кількісне зростання і зміцнення української сім'ї.

У проведеному О.Корнієнком дослідженні ставлення населення України до тих людських якостей, які необхідно в першу чергу виховувати у дітей в сім'ї, було з'ясовано що на такі риси особистості вказано як на обов'язкові: на хороші манери вказали 82% віруючих, 78% невіруючих і 70% байдужих до релігії респондентів, на почуття відповідальності (84%, 79% і 77% відповідно), на ощадливість (74%, 71%, 70%), на релігійність (35%, 21% і 18%), на слухняність (63%, 61% і 57%), на повагу до батьків і знання національної культури (40%, 35% і

35%), на звичку до здорового способу життя (80%, 74% і 67%), а також на чесність, порядність і відвертість (78%, 73% і 69%) [131].

На основі отриманих А. Корнієнком соціологічних даних, можна сказати, що спостерігається майже однакове ставлення різних категорій респондентів до необхідності виховання у дітей в сім'ї перерахованих вище позитивних людських якостей, що свідчить про їх універсальний характер. Необхідно відзначити, що така якість, як знання дітьми національної культури і мови оцінюється більшою половиною опитаних як позитивна риса особистості.

Усвідомлюючи самотність власної культури та її унікальність, сучасна українська молодь звертається до свого коріння, до національних цінностей, до ідентифікації себе з певною етнічною групою, соціальною спільністю. Разом з проблемами економічного і політичного характеру її хвилюють і проблеми етнічні. 56% опитаних відповіли, що обговорюють проблеми національної культури, і 47% – проблеми міжнаціональних відносин [131]. Звідси можна зробити висновок, що майже кожна друга молода людина в Україні в тій, чи іншій мірі цікавиться етнічними аспектами життєдіяльності сучасного суспільства.

Вивчення взаємозв'язку між релігійністю студентської молоді та її пріоритетами у сімейних цінностях обумовлене необхідністю багатоаспектного вивчення християнської аксіології та її впливу на свідомість сучасного покоління України.

У проведеному нами дослідженні ми не обмежилися теоретичним аналізом емпіричних досліджень інших науковців і здійснили самостійне дослідження місця християнських цінностей в житті сучасної студентської молоді України. Спираючись на попередні висновки вчених щодо взаємозв'язку між національними, релігійними і сімейними цінностями нами було проведено емпіричне дослідження ціннісних пріоритетів та сенсу життя молодого покоління України. Враховуючи необхідність представити найбільш репрезентативну вибірку людей, які проживають в різних регіонах України.

З цією метою нами було опитано 517 респондентів. У переважній більшості (80,1%) – це студентська молодь, що навчається в закладах вищої освіти України. 19,9% респондентів складає молодь, яка не так давно закінчила заклади вищої освіти. Серед загальної кількості респондентів – 66% складають представники жіночої статі і 34% – чоловічої статі. В опитуванні брала участь студентська молодь з таких міст: Київ, Одеса, Дніпропетровськ, Харків, Вільногірськ, Тернопіль, Ужгород, Гадяч, Херсон, Дніпро, Коростень, Львів, Черкаси, Чернівці, Чернігів, Миргород, Хуст, Ужгород, Пирятин, Лубни, Кременчук, Вінниця, Прилуки, Ічня, Вишневе, Вишгород, Хмельницький, Бориспіль, Іршава, Калуш, Суми, Миколаїв, Тараща, Дніпро, Вінниця, Фастів, Гайсин, Бровари, Ніжин, Одеса, Житомир, Охтирка, Мукачєво, Берегове, Полтава, Сміла, Виноградова, с. м. т. Кирнасівка (Вінницька обл., Тульчинський р-н), с. м. т. Гребінки (Київська обл., Васильківський р-н), с. м. т. Рокитне (Київська обл., адміністративний центр Рокитнянського р-ну), а також із сіл: с. Карпатське (Львівська обл. Турковський р-н), с. Ратівці (Закарпатська обл., Ужгородський р-н), с. Луч (Рахівський район), с. Красна Лука (Полтавська обл., Гадячський р-н, Краснолуцький р-н, с. м. т. Козелець (Чернігівська обл., адміністративний центр Козелецького р-ну), с. Великі Сорочинці (Полтавська обл., Миргородський р-н).

Умовно респондентів було розподілено на три групи. Перша група – це молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на місяць, друга група – молодь яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята або лише на великі свята, третя група – молодь, яка зовсім не відвідує церкву. Таким чином ми виявили відмінності між життєвими цінностями молоді, розбивши її на три умовні групи: 1) респонденти, які постійно відвідують церкву; 2) які дуже рідко ходять до храму; 3) які взагалі не відвідують храм.

На питання анкети: «У чому для вас полягає сенс життя?» відповіді респондентів розподілилися наступним чином:

Сенс життя, який полягає у створенні благополучної сім'ї, є найважливішим для респондентів з першої групи (61,54%), з другої групи (55,47%), і з третьої

групи (35,14%). Таким чином, в умовах духовного оновлення українського суспільства в свідомості сучасної молоді, яка належить до усіх трьох груп питання створення сім'ї посідає одне з найважливіших місць.

На сенс життя, який виявляється у продовженні роду, серед респондентів, які належать до першої групи, вказало 15,38%, другої групи – 21,53%, третьої групи – 10,81%.

На сенс життя, який виявляється у важливих подіях (одруження, народження дітей, закінчення вищого навчального закладу, вихід на роботу) у першій групі вказало 33,85% респондентів, у другій групі вказало 27,74%, у третій групі – 26,13% респондентів.

На питання анкети «Назвіть Ваші сімейні цінності» перша група відповіла (в порядку убутання), що це: любов, взаємоповага, чесність, довіра, взаємодопомога, взаєморозуміння, турбота, взаємопідтримка, вірність, діти, доброта, відповідальність, щирість, спілкування, віра в Бога тощо. (Див. додаток Б, табл. № 1).

На питання анкети «Назвіть ваші сімейні цінності» друга група відповіла (в порядку убутання), що це: любов, взаємоповага, взаємопідтримка, довіра, взаємодопомога, чесність, вірність, взаєморозуміння, збереження традицій, повага до батьків, розуміння, доброта, турбота, благополуччя, щастя тощо. (Див. додаток Б, табл. № 1).

На питання анкети «Назвіть ваші сімейні цінності» третя група відповіла (в порядку убутання), що це: любов, взаємоповага, взаєморозуміння, чесність, взаємопідтримка, взаємодопомога, довіра, дружба, вірність, повага до батьків, щирість, збереження традицій, спілкування, турбота, щастя тощо. (Див. табл. № 1).

Отже, релігійна свідомість віруючої молоді створює у неї більш сприятливу картину світу, в яку органічно вписуються національні та сімейні цінності етнічних спільнот, які проживають на території України. Все це сприяє утвердженню у них високих моральних принципів, формуванню позитивних

людських якостей, особистої відповідальності за самостійно прийняті рішення і долю інших людей.

Визначено, що поряд з проблемами економічного і політичного характеру сучасну українську молодь хвилюють і проблеми національної культури та міжнаціональних відносин. Майже кожна друга молода людина в Україні в тій, чи іншій мірі цікавиться етнічними та релігійними аспектами життєдіяльності сучасного суспільства.

Доведено, що традиційний світогляд української молоді детерміновано дуже сильною орієнтацією на повагу до родини, до тих релігійних і культурних цінностей, які передаються від старшого до молодшого покоління. Останнім часом серед молоді помітно зростає авторитет української православної і греко-католицької церков. Етнокультурний аспект тісно переплітається з релігійним, і, таким чином, релігійність виступає важливим показником орієнтації на ціннісну традицію етнічних спільнот, на збереження сімейних цінностей і прагнення до продовження власного роду. [48, с. 261-265].

Розгляд аксіологічних основ свідомості молоді сформованих під впливом національних, релігійних і сімейних цінностей обумовлений новим характером відносин сучасного покоління з навколишнім світом, включаючи усвідомлення своєї групової єдності або відмінності від інших етнічних спільнот.

2.3 Формування свідомості сучасної молоді засобами мистецтва, що містить духовні цінності християнства

Актуальним питанням релігієзнавства є дослідження особливостей формування свідомості сучасної молоді засобами сучасного мистецтва, що містить духовні цінності християнства. За роки незалежності, помітно змінилося ставлення населення України до релігії, що сприяло появі значної кількості християнських театральних і кіно-фестивалів, кіно-клубів, хореографічних клубів та клубів авторської пісні, театральних гуртків тощо. Служителі християнських церков і представники релігійних громад все більше уваги приділяють організації

вільного часу молоді засобами мистецтва. При цьому, формування свідомості молоді засобами різних видів сучасного мистецтва, яке містить духовні цінності християнства, так і залишається недостатньо дослідженою темою релігієзнавства.

У працях українських і зарубіжних вчених Л. Білоконь, Н. Балабанова, А. Іванченко, А. Федоренко тощо. приділяється значна увага питанням релігійного життя, світогляду і способу життя сучасної молоді в контексті змін соціальної структури суспільства [24,18,105,223].

Питання формування духовності та духовних цінностей молоді розглянуті в працях Г. Кнабе, В. Лаппо, О. Омельченко, Є. Помиткіна, О. Целякова тощо. [122, 144, 169, 188, 247]. Водночас системний аналіз цінностей свідомості молоді, сформованих під впливом сучасного мистецтва християнського змісту, не був предметом спеціального наукового дослідження.

Зміст релігійної свідомості містить у собі всі аспекти функціонування людської свідомості й водночас означений особливостями сприймання світу віруючою людиною крізь призму ідей, поглядів і цінностей певного віровчення.

Духовні цінності притаманні людині, суспільству, науковому або етичному вченню і є найважливішою складовою свідомості сучасної молоді. Е. Помиткін розглядає їх як «вершини досягнень людства і окремих його представників, які утворюють цілепокладні ідеали для прогресивного розвитку особистості і цивілізації в цілому» [188, с. 26–27].

Духовність виступає віддзеркаленням внутрішнього світу людини, її прагнень і світогляду, індивідуальних поглядів на навколишню дійсність. Також нами розглядається питання формування цінностей молоді під впливом мистецтва, що містить християнські духовні цінності, які стосуються сукупності понять, ідей, принципів, концепцій, які включають в себе вчення про Бога, світ і людину, і припускають інтерпретацію основних сфер людської діяльності, відповідно з основними принципами християнської етики та естетики.

Серед основних категорій духовних цінностей слід назвати добро, красу, істину, мистецтво, творчість. Духовність людини може проявлятися в її доброті, в

бажанні бути потрібною комусь, в здатності до співчуття, в умінні підтримати іншу людину та надати їй необхідну допомогу в скрутну хвилину. У той же час, добра людина більше схильна до різних страждань, через сильно розвинену чутливість і небайдужість.

Важливою духовною та естетичною цінністю є краса, яка надихає і оточує нас всюди: в природі, в іншій людині, у відносинах між людьми. Щоб її відчутти, побачити і зрозуміти, необхідно бути дуже чуйною і естетично розвиненою людиною. Здатність до відображення краси в образотворчому мистецтві, у музиці, в хореографії, в літературі, а також у власному житті, – є важливою рисою особистості [49].

Мистецтво уособлює в собі духовний світ свого творця, і, таким чином, додає іншим людям енергії для самореалізації, дозволяє їм приєднатися до категорії прекрасного, виховати в собі естетичні почуття.

Творчість виступає виразом світогляду її автора. Релігійна свідомість письменника, художника або кінематографіста впливає на зміст створених ним культурно-мистецьких продуктів. Творчість, збагачена духовними цінностями, облагороджує особистість, підносить її душу. Шедеври, створені великими майстрами, залишаються в свідомості сучасників і впливають на життя наступних поколінь людей.

Любов розглядається філософами і теологами як вища духовна цінність, яка може мати різні прояви. Стародавні греки використовували чотири концепти, які означають любов: «ерос», «філія», «сторге» і «агапе». Перше слово розуміється як любов між чоловіком і жінкою, що передбачає їх фізичну близькість, інтимність. Грецьке слово «філія» означає прихильність до чого-небудь, а також міцну дружбу між людьми. Це слово говорить про повну відповідність, єдність поглядів і схожість людських смаків. Слово «сторге» описує любов між батьками і дітьми, або любов між членами однієї сім'ї. Під «агапе» греки розуміли м'яку, жертовну, поблажливу до ближнього любов. Слово «агапе» вживається в Новому Заповіті для опису Божої любові. У формуванні свідомості християнської молоді особливе

значення мають любов-«агапе» і любов-«філія», усвідомлення яких формує високі духовні цінності та ідеали.

Розглянемо цінності християнського вчення, які знаходять своє відображення в творчих доробках молодих режисерів, сценаристів, акторів, що працюють в галузі сучасного екранного мистецтва [49].

Найчастіше молоді режисери і сценаристи звертаються до актуальних тем релігійного життя православної молоді, важливе місце в якій займає волонтерська діяльність. Саме цій темі присвячений фільм «Форпост» вітчизняного режисера Михайла Шадріна (2008).

Під опікою архієпископа (нині - митрополита) Лонгіна, настоятеля Свято-Вознесенського Банченського монастиря знаходиться понад чотириста дітей. Він побудував містечко для важкохворих і невиліковних дітей-сиріт. Фільм починається з розповіді архієпископа про будинок для людей похилого віку при монастирі. Настоятель говорить про милосердя, жертвність, допомогу ближньому, про чудеса зцілення. Фільм дає можливість молоді переглянути свої головні життєві цінності та почати активніше приймати участь у волонтерській діяльності.

На основі відомого біблійного тексту: «На початку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог» (Ів. 1:1) побудований сюжет сучасного анімаційного фільму «Провід», представленого на фестивалі Покров-2014 (режисери Марина і Тетяна Машкови). Починається все з того, що молодий хлопець зателефонував уночі своїй дівчині, щоб сказати: «Вибач, але стався збій, і слово ожило, і полетіло по дротах, по дорозі спостерігаючи за тим, яка несправедливість відбувається навколо». Режисери фільму метафорично показали, як Слово виправило кілька складних ситуацій і змінило долі деяких героїв стрічки.

Ідея фільму полягає в тому, щоб донести до свідомості молоді християнську цінність, яка виражена у відповідальності людини за сказане слово. Воно може підтримувати людей, зцілювати їх душі. Разом з тим словом можна вбити чи нанести невинної шкоди.

Цікавий і пронизаний добром сюжет фільму «Незвичайна подорож Серафими» (режисера Сергія Антонова, 2015). Події розгортаються під час Другої світової війни. Маленька дівчинка втрачає своїх батьків, після чого потрапляє в дитячий будинок. Коли атеїстка-вихователька дізнається, що дівчинка віруюча і носить натільний хрест, то відразу починає клопотатися про те, щоб Серафиму відправили до виправної колонії. Несподівано з'являється зникла мама дівчинки, яка забирає її з дитячого будинку. У фільмі стверджується тема людської віри в милість Бога.

Документальний фільм «Звичайний Святий» (режисера Олександра Столярова, 2017) присвячений пам'яті преподобного Паїсія Святогорця – грецького Святого, дуже шанованого серед православних віруючих. У фільмі розповідається про його життєвий шлях, починаючи з дитячих років. Авторами фільму було зібрано дуже багато свідчень людей, які приходили за порадою до Святого і розповідали про чудеса, які відбувалися за його молитвами. У фільмі акцентується увага на тому, що преподобний Паїсій Святогорець з величезною любов'ю ставився до дітей-сиріт і допомагав їм, проводив активну місіонерську діяльність. Фільм було показано недавно у загальнонаціональному прокаті в кінотеатрах України.

Прикладами жертвовності, відданості і любові до людей здійснюється вплив авторів фільму на свідомість молоді.

Багато цікавих фільмів, представлених на Міжнародному фестивалі православного кіно «Покров» – 2017, стали зразками православного світового кінематографа і були нагороджені преміями в різних номінаціях: «Гран-прі», «Премія ігрового кіно», «Конкурс короткометражного фільму», «Конкурс анімаційного кіно», а також спеціальними дипломами за кращий сценарій, музику, за актуальність теми, за вірність християнським традиціям.

Фільми, які беруть участь у фестивалі, в подальшому транслюються на декількох телевізійних каналах, а також розміщуються на загальнодоступних для перегляду сайтах в Інтернеті, що дає можливість подивитися їх великій кількості

людей. З 2017 року трансляцію відкриття фестивалю можна дивитися в прямому ефірі [49].

Отже, до цінностей християнства на сьогоднішній день може наблизитися набагато більша аудиторія молоді, чим це було раніше.

Міжнародний фестиваль «Покров» протягом 15 років формує високі духовні цінності і виховує молодь на прикладах з життя їхніх сучасників – гідних і доброзичливих людей, а також історичних особистостей – Святих і істинно віруючих християн. Цей фестиваль пробуджує глядацький інтерес не тільки у православних віруючих, а й у кожного, хто цікавиться якісним кінематографом.

Таким чином, молодь може відкрити для себе не тільки скарбницю православної культури, а й наблизитися до світу високоморального та інтелектуального кіно.

Не можна залишити поза увагою Міжнародний кінофестиваль «Радонеж». Він є світовим лідером в області релігійного художнього і документального фільму. Щорічно в ньому беруть участь близько 200 кіно- і телерадіокомпаній з усього світу. Кінорежисери представляють стрічки християнської тематики, які містять роздуми на теми: кохання, добра і зла, життя і смерті, патріотизму, моральності. Завдання цього заходу полягає в об'єднанні людей навколо базових людських цінностей.

Девізом фестивалю є слова преподобного Сергія Радонезького: «погляд на Святу Трійцю перемагає ненависну ворожнечу світу цього». Фестиваль викликає інтерес у всіх тих, хто бажає долучитися до духовної цінностей православ'я. На фестивалі представлені передачі, теле- і радіорепортажі, в яких вчені і богослови розповідають про особливості життя православних християн, їх цінності та традиції, творчі доробки у галузі образотворчого мистецтва, музики та літератури. На фестивалі представлені молодіжні та дитячі передачі. На основі цього складається найбільш повне, зафіксоване в кадрі наочне уявлення про те, що найбільше цінують і чим живуть сучасні православні християни в усьому світі.

Найважливіше, що на фестивалі доступною мовою викладається православний світогляд і, таким чином, молодіжна аудиторія має можливість отримати найбільш чітке уявлення про цінності християнства. Метою фестивалю також є духовне оздоровлення суспільства. Тут глядачі мають можливість обмінятися своїми міркуваннями на тему християнських цінностей з іншими учасниками кінофестивалю. Під час фестивалю також проходить виставка ікон, проводяться майстер-класи з роботи продюсерів у області авторського кіно.

Популярністю серед християнської молоді користується Міжнародний кінофорум «Золотий Вітязь», який за роки свого існування подарував глядачам понад дві тисячі високохудожніх і глибоко духовних фільмів. Він з величезним успіхом проходить в таких країнах, як: Україна, Польща, Китай, Росія, Білорусія, Сербія, Болгарія [49].

Однією із змістовних форм проведення дозволя сучасної молоді є її участь у клубних заходах, які проводяться на базі кінофоруму «Золотий Вітязь». Вони об'єднують пошановувачів християнського кіно.

Головна мета існування таких кінофорумів полягає у впливі на свідомість його членів позитивним духовно-моральним кінопрокатом, а також в налагодженні дружніх відносин між віруючою молоддю.

Важливе значення у сприянні пошуку однодумців і у залученні молоді до християнських цінностей, відтворених у мистецьких здобутках представників інших національностей має фестиваль православної духовної музики «Магутни Божа» (м. Могилів, Білорусь). Перший такий фестиваль пройшов в 1993 році. З моменту заснування, в ньому взяли участь музиканти більш ніж з двадцяти країн світу. Програма фестивалю включає виступи вокальних, хорових і симфонічних колективів, а також концерти органної музики, фотовиставки, науково-практичні конференції, майстер-класи. В рамках фестивалю проходять такі книжкові виставки, як «Духовність, вічність, музика», «Фестиваль Магутни Божа – наша духовна скарбниця», «Править світом світло», «Світло православної книги»,

«Святі і святині православ'я», що підкреслює релігійний і аксіологічний зміст цих заходів.

Важливою ініціативою православних церков що має вплив на формування свідомості молодого покоління українців, виступає організація міжнародного православного фестивалю авторської пісні «Благодатне небо» на честь прп. Силуана Афонського, який проходить в місті Києві (Україна). Метою фестивалю є духовний розвиток молоді через сучасну православну пісню, пошук молодих авторів-виконавців і подальша допомога в їх творчій діяльності. У фестивалі приймають участь представники України, Білорусі та Росії, – сольні виконавці власних пісень, а також музичні колективи християнських церков. Християнська аксіологія, що збрала у собі глибокий духовний зміст, може виявлятися через різноманітні види сучасного мистецтва. Особливе місце посідає творчість сучасних театральних митців. Серед них представлені як віруючі, так і світські режисери та актори [49]. Крім театральних вистав, під час фестивалю проходить їх активне обговорення, а також, майстер-класи з театального мистецтва, мотиваційні тренінги, лекції світських і християнських психологів, теологів, журналістів, соціологів, відомих художників та культурних діячів, фахівців в області теорії і історії театру. Представлені на фестивалі вистави відповідають його основоположним цінностям. Наприклад, номінація «Аматорська програма» присуджується за вистави, поставлені за мотивами християнських творів, або на основі біблійних текстів, які представлені аматорськими колективами. Номінація «Основна програма» – за спектаклі християнського змісту, які виконуються професійними театральними колективами; номінація «Дискусійна програма» – за спектаклі, в яких мають місце роздуми про Бога, про те, як християнство змінює життя людей на краще. Однією з цілей фестивалю є пошук нових талантів. Молоді люди, які мають здібності до театального мистецтва, але в силу різних обставин ніколи не займалися в театральному гуртку, або не закінчували спеціальностей, пов'язаних з театром, отримують можливість взяти участь в майстер-класах відомих режисерів і акторів. Надалі вони можуть записатися в аматорські

театральні гуртки, які створюються християнськими церквами, релігійними організаціями та молодіжними лідерами.

Також, метою фестивалю є поширення цінностей християнства серед театральних режисерів і постановників, мотивація їх до написання п'єс і спектаклів релігійної тематики. Організатори фестивалю вважають, що було б добре, якби в репертуарі кожного театру України був хоча б один спектакль християнського змісту.

Засновники фестивалю переконані, що театральні постановки можуть найбільш успішно донести до свідомості молодого глядача духовні цінності християнства, пробудити в особистості кращі почуття, прагнення до високих християнських чеснот. Творчість християнських режисерів і постановників дозволяє юнакам і дівчатам поглянути на власне життя під іншим кутом зору, рухаючись в напрямку духовного розвитку.

З метою виявлення особливостей впливу сучасного театрального мистецтва, що містить духовні цінності християнства, на формування свідомості сучасної молоді, проаналізуємо зміст найбільш яскравих театральних вистав та мюзиклів, представлених на фестивалі.

Почнемо з мюзиклу «Ти – особливий!», поставленого режисером Ігорем Галенко, за мотивами оповідань Максима Лукаду. У ньому розповідається про доброго Майстра і про його дерев'яних чоловічків, створених для спільної гри в духовому оркестрі. Спочатку чоловічки виконували призначені їм ролі. Однак, через деякий час, вони забули про свої справжні обов'язки, стали командувати один одним, сваритися між собою, і, нарешті, відчували себе вкрай нещасними. Серед них з'явилися ті, хто роздавали іншим зірки за уявні досягнення, і плями, – за прорахунки та недоліки. Через деякий час дерев'яні чоловічки стали згадувати про Майстра. Хтось з них вірив в його існування, інші – ні. Замислившись над питанням про мету їх створення, вони нарешті, зрозуміли, що не треба чіпляти зірки або плями на інших, підкреслюючи, тим самим, власні відмінності, а чесно виконувати доручені їм обов'язки.

Чому ж вчить глядачів мюзикл режисера І. Галенко «Ти – особливий!»? Перш за все, що не потрібно ставитися один до одного зверхньо і створювати собі кумирів. І хоча у мюзиклі висвітлюються лише казкові персонажі, режисеру вдалося змусити глядачів замислитися над мотивацією власних вчинків, інакше поглянути на питання сенсу життя.

Розглянемо зміст спектаклю «Йов» львівського режисера Ярослава Федоришина. У ньому взяли участь актори академічного театру «Воскресіння» (м. Львів). Спектакль був поставлений за біблійними мотивами Книги Йова, в якій розповідається про праведного чоловіка, який дуже любив Бога, і був слухняний йому. Але диявол сказав, що Йов боїться Бога тільки тому, що у нього є і багатство, і діти, все, що тільки людина може собі побажати. Але варто лише Богу забрати все це, і Йов перестане бути таким праведним. Поступово, у Йова стало зникати і багатство, і здоров'я, і діти. Страшні випробування прийшли в його життя. Але чоловік залишався праведним і боявся Бога. На жодні провокації своїх друзів, ворогів і навіть рідних він не пішов, і залишився вірний своєму Творцеві. Після всіх випробувань Бог благословив Йова, і дав йому вдвічі більше, ніж до цього. Вистава «Йов» з величезним інтересом була сприйнята глядацькою аудиторією. Це свідчить про те, що тема віри і відданості Богу знаходить глибокий відгук у свідомості сучасної молоді.

Унікальність вистави «В дюймі від дива», поставленої театром «Проповідник» з міста Ярославль полягає в тому, що грають в ній тільки два актори, які виконують всі ролі. У виставі розповідається про творчі пошуки відомого поета і прозаїка Ганса Християна Андерсена. Коли він почав писати свої твори, їх ніхто не сприймав серйозно. Жоден театр не погоджувався ставити за ними спектаклі. Це дуже засмучувало Ганса, і він вже готовий був залишити свої спроби. Але його віддана подруга Генрієтта не дозволила йому це зробити. Дівчина попросила Ганса написати ще одну казку, під назвою «Дюймовочка», яка зробила Г. Х. Андерсена всесвітньо відомим письменником. У виставі «У дюймі

від дива» затверджуються такі духовні цінності християнства, як дружба, взаємна підтримка, працьовитість і віра у власні сили. [49]

Аматорський колектив театру «Увімкніть світло» представив на фестивалі виставу «Справа про вбивство метелика», режисера Аліси Євдокимової з міста Ужгород. У виставі йдеться про Всесвітній потоп – сюжет з Біблії (Бут. 6: 13, 14, 18, 19, 22; 7: 11, 12, 23). Представлені в спектаклі події описані режисером в незвичайній інтерпретації. Головними дійовими особами виступають звірі, які намагаються допомагати один одному в складних і небезпечних для їхнього життя ситуаціях. Глядачі спектаклю отримали позитивні приклади поведінки героїв вистави, які проявили готовність пожертвувати власним життям заради своїх ближніх.

У виставі «Останній шанс», представленій аматорським театром місії «Прорив» з міста Кропивницький, розглядається історія однієї великої родини. Дія починається з того, що вмирає дідусь, і в останні хвилини свого життя він розповідає своїм дітям і онукам про Бога, і про те, що люди мають шанс на вічне життя. Основна філософсько-релігійна проблема, яка піднімається в спектаклі – це сенс людського буття. На прикладі історій з життя кожного з членів цієї сім'ї показано, що формою вираження сенсу життя виступає той чи інший світогляд представників різних поколінь. В основу вистави покладені слова зі Святого письма: «Бо від слів своїх будеш виправданий, і зо слів своїх будеш засуджений» (Мт. 12:37). Вистава змушує глядачів більш глибоко усвідомити рівень відповідальності людини за сказані слова.

В іншому спектаклі режисера Аліси Євдокимової «Троє на гойдалці» розповідається про трьох чоловіків – представників різних професій. Один з них – військовий, другий – вчений, а третій – бізнесмен. Кожен з них йшов своєю дорогою, по своєму досягав успіху. За сюжетом, всі троє чоловіків лише після смерті почали міркувати над питаннями власних життєвих пріоритетів. Автор допомагає глядачам усвідомити, що життя минає швидко, а тому не потрібно зволікати робити добрі справи.

Черкаським театром «Діалог» був представлений спектакль «Листи Баламута», за мотивами відомого однойменного твору Клайва Льюїса. У ньому розповідається, як Сатана навчав біса, на ім'я Баламут, зводити людей з правильного шляху, обманювати і затьмарювати їх розум. Головні герої вистави намагаються побороти свої слабкості, але темні сили підштовхують їх до гордині та інших негідних вчинків. Вистава «Листи Баламута» нагадує глядачам, що життя – це процес постійного вибору між добром і злом. Свідомість може підказувати людині відступитися від істини, піддаватися сумнівам у правильності власних вчинків, піддаватися впливу різноманітних деструктивних сил. Одночасно, вона здатна показати їй шлях до самореалізації і духовного становлення. Спектакль переконує глядача, що вибір між добром і злом залишається за самою людиною.

Значення Міжнародного протестантського Театрального фестивалю "TX-fest" полягає в розвитку професійного та аматорського християнського мистецтва в Україні. Сучасні режисери та актори засобами театрального мистецтва передають молоді цінності християнства, серед яких: відданість Богу, дружба, взаємна підтримка, працьовитість, віра в свої сили, досягнення сенсу життя тощо.

Велике значення в діяльності християнських церков з організації дозвілля молоді має її залучення до танцювального мистецтва, яке включає в себе традиції бальної хореографії. Це формує у дівчат і юнаків хороший естетичний смак і вишукані манери.

Значний вплив на емоційну сферу молоді мають засоби сучасної бальної хореографії. В Києві користується популярністю серед молоді, яка відвідує християнські церкви, православний клуб бальних танців "Renaissance", який не тільки проводить навчання християнської молоді багатьом видам сучасних танців, таких як вальс, джайв, ча-ча, танго, пасодобль, фокстрот, але і систематично організовує бали для православної і світської молоді. Серед просвітницьких заходів клубу — танцювальні вечори різної тематики, такі як вечори в стилі кінострічок, Київські бали, новорічні, весняні та ювілейні бали та інше. Перед

кожним балом, або перед танцювальним вечором, запрошуються професійні стилісти, візажисти, імідж-консультанти, фахівці з етикету, які навчають молодих людей тонкощам стилю, протоколу, етикету, візажу. На базі православного клубу бальних танців "Renaissance" християнська молодь не тільки на професійному рівні опановує основи сучасної бальної хореографії, а й сприяє залученню великої кількості християнської молоді до участі в балах, вечорах танцю, різних культурно-освітніх заходах, які проходять в Україні, з метою популяризації хореографічного мистецтва.

Ми взяли інтерв'ю у дванадцяти учасників фестивалю «Братья», який пройшов взимку 2018 року на о. Кіпр, з метою вивчення їх почуттів, ідей, думок і суджень, пов'язаних з участю у цьому фестивалі [49].

Наведемо уривки з інтерв'ю, яке ми взяли у Анатолія Стойкова, керівника Молодіжного Паломницького Центру при відділі зовнішньо-церковних зв'язків Української Православної Церкви. Їх центр працює при митрополії під егідою Блаженнішого митрополита Онуфрія і є підзвітним йому. Молодіжний відділ був створений в 2016 році, хоча молодіжні поїздки вони почали організовувати починаючи ще з 2011 року. А. Стойков щорічно бере участь у міжнародному фестивалі «Братья». Він розповів нам як вперше поїхав у молодіжну поїздку, організовану Українською Православною Церквою: «Моя перша молодіжна поїздка, організована Українською Православною Церквою, відбулася до Білорусії у 2011 році. Я поїхав на міжнародний православний молодіжний освітній форум Quo Vadis який проходить щорічно у Білорусії, Україні, Польщі або Росії. (Білорусія, осінь 2011 року). В рамках роботи Молодіжного Паломницького Центру учасники фестивалю дуже багато подорожували по Святих місцях Білорусії. Відбулося близько п'ятнадцяти поїздок три роки в цю країну. Як зазначив А. Стойков, особливе враження залишилося від міжнародних балів, які щороку організуються православними церквами Білорусії для молоді, що, на мою думку, є одними з найбільших і найцікавіших в пострадянському просторі. На них збирається 700-800 молодих людей з різних країн світу. А.

Стойков розповів, що у 2013 році відбулися молодіжні поїздки до Грузії. Там він мав можливість поспілкуватися зі схіархімандритом Серафимом Біт-Харібі. В Ассирії знаходиться християнська громада, що складається з 2000 чоловік і є діючий монастир, до якого входить 13 ассирійських старців. Літургію в ньому веде батюшка Серафім арамейською мовою – мовою Христа. Ми запитали А. Стойкова «Як працівникам їхнього Центру вдається налагоджувати спілкування з паломниками?» Він відповів: «Це зазвичай досить дружнє спілкування. Ми намагаємося щоб люди відразу почували себе комфортно. Якщо хтось вперше відправляється в таку поїздку, і не знає як себе поводити під час паломництва по Святим місцям, дуже важливо, щоб людина отримала відносно цього питання необхідну інформацію. Молодь, яка зазвичай бере участь у паломництві, на 70-80% є православними віруючими, які розуміють як себе поводити в таких поїздках. Решта молоді їде з нами з метою відпочинку, участі в цікавих подорожах а також екскурсіях, неформального спілкування з іншими юнаками і дівчатами. Залежно від пори року, для молоді організуються різноманітні прогулянки і розваги, наприклад, верхова їзда, катання на ковзанах, санях, рибалка тощо. Паломницькі тури також завжди надзвичайно захоплюючі. Водночас, відправляючись у такі тури, для багатьох молодих людей надзвичайно важливе значення має спілкування зі священниками, які проводять з ними місіонерські бесіди. Це можуть бути як історії з їх власного життя, так і з життя Святих». А. Стойкова ми запитали: «Чому виникла ідея працювати саме з молоддю?», і отримали від нього наступну відповідь: «Коли ми відвідали міжнародний фестиваль «Браття», у 2011 році, а потім міжнародний молодіжний освітній форум Quo Vadis в Білорусії, це зіграло свою вирішальну роль. Знайомство з друзями з інших країн світу, які виявили бажання відвідати православні Святині України, спонукало нас організувати Молодіжний Паломницький Центр. Ми зрозуміли, що надзвичайно важливо, коли ти їдеш в іншу країну, щоб там на тебе чекали. Ми намагаємось, щоб організоване нами паломництво не було дуже дорогим. Ми прагнемо досягти розумного співвідношення між паломництвом і

туризмом. Також для молоді надзвичайно важливо знати, що разом з ними у поїздку відправляються їх однолітки, які мають спільні інтереси». Наступне питання в інтерв'ю з А. Стойковим було спрямоване на виявлення впливу заходів, які проводяться християнськими церквами, на свідомість сучасної молоді, на становлення її цінностей: «Чи були випадки, що молодь, яка вперше поїхала з Вами в паломництво, після поїздки прийшла до віри?». Він відповів: «Мені здається, це багато в чому залежить від самого настрою людини. Тут не можна людині сказати: «Через ці подорожі ми стали ближчими до Бога, а тому запрошуємо Вас поїхати з нами, щоб ми могли таким чином Вас воцерковити». Насправді, якщо молода людина після такої поїздки починає ходити до церкви, то це означає, що вона сама була до цього готова, а Бог їй допоміг і привів до віри. Звичайно особиста зустріч людини з Богом відбувається завжди в потрібний час і в потрібному місці. Також для молоді були організовані поїздки на Кіпр. В цілому, за останні 6 років відбулося близько 80 поїздок. Багато їздили по Святих місцях України – до Одеси, Банчен, Чернівців, Боян, Тарашан, Закарпаття, Почаїва тощо.

В інтерв'ю з молоддю ми з'ясували що для тих, хто відвідує організовані Українською Православною Церквою екскурсії Святу Землю. Туди було організовано п'ять екскурсійних груп. В минулому році юнаки і дівчата були в захопленні від подорожі на острів Крит. Це місце неймовірної краси. Там дуже багато печер, заповідників, монастирів і храмів.

Також молодь дуже любить подорожувати до Грузії. Це дивовижна країна, дуже гостинна. В такому маленькому куточку землі дуже багато Святинь, серед яких: частина хреста животворящого, моці Святої Ніни, Гавриїла Ургебадзе та інших Святих.

Греція також є одним з привабливих для молоді напрямків. Паломництво на острів Корфу також справляє незабутнє враження на молодь. На цьому острові зберігаються моці Святителя Спиридона, який жив за часів Святителя Миколая Чудотворця та славиться такими ж чудесами. Його моці зберігають температуру

тіла живої людини. 4 рази на рік навколо острова відбувається Хресна хода, під час якої несуть раку з тілом Святителя Спиридона.

Цікавою для молоді є участь у паломництві на Кіпр, який називають островом Святих. На одній з гір Кіпру, де і було в 327 році засновано чоловічий монастир Ставровуні, куди пускають лише чоловіків. Також на острові є монастир Кікас. За часів іконоборства туди звозили ікони Богородиці та інших святих».

Під час інтерв'ю ми також запитали А. Стойкова: «Хто працює Вашими гідами?». Він відповів: «У нас є професійні гіді, люди які здобули світську і духовну вищу освіту, а також мають багаторічний досвід роботи в сфері туризму. На Святій Землі екскурсії проводять монахи, які проживають на цій території. Якщо це Грузія або інші країни світу, то ми часто беремо місцевих гідів, які теж мають ліцензію на проведення екскурсій, і які є церковними людьми.. Буває, що гід розумний, все знає, але не є віруючою людиною. Тому ми стараємося підбирати церковних гідів, які мають вищу освіту і ліцензію». У А. Стойкова ми також запитали: «Як впливають Ваші поїздки на формування ціннісних орієнтирів і зміст спілкування молоді?» Він відповів, що: «Дуже приємно, коли молоді люди, обирають поїздку у паломництво. Тут вони знаходять собі справжніх друзів і однодумців. Ми намагаємося вибирати в гіді віруючих людей, які вміють не лише провести змістовну і цікаву екскурсію, але й здійснюють своїм прикладом позитивний виховний вплив на молодь, розповідають їй цікаві історії з власного життя. На нашу думку дуже важливо, щоб молодь мала можливість поспілкуватися із священнослужителями, отримати від них відповіді на питання про сенс життя, запитати як правильно створювати сім'ю, спілкуватися один з одним, як поводити себе у церкві, як правильно молитися тощо. Також під час паломництва молодь має можливість разом молитися і заспівати пісні релігійного змісту». Ми також запитали у А. Стойкова «Чи включені в ваші маршрути об'єкти, які внесені до списку світової спадщини ЮНЕСКО». Він відповів: «Так, звичайно, включені. Ми працюємо переважно з молоддю, тому в наші екскурсії включено досить великий перелік культурних об'єктів, які вона має можливість відвідати. Це

музеї, прогулянки по історичним містам. Наприклад, у нас влітку 2018 року планується поїздка до Риму, де молодь ознайомиться не тільки з його святинями, яких там дуже багато, але і з архітектурними об'єктами світової спадщини ЮНЕСКО» [60, с. 60-61].

Зважаючи на широкі дискусії, які точаться в українському суспільстві щодо ролі церкви на шляху подальшого демократичного розвитку нашої країни, звернемось до аналізу змісту спілкування та дієвої взаємодії між молоддю з православних епархій, які знаходяться у різних куточках нашої країни.

З 28 по 30 жовтня 2016 року у м. Києві у Свято-Покровському чоловічому монастирі (Голосіївська Пустинь) пройшов триденний Всеукраїнський з'їзд православної молоді. В ньому брало участь понад 150 представників православних молодіжних організацій з усіх епархій України [131, с. 53-56].

Програма заходів Всеукраїнського з'їзду православної молоді включала лекції, семінари та практичні заняття, під час яких розглядалися найрізноманітніші питання, включаючи й ті, що безперервно надходили від учасників форуму. Увагу було приділено наступним темам: «Церковна свідомість в сучасному світі» – прот. Іоанн Тронько; «Активність молоді в церкві» – Євгеній Лобанов; «Як підійти до вибору чоловіка або дружини» – прот. Миколай Могильний; «Реалізація талантів» – прот. Олексій Пономаренко; Навіть тематично, заходи Всеукраїнського з'їзду православної молоді підкреслюють, що найбільше цікавить сучасних юнаків і дівчат, які ідеї і цілі ставить перед собою священство, з метою формування свідомості підростаючого покоління українців, що відвідують християнські церкви, на основі християнської аксіології.

Загалом, православні церкви приділяють увагу також повсякденній роботі з молоддю України. Це індивідуальні бесіди, робота в молодіжних групах, проведення різноманітних екскурсій, організація і підтримка волонтерської роботи юнаків і дівчат в інтернатах та з людьми похилого віку, які потребують опіки, допомога воїнам в зоні АТО та багато іншого.

Важливе значення в роботі християнських церков з українською молоддю має організація і підтримка пластунського руху [63].

В умовах сучасного суспільства християнськими церквами запроваджується багато різноманітних ініціатив, які сприяють формуванню свідомості молодого покоління українців в умовах дозвільної діяльності. Серед них: допомога у налагодженні молодіжної волонтерської діяльності, проведення різноманітних екскурсій, форумів, злетів, індивідуальних бесід, організація тематичних переглядів кінофільмів, відвідування театральних вистав, виступів хорових і вокальних колективів, підтримка молодих виконавців, композиторів і художників, які займаються популяризацією і створенням християнського мистецтва і літератури тощо [131, с. 53-56].

У нашому дослідженні встановлено, що в умовах сучасного суспільства, християнськими церквами і релігійними організаціями проводяться різні ініціативи та заходи, які сприяють спілкуванню молоді з сучасним мистецтвом релігійного змісту. Найбільшою популярністю користуються: тематичний перегляд фільмів, участь в театральних і кіно-фестивалях, клубах бального танцю і авторської пісні, балах, майстер-класах.

Мистецтво, завдяки своїй багатофункціональності та можливості використання його творцями різноманітних засобів художнього та емоційного впливу, здатне досить активно значно впливати на формування свідомості сучасної молоді. Виявлено, що художня творчість багатьох сучасних режисерів театру і кіно, музикантів і хореографів присвячена християнським цінностям. Їх мистецтво формує у молоді новий стиль життя і мислення, змушує її бути менш прагматичною, проявляти більше уваги до оточуючих людей. Це особливо важливо в умовах помітного падіння загального рівня моральності сучасного суспільства, яке перебуває під потужним впливом масової культури [63, с. 131-140].

В цілому, формування ідентичності у середовищі молодіжних християнських активістів відбувається переважно через цілеспрямований вплив конфесійних

ЗМІ, зокрема численні журнали та газети, Інтернет-видання, радіо- та телепередачі, що стають культуротворчим ферментом, який дозволяє сформувати загальні уявлення про смисл життя, надати множину прийнятних для молоді відповідей на основні світоглядні питання, долучити молодь до християнського метанаративу та конфесійних наративів. Показати зв'язок між життєвими пошуками звичайної молодої людини і християнськими наративами про долю людини – це найперше завдання церковних та біляцерковних ЗМІ. Цей зв'язок постійно актуалізується у бесідах священників, матеріалах психологів, працях публіцистів. Конфесійні офіційні та неофіційні ЗМІ створюють певну атмосферу, яка сприяє повному прийняттю християнською молоддю множини християнських цінностей у їх розумінні церквами. Пряма проповідь не завжди сприяє активізації релігійного світогляду молоді та бажаних для церков цінностей. Конфесійні церковні та парацерковні ЗМІ створюють систему пропаганди сучасних версій традиційних релігійних ідей та цінностей, надають споживачам інформації та піару відчуття причетності до спільних справ, які мають універсальне значення та сприяють реалізації історичного покликання конкретних церков. Керівництво церков після періоду першого хаотичного становлення множини церковних і парацерковних ЗМІ вибудовували певні системи, що були покликані охопити якомога більшу аудиторію. Від радянських часів зберіглася звичка видавати офіційні ЗМІ, і найбільше вони розвивалися в УПЦ КП. УПЦ МП окрім офіційної мережі газет, журналів та телепередач розпочало інтенсивно розвивати з кінця 1990-х мережу ЗМІ, які не мали офіційного статусу і дозволяли більш гнучко вести пропаганду релігійних цінностей. Особливе значення тут зіграв Інтернет-портал «Україна православна» та телеканал «Глас». Ці ЗМІ могли розміщувати матеріали, світоглядна позиція яких не була такою строго вивіреною як у випадку офіційних каналів передачі інформації. Саме неофіційні ЗМІ ставали предметом уваги воцерковленої молоді, особливо портал «Україна православна» на чолі з протоієреєм Георгієм Коваленком. У цьому сегменті наближених до керівництва церкви неофіційних ЗМІ існували спроби модерувати дискусії, відокремлюючи

дискурс українського православ'я від загального дискурсу РПЦ, який у ті роки в основному розвивався на майданчиках, що надавав диякон Андрій Кураєв. Досить швидко стало очевидно потреба у спеціальному виданні, спрямованому на молодіжну аудиторію. Потрібним був журнал із відповідним змістом та естетичним оформленням, зроблений за найвищими стандартами молодіжних видань. У 2003 було створено журнал «Отрок», який публікувався виданням Іонінського монастиря за підтримки громадської організації «Держава», яке очолював тодішній генеральний прокурор Г.Васильєв. Журналістській редакції вдалося відразу сформувати незалежну видавничу політику, завоювавши авторитет власним професіоналізмом. Офіційні церковні ЗМІ, а особливо неофіційні ЗМІ, намагаються використовувати методи непрямой проповіді, щоб викликати співчуття і переживання долученості до спільної смисложиттєвої справи. В УПЦ МП певний тренд задав журнал «Отрок», який видається Іонінським монастирем. Як і багато інших парафій та монастирів, які спрямовані на роботу з молоддю, Іонінський монастир роздавав власні невеликі видання з розкладом богослужінь, короткими повчаннями та новинами. З часом, була усвідомлена потреба у якісному журналі. Змістом журналу «Отрок» стали розмірковування про смисложиттєві пошуки сучасної людини, особливо молодшої. Також значна увага приділялася психологічним проблемам і можливим шляхам їх вирішення. Час від часу також виникають додаткові журнали, які наслідують концепцію журналу «Отрок», але розвивають цю концепцію відносно певної конкретної тематики. Журнали створюються за високими естетичними стандартами, наслідуючи світські гламурні журнали. Також важливо, що журнал позиціонує себе як молодіжний, але передбачається, що має бути цікавим всім незалежно від віру, глибини віри, тощо. У рекламі постійно повторюється «Отрок – журнал для тих, хто молодий душею». Таким чином, «Отрок» орієнтується не лише на тих, хто соціологічно належить до молоді, а й на тих, хто є представниками сучасного міського населення, що зберігає до старості цікавість до світоглядних питань. Останніми роками конкуренцію «Отроку» намагався

створити журнал «Фома в Україні», активно підтриманий телеканалом «Інтер». Але дуже швидко стало очевидним, що успіхи останнього видання – тимчасові. «Отрок» переміг завдяки особливому шарму, пов'язаному з психологізмом, увагою до екзистенціалістської тематики, сміливістю у змісті та оформленні журналу.

В УАПЦ роль центрального неофіційного ЗМІ виконувала газета «Наша віра», яку кілька десятиліть редагував Євген Сверстюк. Спрямованість газети була виразно культуротворчою, і окрім молоді газета зверталася до всіх активних вірних та надавала осмислення християнського життя у національно-культурних категоріях.

В УГКЦ з часів еміграції провідним органом для всього церковного активу був журнал «Патріархат». Це видання було перенесено до Львова, його зміст було значно актуалізовано за рахунок дискусій щодо оптимальних шляхів втілення ідеалів соціальної доктрини в життя церковних і нецерковних людей в Україні та у діаспорі.

Цікавим загальнокатолицьким феноменом став журнал «Кредо»: об'єднавши католиків і греко-католиків, цей орган своїми популярними публікаціями у журналі та на порталі завоював велику популярність і авторитет. Аналогічно загальноукраїнським екуменічним феноменом стало католицьке «Радіо-Марія».

Християнські ЗМІ сприяють згуртуванню молоді довкола певних конфесій та юрисдикцій, довкола інституцій та рухів всередині церков, сприяють переходу від екзистенційних пошуків до практичної діяльності в різних сферах активності молодіжних церковних та парацерковних організацій. Особливе значення ЗМІ мають у середовищі вірних УГКЦ та ПЦУ, оскільки надають відчуття повної єдності для цілої церкви та її молоді. В УПЦ МП церковні та парацерковні ЗМІ були ареною боротьби різних ідентичностей та ідей, але в цілому сприяли активізації християнських молодіжних рухів. Сьогодні в УПЦ МП позитивний потенціал впливу церковних та парацерковних ЗМІ в основному вичерпався. Нове керівництво УПЦ МП зробило ставку на розвиток таких сайтів як «Православная

жизнь», «Спілка православних журналістів», чим обмежила власну аудиторію, надала їй яскраво конфесійної спрямованості. Натомість сьогодні бурхливо розвиваються протестантські церковні та парацерковні ЗМІ, тривають спроби зробити більш актуальними та впливовими ЗМІ, які має РКЦ в Україні. При цілеспрямованій підтримці керівництва церков християнські ЗМІ, орієнтовані на молодіжну аудиторію, змінюють ідентичність християнських конфесій України, сприяють модернізації конкретних християнських традицій та пристосуванню релігійних організацій до умов постмодерну. Особливо зросла роль церковних та парацерковних ЗМІ у 2020 році, коли практично кожна парафія та церковна група провадили значну роботу в Інтернет-просторі та соціальних мережах, намагаючись зберегти визначальний вплив церков на світогляд вірних та їх спосіб життя у умовах нових глобальних викликів. Спочатку це були прості інтернет-трансляції богослужінь, але з часом стало все більше інтерактивних заходів. Церкви намагаються впливати на аудиторію, яка поки що проявляє мало активності у церквах, популяризуючи в інтернет-просторі певних церковних лідерів та звертаючи уваги на їх висловлювання з актуальних для суспільства проблем.

Церковними та парацерковними ЗМІ все більше уваги приділяється проповіді не з позицій авторитету традиції, а з позицій надання все більшої кількості наративів з ціннісним навантаженням, практичних прикладів втілення універсальних християнських цінностей у складних умовах сьогодення. Основною формою роботи стали публікації у соціальних мережах. Сьогодні також активно розвивають телеграм канали. Приймаються тези західної кібер-теології про необхідність лаконічності у проповіді через соціальні ЗМІ, про необхідність створення образних рядів, які б безпосередньо являли значимі для спільнот та особистостей цінності. Фактично спостерігаємо стратегію постійної присутності у соціальних мережах, щоденного наповнення певними сенсами та візуальними образами, які могли б «зачепити». До того ж, раз чи два у тиждень пропонується певний відеоряд із актуальним інтерв'ю релігійного лідера чи короткими

виступами з певного приводу. Все це має викликати звичку звертатися до думок релігійного лідера як авторитетного блогера, позиція якого є значимою практично у кожній ситуації. Цікаво, що за такими правилами працюють не лише молоді церковні лідери, але так поширюються думки таких церковних архієреїв у віці як то митрополита Онуфрія. Звичайно, що за такої методології часто форма переважає над змістом, і не всі висловлювання є яскравими. Але постійна присутність церковних лідерів у ЗМІ та соціальних мережах вже стає певною потребою для вірних, без якої конфесійна та юрисдикційна самоідентифікація не може повноцінно відбуватися. Соціологічні опитування доводять, що така стратегія є ефективною, і той, хто більше присутній у соціальних мережах із короткими меседжами і у ЗМІ з великими бесідами, є соціально впливовим. Так загальний авторитет церкви в соціумі перетворюється на авторитет конкретних спікерів, навіть якщо вони не пропонують принципово нових ідей. Цікаво, що поруч із українськими церковними лідерами, важливим авторитетом для віруючих і невіруючих є папа Римським Франциск, який пропонує багато нетривіальних тез, які знаходять відчук в свідомості українців.

Від маркетингових підходів церковні та парацерковні ЗМІ намагаються перейти до міжперсонального діалогу, створюючи враження звернення від особи до особи, зменшуючи питому вагу формальних звернень керівництва церков до вірних як єдиного колективного об'єкта впливу. Авторитет має бути не нав'язаним, а добровільно прийнятим. Широке використання соціальних мережах надає можливості вірним та симпатикам церков висловлюватися у зв'язку з меседжами церковних та парацерковних ЗМІ, керівництва церков, що створює враження існування систематичного діалогу та високо розвинутого інтерсуб'єктивного спілкування в церквах. Разом із тим, різко зростає замкненість груп віруючих: кожен читає ті сторінки фейсбуку чи ті телеграм-канали, які є цікавими та виражають його власні світоглядні орієнтації. Зростає конфесійна спрямованість дописів у цих соціальних мережах, зникає здатність до діалогу між конфесіями. За таких умов важливими стають традиційні засоби комунікації,

пов'язані із спільними конференціями, спільною соціальною роботою, культурними проектами.

Висновки до другого розділу

Досліджено духовні, етичні та естетичні цінності, які віддзеркалюють особливості релігійної свідомості сучасної людини.

Визначені особливості духовних і естетичних цінностей, створених і підтриманих представниками християнства, які належать до творчої інтелігенції і є активними учасниками різноманітних культурно-мистецьких заходів, проведених за участю церковних громад. Цінність художніх творів релігійної тематики виявлена через віддзеркалення в них особливостей світогляду сучасної віруючої людини в їх конфесійному вимірі;

З'ясовані відмінності в традиціях і звичаях православ'я, католицизму і протестантизму. Розглянуті загальні тенденції розвитку духовних і естетичних цінностей християнства.

Визначені найбільш стійкі ознаки етнічної спільноти, такі як норми, цінності, зразки поведінки, які співвідносяться зі змістом національних, релігійних і сімейних цінностей молодого покоління України. З'ясовано, що етнокультурний аспект тісно переплітається з релігійним, і, таким чином, релігійність виступає важливим показником орієнтації на ціннісну традицію етнічних спільнот.

Встановлено, що українському менталітету властиві такі риси, як гуманність, милосердя, щирість, толерантність, працьовитість, терпіння, ліризм, волелюбність та миролюбність, оптимізм, душевність, а також християнська мораль. Традиційний світогляд української молоді детерміновано дуже сильною орієнтацією на повагу до родини, до тих релігійних і культурних цінностей, які передаються від старшого до молодшого покоління і обумовлені особливостями їх етнічної приналежності.

Серед найважливіших для респондентів сімейних цінностей виявлено наступні: довіра, чесність, відповідальність, любов, взаємопідтримка,

взаєморозуміння, повага, доброта, піклування, діти, чесність, надійність, справедливість, взаємодопомога тощо. Все це сприяє утвердженню у них високих моральних принципів, формуванню позитивних людських якостей, особистої відповідальності за самостійно прийняті рішення, за долю інших людей;

Визначено, що в системі цінностей сучасної української молоді головним критерієм успіху є їхня сім'я. Далі йдуть здоров'я і матеріальний стан.

Виявляється помітний взаємозв'язок між почуттям приналежності до певного етносу і релігійним вибором українців. Це позначається на кількості релігійних організацій в різних регіонах України, кількості культових споруд і приміщень, церков і монастирів, загальноосвітніх і недільних шкіл. Зважаючи на те, що християнська релігія найбільш поширена в усіх регіонах України, релігійна свідомість представників різних етнічних груп формується у зв'язку з цінностями, які відтворюються народом відповідно до його звичаїв, вірувань, традиції, тощо.

Розглянуто питання формування релігійної свідомості молоді під впливом мистецтва, що містить християнські духовні цінності, які стосуються сукупності понять, ідей, принципів, концепцій, що включають в себе вчення про Бога, світ і людину, і припускають інтерпретацію основних сфер людської діяльності, відповідно з основними принципами християнської етики та естетики.

Визначено, що популяризації християнського мистецтва сприяють театральні та кінофестивалі.

Режисери і постановники, які беруть в них участь мотивують один одного і молодих авторів до написання п'єс і спектаклів релігійної тематики.

Також нами розглянуті фестивалі християнської музики, на яких представлені виступи вокальних, хорових і симфонічних колективів, а також концерти органної музики, фотовиставки, науково-практичні конференції релігійного змісту.

Виявлено вплив творчості молодих режисерів, сценаристів, акторів, художників і музикантів присвяченої релігійній тематиці на формування свідомості сучасної молоді.

Формування ідентичності у середовищі молодіжних християнських активістів відбувається переважно через цілеспрямований вплив конфесійних ЗМІ. А саме, численні журнали та газети, інтернет-видання і радіо та телепередачі стають культуротворчим ферментом, який дозволяє сформувати загальні уявлення про смисл життя, надати множину прийнятних для молоді відповідей на основні світоглядні питання, долучити до християнського метанаративу та конфесійних наративів.

За результатами дослідження опубліковано наступні статті: [48], [51], [58], [59] [60], [63].

РОЗДІЛ 3

ЖИТТЄВІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ХРИСТІЯНСЬКІ ЦІННОСТІ

3.1. Сенс і цінності життя сучасної молоді України в релігійному вимірі

Формою вираження сенсу життя є той чи інший людський світогляд. Людина ставить запитання про своє призначення у світі й, залежно від відповіді, обирає свій власний сенс життя. Християнська релігія здатна відкривати людині шлях особистої трансценденції. Відтак, сенс життя дуже тонко виражає специфіку поняття самої цієї проблеми – її ціннісну природу. Означений термін фіксує фундаментальні основи людського існування загалом, а також пов'язаний з життєвими цінностями окремої особистості.

Екзистенціалісти сконцентрували всю свою увагу на проблематиці трагічного сприйняття життя і смерті людини. Найважливішим є факт усвідомлення крихкості і конечності людського існування. Граничні ситуації, на думку К. Ясперса, дозволяють особистості зустрітися з Богом. Не випадково філософ відроджує відому з часів Сократа формулу: філософствувати – означає вчитись вмирати, що в екзистенціалізмі набуває особливого значення [266, с. 416]. Релігійний світогляд християн дозволяє їм вийти за рамки уявлення про скінченність людського існування. У християнстві сенс людського життя постає над повсякденними подіями і речами, які посідають важливе місце у житті кожної окремої особистості. Він виявляється у першочерговому прагненні віруючої людини, після проходження земного шляху, потрапити до Царства Божого. Вищою метою існування християн є догодження Богу і зміцнення віри. Християнська аксіологія вказує на ідею досягнення людиною святості шляхом подолання гріховного стану, звертає увагу, що вона створена за образом і подобою Бога. Це надає особливого сенсу земному життю віруючої людини, спрямованому на ствердження духовних цінностей.

В контексті дослідження сенсу життя сучасної молоді важливою є критика В.Франклом психоаналітичного підходу, в основу якого покладено принцип задоволення, а також індивідуальної психології, яка звертає увагу на прагнення людини до статусу. На думку вченого принцип задоволення може бути позначений як воля до задоволення. В.Франкл не погоджується з теорією психоаналізу, позбавленою розуміння того, що насправді у людини є духовний початок і вроджене бажання надати своєму життю якомога більше сенсу і актуалізувати найбільшу кількість цінностей, як це тільки можливо. Людина прагне пізнати істину, яка б представляла об'єкт не тільки сам по собі, а в його значенні особисто для неї самої. Вона оцінює своє життя в контексті власного ціннісного ставлення до світу, до інших людей і власних вчинків. З цінністю ми маємо справу там, де мова йде про святе, найбільш дороге і рідне.

За Е.Фроммом, людина вільна у виборі життєвих завдань, що визначають життєвий сенс. Однак людина має ризик потрапити у полон до конкретної соціальної ролі, серед запропонованих суспільством. Тоді втрачається унікальність сенсу життя людини. Головною ідеєю Е. Фромма є виховання у людині спонтанності вибору. Тоді людина зможе вибирати цілі, що визначають сенс її життя [241, с. 164].

Спираючись на християнські цінності, віруюча людина знаходить духовно виправдані цілі у своєму житті, які відповідають її уявленню про сенс життя.

У людей може бути різна система життєвих цінностей. Це залежить від їх свідомості. А. Шопенгауер вказував, що джерелом людських страждань є незадоволеність своїм становищем. Індивід може усвідомлювати себе самотнім, відчувати страх смерті, бути хворим, злиденим, голодним. На думку філософа, в нашому житті додають оптимізму три головні цінності – здоров'я, молодість і свобода. Усвідомлення їх значення приходить тоді, коли людина втрачає їх. Навіть, коли вона відчуває себе абсолютно щасливою, то такий стан скоро закінчується і у неї знову настає порожнеча і нудьга. Таким чином, на думку А.

Шопенгауера, сенсом життя може бути втеча від страждання, шляхом пошуку нової мети власного існування [261, с. 219].

Важливою є думка філософа, що мистецтво допомагає людині позбавитися від страждань. Під час спілкування з мистецтвом, людина звільняється від власного егоїзму. Перевагу А. Шопенгауер віддає музиці. Нажаль, щасливі моменти спілкування з мистецтвом і естетичного споглядання у більшості людей вкрай недовговічні. Мистецтво сприяє ствердженню нового, більш духовного сенсу людського життя [261, с. 219].

Згідно А. Шопенгауера, в основі світу лежить не розум, а воля. Вона є могутньою творчою несвідомою силою, котра керує всією діяльністю людини. Та особистість, яка виявляється здатною піднятися над дією волі, позбавляється від страждання. [261, с. 104].

Досягти цього стану можливо через моральне вдосконалення, мистецтво і релігійне оновлення. Аскетизм, покірне прийняття страждань, здійснення безкорисливої допомоги позбавляє від егоїзму. Християнство спрямовує свідомість людини у напрямку її релігійного оновлення і ствердження високої моральності.

Пріоритет у виборі людиною цінностей означений їх доцільністю. Наведемо приклад дослідження, проведеного співробітниками Йельської школи охорони здоров'я Л. Менем, В. Джефрі та П. Елісоном, результати якого були викладені ними в статті «Як люди цінують життя?». Вченими піднімаються наступні питання: «Хто повинен бути врятований, коли медичні ресурси обмежені?», або: «У випадку пандемічного грипу, хто повинен отримати обмежений запас вакцин та противірусних препаратів» [279, с. 163–167].

Як же оцінює громадськість цінність людського життя, коли формується політика розміщення вакцини під час епідемії грипу? Було виявлено, що коли проблема розглядається в термінах, які стосуються збереження життя людей, то громадяни судять про них, виходячи з кількості прожитих людиною років. І,

навпаки, коли проблема розглядається з точки зору втрачених життів, люди беручи до уваги кількість смертей серед дітей та молоді.

Прийняті на цій основі рішення, пов'язані з питанням щодо пріоритетності цінності життя: «Чи всі життя є однаково цінними, а якщо ні, чиє життя є більш цінним?»

Необхідно враховувати, що тривалість життя здорових людей може підвищуватися за рахунок зростання якості їх життя. Серед бідних людей можна виявити більшу кількість хворих, що визначає моральну сторону означеної проблеми. Отже, дискусія щодо цінності людського життя відображає властиву їй моральну природу, і вносить певні корективи у розуміння цієї проблеми.

Проведення певної політики в галузі охорони здоров'я відображає моральні і релігійні цінності громадян країни.

Л.Мень, В.Джефрі і П.Елісон дослідили, як люди оцінюють цінність життя, залежно від того, як поставлено запитання. Цей чинник досить сильно впливає на моральну поведінку людей. Вчені висунули гіпотезу, що два різних варіанти питання: «врятоване життя» або «втрачене життя» не просто змінять переваги між варіантами відповідей, а й будуть викликати в респондентів різні психологічні стани та впливати на розуміння ними важливості збереження того чи іншого людського життя. Вчені припустили, що у випадку формулювання питання «врятоване життя», респондентами буде враховуватися, скільки людині залишилося жити. Ними буде оцінюватися ймовірність жертв серед молодих людей. У випадку формулювання питання «втрачене життя» цінність людського життя не буде залежати від кількості років, які людині залишилося прожити.

Як правило, громадськість краще підтримує політику в галузі охорони здоров'я, якщо нею передбачено максимально збільшити кількість збережених людських життів. Проте оцінка такої ж політики може бути зовсім іншою, й несумісною з міркуваннями громадськості, якщо застосовувати термін «до скількох смертей це призведе». Людям такий підхід може здаватися наступальними, оскільки в ньому відсутній пріоритет безумовної необхідності

збереження життя молодих людей [279, с. 163-167]. Отримані вченими результати свідчать, що на сьогоднішній день у світі відсутній абсолютний стандарт у визначенні цінності людського життя.

Коли мова йде про цінність людського життя в контексті християнської аксіології, воно вважається безцінним, незважаючи на вік людини. В Біблії вказується на те, що людина може принести плід каяття у будь-якому віці. А порятунок друга, навіть ціною власного життя, є високим подвигом для віруючої людини.

Важливим сенсом життя може бути досягнення людиною особистого щастя і благополуччя, збагачення і накопичення нею матеріальних благ. При цьому людина лише має правильно розставляти пріоритети.

Відомий психіатр Р. Уолдінгер виступив з лекцією в листопаді 2015 року на щорічній конференції TED (некомерційний фонд «Технології, розваги, дизайн») в Каліфорнії. Його виступ був присвячений унікальному дослідженню, яке проводилося співробітниками Гарвардського університету протягом 75 років. У ньому брало участь 724 людини.

Р. Уолдінгер є четвертим за рахунком керівником даного проекту оскільки дослідження має таку тривалість.

Мета дослідження полягала в тому, щоб визначити що ж насправді робить людину щасливою.

У дослідженні брали участь найрізноманітніші групи населення. Спеціально вибиралися люди з різних соціальних верств суспільства. Проект було розпочато у 1938 році. Кожні два роки співробітники Гарвардського університету проводили медогляд у випробовуваних, проводили з ними бесіди на теми про їхнє особисте життя, стосунки в сім'ї, про роботу і кар'єру, а також спілкувалися з їх найближчими родичами і оточенням. Протягом багатьох років долі деяких хлопців кардинально помінялися. Деякі з найбідніших стали дуже впливовими і багатими. А деякі – навпаки. Хлопці отримали різні професії, один з учасників дослідження згодом став Президентом Сполучених Штатів Америки. Результати

дослідження дивують. Попри те, що більшість людей щодня більшу частину свого часу працює над тим, щоб піднятися по кар'єрних сходах, самореалізуватися в професії, стати багатими, відомими, мати владу і вплив на людей, дослідження показало, що щастя для людини полягає в гарних взаєминах, дружбі, міцній сім'ї, взаєморозумінні з рідними та колегами, у відчутті того, що є хтось, хто тебе розуміє і ти маєш з ним справжній душевний зв'язок. Через 75 років дослідження, була виявлена тенденція, що краще живуть і мають гарне самопочуття ті люди, які перебувають в теплих і дружніх стосунках в родині, з колегами по роботі, у кого є близькі друзі [200]. На сьогоднішній день в США побудоване суспільство, яке створює сприятливі умови для створення благополучної сім'ї, досягнення особистого щастя і благополуччя людини, для збагачення і накопичення їх громадянами матеріальних благ, збереження їх здоров'я. Багато в чому, цьому сприяло визнання більшістю громадян цінностей християнства, які сприяють усвідомленню необхідності піклування про власне здоров'я, виявляють негативне ставлення до пияцтва і алкоголізму, тютюнопаління тощо. Більшість громадян США вважають, що значна кількість захворювань призводить до великих матеріальних втрат. Для цього в місцевому бюджеті необхідно виділяти достатньо грошей, але як правило їх витрачається недостатньо. Зважаючи на величезні грошові збитки, необхідно впроваджувати різноманітні заходи, щоб запобігати захворюванням населення. Це поверне громадам сотні мільйонів доларів. Також потрібно пам'ятати про втрати сімей, від припинення заробітку їх годувальника. Не говорячи вже про печаль і страждання членів його родини. Як зазначають В. Чарлес і М. Чапін, людське життя і здоров'я є дорожчим за все. Для цього не потрібно шукати додаткових аргументів. Щоб бути здоровим, необхідно добре заробляти і мудро витратити гроші на збереження здоров'я людей [270, с. 101-105].

Сучасна молодь України прагне дотримуватися здорового способу життя. Водночас, погані звички нерідко заважають юнакам і дівчатам досягти поставленої мети. Віруюча молодь, спираючись на християнські цінності і мораль, показує

власним прикладом доброзичливе ставлення один до одного, підтримує сімейні цінності.

Більшість християнських релігійних громад проводить заходи, спрямовані на пропаганду занять спортом, туризмом, співом і танцями, виступає проти абортів. Від здоров'я людини залежить суспільний добробут, а тому християнська аксіологія є таким способом впливу на свідомість молоді, який сприяє процвітанню нашої держави.

У дослідженні ми класифікували сенс життя в релігієзнавчому контексті:

- вітальний (життя заради самого життя) – продовження роду;
- гедоністичний – створення благополучної сім'ї, досягнення особистого щастя і благополуччя, збагачення і накопичення матеріальних благ, задоволення;
- комунікативний – спілкування;
- праксичний (praxis – успіх) – важливі події (одруження, народження дітей, закінчення вишу, вихід на роботу тощо), кар'єрне зростання;
- глористичний (gloria – слава), пов'язаний з потребою у самовизнанні та самоствердженні – досягнення особистої слави, досягнення влади над людьми;
- гностичний (gnosis – пізнання) – пошук нових знань;
- духовно розвиваючий – вдосконалення власної душі, вдосконалення власного розуму, боротьба з власними недоліками;
- релігійний – служіння Богу;
- альтруїстичний – служіння ближнім і здійснення допомоги нужденним.

Серед сенсів життя, які за своїм характером можуть бути найбільше пов'язані з християнською аксіологією визначимо наступні: це духовно розвиваючий, вітальний, релігійний та альтруїстичний. Релігійний сенс життя, який полягає у служінні Богу, говорить сам за себе. Відповідно до християнської аксіології, вітальний сенс життя є благословенний Богом, адже визначений необхідністю продовження людського роду, цінністю життя заради самого життя. Духовно розвиваючий – містить у собі внутрішній ідеальний сенс життя, визначає основи формування людської свідомості. При цьому він може мати як релігійний,

так і світський характер. Альтруїстичний сенс життя відповідає законам існування природного світу, й може містити у собі аксіологічні ознаки, пов'язані з прагненням людини до духовного самовдосконалення [58, с. 205-209].

З метою дослідження сенсу і цінностей життя молодого покоління України нами було проведено згадуване вище соціологічне дослідження, яким було охоплено 517 респондентів [47].

Питання анкети було сформульовано таким чином, щоб визначити ставлення респондентів до певних життєвих подій і досягнень, таких, як: створення сім'ї, народження дітей, кар'єрне зростання тощо.

Нами також виявлявся індивідуальний сенс життя і життєві цінності студентської молоді, пов'язані з отриманням задоволення, прагненням до статусу, досягненням особистого щастя і благополуччя, збагаченням і накопиченням матеріальних благ, продовженням роду, кар'єрним зростанням, боротьбою з власними недоліками, пошуком нових знань, необхідністю служіння ближнім, вдосконаленням власної душі.

Зважаючи на те, що на основі перерахованих цінностей неможливо дослідити сенс життя в його більш різноманітних аспектах, до питань анкети було включено такі, що стосуються спасіння душі та вічного життя, які входять до складу універсальних цінностей та ідеалів й знаходяться поза межами повсякденної свідомості. Саме вони і стосуються ключових проблем християнської аксіології.

Якщо людина не втратила віри у високе призначення людства, то проблему сенсу життя вона формулює позитивно, у формі запитання: «Навіщо я живу?». Бо сама внутрішня структура цього питання має цілеспрямовану позицію. Вона з самого початку орієнтує людину на пошук вищої мети – ідеалу, який міститься у релігійних вченнях. Людина яка не здатна повірити у можливість існування чогось вищого, важливішого, суттєвішого, ніж її власна персона, як правило не прагне до вищих цілей людського існування, і, навпаки, впевнена у їх ілюзорності.

В чому ж виявляється сенс життя сучасної молоді України? В бажанні актуалізувати найбільшу кількість цінностей, отриманні задоволення від життя, або у прагненні до статусу?

Зрушення у системі цінностей людини позначається на її життєвих пріоритетах і цінностях, на визначенні сенсу життя.

Умовно респондентів у нашому опитуванні було розподілено на три групи. Перша група – це молодь, яка відвідує християнську церкву щотижня та 1-2 рази на місяць (130 респондентів), друга група – молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята та лише на великі свята (274 респонденти), третя група – молодь, яка зовсім не відвідує церкву (111 респондентів). Таким чином ми поділили опитану нами молодь на три умовні групи: 1) респонденти, які постійно відвідують церкву; 2) які дуже рідко ходять до церкви; 3) які взагалі не відвідують церкву.

Ми з'ясували, що для першої групи респондентів найбільш пріоритетними є сенси життя, що мають: вітальний, гедоністичний, праксичний, духовно розвиваючий та релігійний характер. Для другої групи, відповідно, що містять у собі вітальний, гедоністичний, гностичний та духовно розвиваючий характер.

Для третьої групи, відповідно, що містять у собі гедоністичний, гностичний, праксичний та духовно розвиваючий характер. Основна відмінність між студентською молоддю, яка постійно відвідує церкву, дуже рідко ходить до храму і зовсім не відвідує церкву, полягає у тому, що у 34,62% представників першої групи сенс життя має релігійний характер, у другої групи – лише у 6,93% респондентів, а у третьої групи – таких респондентів не виявлено. Досить важливим сенсом життя для представників усіх груп є комунікативний. Це може сприяти зменшенню кількості конфліктів молоді з оточуючими їх людьми [58, с. 205-209].

На питання анкети «У чому полягають Ваші життєві цінності?» 28,46% респондентів з першої групи вказали, що найважливішим для них є сім'я. Далі відповіді розподілилися наступним чином (в порядку убутання): любов–17,69%;

здоров'я–10,77%; чесність–10%; взаємоповага–9,23%; дружба–7,69%; віра в Бога–6,92%; взаєморозуміння–6,92%; освіта–6,92%; щастя–6,15%; саморозвиток–6,92%; добро–5,38%; вірність–4,62%; дисципліна–3,85%; робота–3,85%; діти–3,08%; кар'єра–3,08%; служіння Богу–2,31%; духовний розвиток–2,31%; гуманізм–2,31%; толерантність–2,31%; життя–2,31%; релігія–2,31%; справедливість–2,31%; гармонія–2,31%.

Отже, для більшості респондентів з першої групи найважливішим життєвими цінностями є сім'я, саморозвиток, любов і чесність. Також важливими для них є любов і чесність, що свідчить про багатство їх духовного та емоційного світу.

Для 21,17% респондентів з другої групи важливою життєвою цінністю є сім'я. Далі відповіді розподілилися наступним чином (в порядку убутання): любов–43%; чесність–5,47%; здоров'я–5,11%; щастя–4,38%; дружба–4,38%; самовдосконалення–3,65%; кар'єра–3,65%; повага–3,65%; саморозвиток–3,28%; справедливість–2,92%; освіта–2,92%; доброта–2,92%; гроші–2,55%; самореалізація–2,19%; повага до старших–2,19%; робота–2,19%; довіра–1,82%; взаємодопомога–1,82%; віра в Бога–1,82%; гармонія–1,82%; взаєморозуміння–1,46%; діти–1,46%.

Для більшості респондентів з другої групи найважливішими життєвими цінностями є сім'я, любов, чесність, здоров'я. Отже, особливістю аксіології свідомості молоді, яка відвідує церкву 1–2 рази на рік, лише на свята або лише на великі свята, так само як і у більшості респондентів першої групи, є зосередженість навколо сімейних і особистісних цінностей. У житті молоді з другої групи найважливіше значення має любов. Разом з тим, респонденти з другої групи більш високо цінують у житті кар'єрне зростання, ніж допомогу іншим.

Для 15,32% респондентів з третьої групи важливою життєвою цінністю є сім'я. Далі відповіді розподілилися наступним чином (в порядку убутання): саморозвиток–9,01%; чесність–9,01%; любов–6,31%; кар'єра–5,41%; добро–

5,41%; здоров'я–5,41%; освіта–4,5%; самовдосконалення–4,5%; гроші–4,5%; досягнення власних цілей–4,5%; благополуччя–3,6%; друзі–3,6%; самореалізація–2,7%; допомога ближньому–2,7%; щастя–2,7%; повага–2,7%; життя–2,7%; пошук нових знань–2,7%; відповідальність–2,7%;.

Для більшості респондентів з третьої групи найважливішими життєвими цінностями є сім'я, саморозвиток, чесність, любов і кар'єра.

На основі розробленої нами класифікації визначень сенсу життя і проведеного соціологічного дослідження, вдалося узагальнити уявлення про сенс життя і життєві цінності студентської молоді, по-новому осмислити вплив християнської аксіології на її свідомість. Виявлено, що для першої групи респондентів (молодь, яка постійно відвідує церкву) найбільш пріоритетним є сенс життя, що має вітальний, гедоністичний, праксичний, духовно-розвиваючий та релігійний характер; для другої групи (молодь, яка дуже рідко ходить до храму), відповідно, що містить у собі вітальний, гедоністичний, гностичний та духовно-розвиваючий характер; для третьої групи (молодь, яка взагалі не відвідує храм), відповідно, що містить у собі гедоністичний, гностичний, праксичний та духовно-розвиваючий характер. Це свідчить про те, що християнська аксіологія виступає у якості способу формування свідомості сучасної молоді лише за умови відвідування нею церкви.

3.2 Співпраця студентської молоді з християнськими церквами і релігійними організаціями та її участь у волонтерській діяльності

Важливе місце у формуванні свідомості молоді посідає суспільний, культурний і духовний потенціал впливу християнських церков та релігійних громад, які прищеплюють їй такі важливі цінності, як: доброчинність, любов до ближнього, повага до людини та визнання її гідності. Цей потенціал поступово розкривається сьогодні, і особливе значення у цьому процесі набули християнські волонтерські рухи.

Християнські церкви та релігійні організації активно залучають молодь до участі у неприбутковій діяльності, яка здійснюється на добровільних засадах у якості волонтерів. Важливою складовою спілкування волонтерів між собою є гласність, спільність їх інтересів та прав, відповідальне ставлення до дорученої справи, конфіденційність стосунків та інформації стосовно людей, над якими вони здійснюють опіку.

Питання сприяння участі молоді у волонтерській діяльності та її потенціал у сфері виховання моральних цінностей розглянуто в працях М. О. Андрєєвої, В. Євсікова, Т. В. Матвійчук, С. М. Оліх, Д. В. Сай, Н. Шкред тощо. [5, 104–109], [93, 3], [168, 176–180], [168, 78-81], [204, 70–83]; [259, 3].

В дослідженні С. Оліх та Т. Матвійчук виділено декілька напрямів мотивації студентів та молоді до волонтерської діяльності: отримання досвіду, задоволення власних інтересів, спілкування з друзями, реалізація творчих здібностей [168, 176–180].

Цінності християнства мотивують молодь до безкорисливої допомоги тим людям, які залишились сам на сам зі своїми проблемами. Водночас юнакам і дівчатам необхідна допомога церкви, молодіжних лідерів, які мають значний досвід волонтерської діяльності.

Молоді люди, які відвідують молодіжні зібрання у православних церквах, об'єднуються у паломницькі поїздки, організовують спільні заходи у вільний час. В Києві існує потужний соціальний рух, який має назву «Молодість небайдужа». Його діяльність охоплює більше ніж 15 напрямків: онкоінститут, лікарні, дитячі будинки, будинки для людей похилого віку, базу донорів. З самого початку лідери цього руху вирішили організувати волонтерську діяльність на серйозній основі, підняли теоретичну літературу, вивчали практичний досвід подібних рухів в Україні, й за кордоном. З кожною групою волонтерів професійні психологи протягом одного року обов'язково проводять курси волонтерів, щоб допомогти їм правильно вибрати напрямок діяльності, й не піддатися феномену «вигорання».

Очолоє курси волонтерів кандидат психологічних наук архімандрит Іоасаф (Перетятко), психолог і психотерапевт Анна Лелік.

В сучасному суспільстві серед бізнесменів, членів різних громадських і релігійних організацій є багато людей, які щиро бажають допомогти дітям-сиротам. Християни найбільш активно співпрацюють з дитячими будинками. Адже й досі в Україні є такі місця, де у сиріт немає нормального забезпечення. Саме такими дитячими будинками і займаються учасники волонтерського руху «Молодість не байдужа».

При Іонінському монастирі у м. Києві діє унікальний соціальний проект – «Громада глухих». Це перша і поки що єдина в Києві релігійна громада, в якій здійснюють духовну опіку над людьми з вадами слуху священники, які володіють жестовою мовою та допомагають волонтери, які спеціально вивчали жестову мову. Також існують курси жестової мови, на яких навчають спілкуванню з людьми з вадами слуху.

Волонтерська діяльність нерідко об'єднує тих людей, які не просто хочуть, але й можуть реально допомогти релігійній громаді своєю участю в проекті. Кожна віруюча людина намагається послужити Господу тим талантом, який Бог їй дав. Наприклад, власник друкарні, телерадіокомпанії «Ера», або віруючий підприємець здійснюють фінансування християнського журналу. Служителі церкви допомагають всім ініціативним людям своєю порадою і підтримкою. Через участь у волонтерській діяльності і через духовну пастирську підтримку у свідомості вірян стверджуються християнські цінності, які спонукають їх до подальшого практичного здійснення добрих справ. «Все відбувається за принципом: якщо справа не від Бога, вона руйнується, а якщо від Бога – розвивається» [9, с. 56].

Участь в організації «Молодість не байдужа» сприяє згуртуванню молоді. В церкві юнаки і дівчата можуть бути навіть не знайомі між собою.

Досить великий відсоток молодих людей, які приймали активну участь у волонтерській діяльності, завдячуючи спільній діяльності, згодом добре

познайомилися один з одним, а багато з них навіть створили сім'ї, в яких мають місце дуже теплі дружні відносини. «Активно допомагаючи нужденним людям, волонтери стають більш терпимими, стабільними, намагаються допомагати один одному у важку хвилину, виявляють взаємопідтримку, турботу, що є дуже важливим фактором для створення міцної сім'ї» [9, с. 57]

Займаючись волонтерською діяльністю, юнаки і дівчата вчаться думати і піклуватися не тільки про себе, а і про тих людей, хто потребує їхньої допомоги.

Архієпископ Іона (Черепанов), голова Синодального відділу у справах молоді Української Православної Церкви вже багато років є керівником православного молодіжного руху в Києві. Найбільш значущими проектами відділу, ядром якого стало «Братство імені преподобного Іони Київського», стали організація і проведення: популярного міжнародного православного фестивалю для молоді «Ортофест», духовних бесід для православної молоді і молодіжних чаювань, видавництво журналу «Отрок» та «Іонінський листок», курси для майбутніх батьків, міжнародний фестиваль православного кіно «Покров», робота з людьми які мають вади слуху, робота з людьми, залежними від алкоголю та інших шкідливих звичок та їх реабілітація, кураторська робота з центром психологічної допомоги і багатьох інших молодіжних проектів.

Архієпископ Іона вказує, що для того, щоб зацікавити молодь православ'ям, духовенству потрібно спуститися зі сходинок церковної кафедри та стати серед неї, але при цьому, не втрачати своєї священничої гідності. Щоб легше було говорити з юнаками і дівчатами, потрібно згадати свою молодість, свої думки у віці 15–20 років. Завдання священника – знайти справу, яка була б цікавою молоді. З цією метою ми розширюємо напрямки волонтерського руху [9, с. 59–60].

З метою координації волонтерської роботи, раз на рік збираються конференції священників з різних куточків України, які очолюють відділи по роботі з молоддю в єпархіях. Приїжджає, зазвичай, понад сто осіб, які обмінюються досвідом. Багато єпархій запрошують волонтерів зі значним

досвідом роботи для проведення майстер-класів, тренінгів та просто для спілкування.

У процесі участі у волонтерській роботі, відбувається активне засвоєння молоддю християнських цінностей. Коли юнаки і дівчата з'їздять до хворих дітей в онкоінститут або до інвалідів дитинства, для яких кожен прожитий день – це перемога, то одразу приходить розуміння, наскільки всі власні проблеми є дрібними, не вартими уваги.

В.Лень, регент хору а також диякон Архангело-Михайлівського Звирінецького монастиря міста Києва є координатором напрямку «Молодість небайдужа» по роботі з онкохворими дітьми. Уже багато років, щосуботи, він проводить недільну школу в Інституті раку міста Києва. В цілому ці заняття важливі не лише для хворих дітей, а і для батьків, які в цей час можуть відпочити. До тих, хто не може їх відвідувати, волонтери приходять в палати. На всі великі свята, й у дні народження волонтери вітають дітей подарунками. Учні недільних православних шкіл показують дітям театралізовані вистави.

Члени православної церкви волонтери Н. Шовкун і О. Глазунов ведуть ізо студію в Інституті раку. На благодійних виставках вони продають роботи хворих дітей. За рахунок отриманих коштів, волонтери купують матеріали для цієї ізо студії, здійснюють матеріальну допомогу хворим дітям.

Волонтер Н. Попко зазначає, що існує багато способів, щоб допомогти онкохворим дітям. Можна проводити для них заняття недільної школи, перерахувати гроші на їх лікування, а ще можна стати донором крові для хворої дитини. Саме тому, в 2005 році на базі «Молодість небайдужа» була розроблена і створена донорська база «Ваша крапелька любові». Молодь одразу стала приймати активну участь в цьому проекті. Спочатку таких добровольців було близько 20 осіб. Поступово донорська база розширилася, й зараз налічує близько 500 осіб. За час участі в донорській роботі, багато молодих людей подружилися, й стали тісно спілкуватися з дітками, яким здали кров. На думку Н. Попко, така моральна підтримка – один з головних чинників на шляху до їх одужання.

Координатор одного з волонтерських напрямів Ф. Бадіра відповідає за відвідування та догляд за людьми похилого віку та інвалідами, які проживають в будинку ветеранів міста Києва. Це напрям руху «Молодість небайдужа» він був розпочатий у вересні 2008 року. Волонтери залучаються до надання людям похилого віку різних соціальних послуг, серед яких: приготування їжі, їх годування, допомога у проведенні заходів особистої гігієни, прибиранні приміщення, читання їм духовної літератури і написання листів, організація змістовного дозвілля тощо.

Віруюча молодь також їздить допомагати в монастирі Ніколо-Йорданського храму і в Спасо-Преображенському скиті Іонінського монастиря. Роботи там ніколи не бракує. Хлопці, і дівчата помітно змінюються після фізичної праці, до них приходить усвідомлення, що життя у монастирі потребує постійного смирення.

Відомий київський психотерапевт А. Лелік, ведуча передачі «У просторі буття» (телерадіокомпанії «ЕРА») є організатором проведення психотренінгів для волонтерів руху «Молодість небайдужа». Вона вважає, що з кожним роком волонтерські християнські групи стають все більш свідомими і цікавими. Після проведення волонтерської роботи, її учасники продовжують спілкуватися, стають ближчими і цікавішими один для одного. А. Лелік переконана, що кожне заняття у волонтерській групі дає шанс її учасникам стати кращими, добрішими, свідомішими.

На сьогоднішній день інформація про потреби дитини розміщується на багатьох православних українських сайтах, а також на стендах в храмах Києва, в друкованих виданнях, на радіо.

Завдяки молодіжній волонтерській діяльності було створено єдину базу даних фондів допомоги дітям, куди їх батьки у разі потреби можуть звернутися у будь-який час. Якщо дитині не можуть допомогти українські лікарі, інформаційна підтримка цієї бази даних також включає в себе пошук закордонних клінік.

Газета «Пряма мова» видається волонтерами, які кожні два тижні роздають її молодим людям на «Молодіжці» у Іонинському монастирі. Її головний редактор – архієпископ Іона. Газета призначена для православних християн, а також для тих, хто «стоїть на порозі» церкви. У газеті молодь пише про різні напрямки роботи «Братства імені преподобного Іони Київського», розповідає про всі його проекти: про роботу з дітьми з дитячого будинку, про заняття в онко-центрі, про допомогу в будівництві храмів, про поїздки до будинку маляти тощо.

В. Петренко приймає участь у волонтерській роботі вже сім років. Вона розповідає про ті часи, коли лише кілька молодих людей з благословення архієпископа Іони почали займатись волонтерством. Їздити в дитячі будинки, допомагати онкохворим дітям. Тепер майже п'ятсот волонтерів працюють за п'ятнадцятьма напрямками волонтерської діяльності. Дівчина вважає, що волонтерство – це не тільки здійснення добрих справ, а й активне спілкування християнської молоді між собою. На її думку, завдання православної Церкви – постаратися, щоб якомога більше молодих людей могли служити ближньому.

В сучасному міжконфесійному дискурсі, окрім питання про співвідношення конфесійності і наукової об'єктивності, важливе місце посідає питання про роль християнина в суспільстві, та про його участь у релігійно-просвітницькій діяльності, яка в умовах демократизації сучасного суспільства сприяє відродженню духовного життя суспільства. Особливо ці дискусії пов'язані з кризами ціннісного світогляду в багатьох сучасних християн.

Прикладом розвиненої демократії є Америка, яку часто описують як християнську країну. Свого часу А. де Токвіль написав: «Немає такої країни у світі, де християнська релігія справила би більший вплив на душі людей, ніж в Америці. І той факт, що цей вплив найбільш сильний в одній з найбільш освічених і вільних країн, є найкращим доказом, життєздатності християнства і його відповідності людській природі» [286, с. 294].

Однак, не зважаючи на християнську традицію, яка глибоко увійшла у свідомість людей в Америці і Західній цивілізації, у міжконфесійному

християнському дискурсі виявляється серйозне протистояння ідей і цінностей, яке стосується їх суспільного життя.

Протестантські ідеологи ХХ століття, американці Д. Добсон і Г. Бауер, зазначили: «Те, що відбувається зараз по всій Північній Америці, з повною підставою можна вважати громадянською війною між цінностями. У битві, яка охоплює усі прошарки суспільства, зіштовхнулися сторони із зовсім різними і несумісними світоглядами» [273, с. 19]. Така битва, на думку Д. Добсона і Г. Бауера, ведеться «за серця і розум людей. Це війна ідей» [273, с. 20].

На думку протестантського теолога Ф. Шейфера, причина того, що сучасна Америка стає все більш секуляризованою, полягає у нездатності християнських громад привнести власний світогляд у різні сфери суспільного життя. «Основна проблема християн у нашій країні за останні вісімдесят років – як суспільства, так і влади – це те, що вони розглядають все, що відбувається навколо них розпорошено, а не як єдине ціле». [284, с. 17].

Ф. Шейфер робить висновок, що поступово християни стали турбуватися про вседозволеність, розпад родини тощо., не зумівши побачити все це в цілісності, де всі аксіологічні проблеми є проявом однієї великої проблеми. «Вони не побачили, що причина усього, що відбувається – це зрушення у світогляді, коли відбулися фундаментальні зміни способу мислення, світобачення і життя загалом» [284, с. 17].

Коментуючи питання щодо можливості пристосування релігійного світогляду людини до наукової картини світу, американський філософ С. Є. М. Джоуд зазначає: «Можливо, легко приєднатися до релігії, котра пристосовується до наукової картини світу, яка постійно змінюється, але важко погодитися з тим, що такій релігії варто довіряти» [278, с. 240].

Традиційне християнство визнає існування надприродного і розглядає людську свідомість як дещо більше, ніж продукт діяльності мозку. Ф. Шейфер вказує: «Основні психологічні проблеми – в наших спробах бути тими, ким ми не

є, і нести ношу, котра нам не під силу; і більш за все – у небажанні бути тими творіннями, якими ми виступаємо перед Творцем» [284, с. 329].

На основі християнського вірування у людини формуються особисті уявлення і погляди на світ духовного буття. Релігія народжується з потреби людини в духовній орієнтації у житті, з інтересу до надприродних явищ. Формування свідомості молодого покоління має засновуватися на всебічному пізнанні навколишнього світу, сучасних наукових знаннях про закони природи і Всесвіту, містити у собі базові людські цінності, які спираються на людську віру у любов, добро і справедливість. Релігія допомагає людині знайти обґрунтування віри у існування духовної реальності.

Для сучасної віруючої молоді важливо знайти своє місце в світі, визначитися з професійним покликанням. Це розширює коло питань міжконфесійного християнського дискурсу, пов'язаних з професійним зростанням і самореалізацією християн, визначенням їх ролі у сучасному суспільстві.

У 2017 році в Україні пройшов Міжнародний форум для молодих лідерів «Час професіоналів» який показав як змінюється релігійна свідомість сучасної української молоді. Форум було організовано за ініціативою Міжнародної християнської організації «Mission Eurasia», молодіжних християнських рухів «Місія у професії» та «Живий Рух», місіонерської організації Connect International тощо. Його організатори зазначили, що завдячуючи Реформації, віруючі отримали можливість служити Христу не лише у сані священника, але і на своєму робочому місці. Це підкреслило спадкоємність традиційного протестантського дискурсу.

Новим питанням міжконфесійного християнського дискурсу стало визначення можливості впливу християн-професіоналів на сфери громадського життя в Україні. Своїми думками поділилася молодь, яка власним прикладом показує як християни можуть бути активними учасниками різноманітних громадських рухів. Серед спікерів форуму: П. Сильковський – член команди реформ у Міністерстві охорони здоров'я України, П. Унгурян – народний депутат України, Д. Бернбаум – президент фонду «Бізнес і освіта як місія», Г. Кучер –

керівник волонтерських проектів допомоги на Сході України від асоціації «Емануїл» та багато інших.

Про існування досвіду інтеграції християнських цінностей та моделі взаємодії професіоналів-християн мова йшла у третій частині форуму. В ній приймали участь лідери громадянських ініціатив і християни викладачі світських університетів. На думку учасників форуму, плідне служіння людям у сфері власної професійної діяльності, творчий вираз християнської віри, професійні ініціативи тощо, можуть призвести до якісних ціннісних змін у свідомості індивіда і суспільства [31].

Українське Біблійне товариство, засноване представниками греко-католицьких церков, вже багато років займається безкоштовним розповсюдженням Біблії та Нового Заповіту. Вони дарують їх дітям-сиротам, інвалідам, людям похилого віку тощо [208].

З 1996 року значний внесок у волонтерську діяльність здійснює Всеукраїнський громадський благодійний фонд «Струмок». Він активно співпрацює з американською місією «Little Lambs Ministry», яка залучає громадян США до здійснення благодійницької і волонтерської діяльності в різних країнах світу. Фонд «Струмок» займається допомогою дітям-сиротам, а також дітям, позбавленим батьківських прав. Серед основних напрямків його діяльності: проведення літніх та зимових таборів на території інтернатів, й надання гуманітарної допомоги дітям-сиротам та малозабезпеченим верствам населення. Основною метою релігійно-просвітницьких програм фонду є ознайомлення дітей із загальнолюдськими і християнськими цінностями, виховання їх у дусі добра, поваги до старших та один до одного. Для цього співробітники фонду «Струмок» залучають християн-волонтерів, за можливістю із педагогічною освітою, які особистим прикладом формують у дітей високоморальну поведінку.

Благочинною діяльністю також займаються члени альянсу «Україна без сиріт». Цей всеукраїнський рух об'єднав багато міжнародних та національних неурядових, благодійних та релігійних організацій, які працюють для системного

вирішення проблеми сирітства. На сайті альянсу «Україна без сиріт» зазначається: «Сьогодні в українських інтернатних закладах проживають близько 106 000 дітей» [206]. Головною метою руху є розвиток практик усиновлення, зростання мережі будинків сімейного типу, правова і юридична підтримка процесів спрощення усиновлення.

Завдяки діяльності таких благодійних організацій як фонд «Струмок» та альянс «Україна без сиріт», щороку в Україні зростає кількість усиновлених дітей. Християни повертають дітям-сиротам таку важливу для всіх людей цінність як сім'я.

У 2009 році фонд «Струмок» привітав на своєму сайті українців з Днем усиновлення, який збігається із Днем християнського свята Віри, Надії та Любові. Позитивним знаком для всіх стало те, що серед батьків, які усиновили в цьому році дітей-сиріт, стало удвічі більше українців, ніж іноземців» [209].

Велику соціальну роботу провадить УГКЦ. Перш за все слід відмітити діяльність спільноти «Віра і світло», яка опікується родинами, що мають дітей-інвалідів. Таке соціальне служіння є унікальним, особливо якщо врахувати, що за цим стоять не лише практика, а й певна теологія. Інвалід розглядається як людина особлива, служіння якій допомагає найглибше розкрити людське покликання до жертвності: таке покликання бачиться природним для людини через те, що уже особи Трійці дарують власне існування Одна Одній у вічній перехорезі.

Католицька і греко-католицька церкви беруть участь у соціальному служінні через розвиток структур фонду «Карітас». Ці структури надають величезну допомогу потребуючим. Під час подій на Сході діяльність «Карітасу» була значно більшою, оскільки він став базовою структурою для реалізації численних програм ініціативи «Папа для України». В цілому, з 2014 року через структури Католицької церкви простим українцям надійшло допомоги на суму близько 0,5 млрд. доларів. Цікаво, що соціальні структури УПЦ МП та УПЦ КП (сьогодні – ПЦУ) активно використовують гранти від католицьких організацій, серед яких особливо слід відзначити фонд «Реновабіс». Таким чином, при великій різниці у

ідейних засадах власної ідентифікації, при здійсненні соціального служіння спостерігається не лише єдність, а і активна співпраця. Звичайно, що випадки спільних дій УПЦ МП та УПЦ КП у зоні конфлікту мали місце лише у 2014 році, а опісля вся співпраця в основному розвивається опосередковано, через католицькі структури чи через міжконфесійні організації.

Важливе значення у проведенні релігійно-просвітницької діяльності у зоні військових дій в Україні має програма «Школа без стін», засновниками якої є представники протестантських церков. На сьогоднішній день вона активно діє у чотирнадцяти країнах світу. Тисячі студентів мають можливість вивчати Біблію, застосовувати отримані знання на практиці, приймаючи участь у волонтерській діяльності. Наприклад, українські волонтери із Запоріжжя підтримують дітей, які проживають в прифронтовому місті Авдіївка. Вони допомагають дітям виконувати шкільні домашні завдання, організовують ігри і розваги. Водночас в роботі волонтерів пріоритетне значення має прищеплення дітям християнських цінностей. Вони переконані, що сім'ям, які не мають можливості виїхати із зони військових дій, й знаходяться у постійному страху і тривозі, надзвичайно важливо надавати постійну матеріальну і психологічну допомогу [98]. Протестанти Рівненщини зробили найбільший внесок у відбудову м.Слов'янськ. Систематична допомога протестантів всієї України та всього світу потребуючим на Сході України привела до певного духовного пробудження у прифронтовій зоні. Зростання місіонерської та соціальної активності стало таким, що місцеві церкви навіть посилають власні місії до Африки, краще розуміючи природу потреб африканського населення, яке теж страждає від конфліктів.

У дослідженні сенсу і цінностей життя сучасної молоді України важливе значення мало виявлення ставлення юнаків і дівчат до волонтерської діяльності. Участь в цій роботі є найкращим доказом, що людина здатна позбавлятися власного егоїзму і здійснювати безкорисливу допомогу нужденним, підтримувати малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних, займатися захистом природи і тварин, опікуватися над сиротами, хворими, інвалідами, самотніми,

людьми похилого віку. Нагадаємо, що нашим анкетуванням було охоплено 517 респондентів. Умовно респондентів було розподілено на три групи. Перша група – це молодь, яка відвідує християнську церкву щотижня та 1-2 рази на місяць (130 респондентів), друга група – молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята та лише на великі свята (274 респонденти), третя група – молодь, яка зовсім не відвідує церкву (111 респондентів). Таким чином ми поділили опитану нами молодь на три умовні групи: 1) респонденти, які постійно відвідують церкву; 2) які дуже рідко ходять до церкви; 3) які взагалі не відвідують церкву. На питання анкети: «Чи займаєтесь Ви волонтерською діяльністю?» «так» відповіли 27,69% респондентів з першої групи, 15,33% респондентів з другої групи 13,51% респондентів з третьої групи.

Відповідно, «так, але дуже рідко» відповіли 22,31% респондентів з першої групи, 28,47% респондентів з другої групи і 19,82% респондентів з третьої групи.

На питання анкети: «Якщо Ви займаєтесь волонтерською діяльністю, яким видом?», серед категорії молоді, яка відвідує церкву щотижня або 1-2 рази на місяць вказали на те, що підтримують малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних – 17,69%. Серед цієї ж категорії 17,69% респондентів вказали, що здійснюють опіку над хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку; 13,08% респондентів здійснюють опіку над сиротами; 9,23% респондентів займаються захистом природи і тварин; 3,85% респондентів підтримують учасників АТО.

Серед категорії молоді, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята, й лише на великі свята 14,23% вказали на те, що підтримують малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних. Захистом природи і тварин займається 13,05%; опіку над сиротами здійснюють 8,03%; опіку над хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку здійснюють 8,03%; 4,01% респондентів підтримують учасників АТО.

Серед категорії молоді, яка зовсім не відвідує церкву 13,51% вказали на те, що підтримують малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних.

Серед цієї ж категорії респондентів захистом природи, тварин займається 10,81%; опіку над хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку здійснюють 3,6%; опіку над сиротами – 1,8%; 4,01% респондентів підтримують учасників АТО.

Очевидно, що більша кількість респондентів, які займаються різними видами волонтерської діяльності, зосереджена у першій групі. Молодь, яка постійно відвідує церкву, значно краще усвідомлює значення підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних, опіки над хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого, сиротами, захисту природи і тварин. Від цього світ стає добрішим і гуманнішим.

На питання анкети «Яка причина того, що Ви займаєтесь волонтерською діяльністю?» молодь, яка відвідує церкву щотижня або 1–2 рази на місяць, вказала що робить це з бажання допомогти ближньому – 35,38%, тому, що хоче отримати нових знайомих і друзів – 11,54%; бажання допомогти – 1,54%; місіонерство – 0,77%;

Молодь, яка відвідує церкву 1–2 рази на рік, лише на великі свята, визначаючи причини з якої вони займаються волонтерською діяльністю, вказують на допомогу ближньому – 29,56% і на можливість отримати нових знайомих і друзів – 8,39%; бажання допомогти – 1,54%.

Третя група респондентів, що складається з молоді, яка зовсім не відвідує церкву, відповідаючи на питання анкети: «Яка причина того, що Ви займаєтесь волонтерською діяльністю?» вказують на допомогу ближньому – 16,22 % і на можливість отримати нових знайомих і друзів – 3,6 %; бажання допомогти – 1,8%.

Поряд з усвідомленням такої мети волонтерської діяльності як допомога ближньому, частина представників усіх трьох груп респондентів прагнуть отримати нових знайомих і друзів, їм надзвичайно важливо знаходити однодумців, які хочуть підтримувати нужденних.

На питання «З якої причини Ви перший раз зайнялись волонтерською діяльністю?» молодь, яка відвідує церкву щотижня або 1–2 рази на місяць: 5,38%

вказали на «бажання допомогти», 4,62% – на «співчуття»; 4,62% – на «зацікавлення», 1,54% – на «запропонували друзі», 0,77% – на «приклад батьків».

Молодь, яка відвідує Церкву 1–2 рази на рік, відповідно: 6,57% – на «бажання допомогти»; 2,19% – на «співчуття»; 2,19% – на «бажання допомогти тваринам»; 1,82% – на «зацікавлення»; 1,82% – на «бажання допомогти дітям» 1,09% – на те, що їм «запропонували друзі», 1,09% – на «приклад батьків».

Отже, основними причинами, з яких студентська молодь з усіх трьох груп перший раз зайнялась волонтерською діяльністю – це бажання допомогти ближньому і співчуття. Важливим спонуканням до занять волонтерською діяльністю мала для них підтримка з боку батьків і друзів. Також більшість респондентів засвідчили, що керувалися власними добрими намірами.

Водночас серед загальних характеристик свідомості сучасної студентської молоді необхідно відзначити також і амбівалентність (протилежність цінностей), що виявляється в упереджених поглядах та недостатньому сприйнятті основних принципів християнської аксіології. Наприклад, деякі молоді люди не розуміють, чому мають витрачати власний час на допомогу нужденним, здійснювати пожертви. Зустрічаються й такі, хто недостатньо довіряють новоствореним громадським організаціям, які займаються волонтерською діяльністю. Це є фактори, які ускладнюють процеси поширення волонтерського руху в Україні. Водночас релігійні організації виявляють здатність зміцнювати довіру людей до волонтерського руху, через наявність значного досвіду здійснення допомоги нужденним, який формувався протягом багатовікової історії існування християнської Церкви.

Напрацьований останнім часом досвід волонтерського руху в Україні свідчить, що його учасники можуть здійснювати свою діяльність самостійно, а також входити до волонтерських організацій (об'єднань). Як правило, це громадські чи релігійні організації.

Отже, в сучасних умовах оновлення суспільства уявлення про сенс життя, що має релігійний характер посідає важливе місце в системі цінностей сучасної

молоді, яка постійно відвідує церкву. Виявлено позитивне ставлення більшості респондентів до волонтерської діяльності, незалежно від того, чи вважають вони себе віруючими чи ні. Участь в ній є найкращим доказом, що сучасна молодь здатна позбавлятися власного егоїзму і здійснювати безкорисливу допомогу нужденним, підтримувати малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних, займатися захистом природи і тварин, опікуватися над сиротами, хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку тощо.

Доведено, що на шляху духовного вдосконалення сучасна молодь України здатна проявляти альтруїзм по відношенню до інших людей, здійснювати безкорисливу допомогу нужденним.

Важливе значення у аксіології християнства мають особисті потреби та інтереси сучасної молоді, які впливають на її світобачення. В релігійному, естетичному, мистецькому і літературному виборі сучасної студентської молоді відтворено особливості її релігійного світогляду, що актуалізує дослідження її культурних пріоритетів.

3.3. Культурні пріоритети сучасної студентської молоді України: особливості релігійного, естетичного, мистецького і літературного вибору

Актуальність дослідження особливостей релігійного, естетичного, мистецького і літературного вибору сучасної студентської молоді України пов'язане з необхідністю системного відтворення всіх культурних і релігійних чинників, які визначають формування самобутнього світогляду українського народу.

Сучасні українські і зарубіжні вчені С. Абрамович, О. Андреева, О. Астаф'єва, Л. Баєва, В. Бодак, І. Галян, М. Чікарська, Є. Яковлев тощо. дослідили релігію як феномен універсуму культури, типологію і проблему формування культури особистості [2, 6, 11, 15, 27, 67, 2].

Релігія впливає на формування у кожного народу світогляду, з певною системою цінностей та норм. Як зазначають українські культурологи Н. Горбач,

С. Гелей і З. Російська: «Цілісне функціонування національної культури пов'язане з відтворенням в повному обсязі всіх традиційних культурних чинників, а також розвитком різноманітних модерних мистецьких стилей, течій, напрямків на всіх рівнях духовної архітектоніки» [74].

Особливості окремих видів сакрального мистецтва та їх впливу на свідомість людини розглядаються в працях сучасних українських науковців: А. Ареф'єва, Ю. Афанасьєва, П. Герчанівської, О. Зосим, С. Кримського, В. Личковаха, І. Федя тощо., що вказує на особливе місце релігії і мистецтва в культурі особистості [8, 12, 69, 100, 133, 145, 228, 16].

На думку українського філософа Ю. Афанасьєва: «Будь-який твір мистецтва виконує специфічно-релігійну, культову функцію, оскільки порушує релігійні образи, ідеї, переживання, відновлює і підкріплює релігійні вірування, а нерідко служить і безпосереднім об'єктом культового поклоніння, по-друге, йому властива естетична функція, бо воно є продуктом художньої творчості і викликає у глядачів естетичні почуття. Головне призначення предметів культу полягає в тому, щоб за допомогою художніх засобів направити розум і почуття тих, хто молиться в сторону надприродного» [12, с. 39].

П. Герчанівська вказує, що особливість сприйняття релігійного мистецтва виявляється в тому, що головним у ньому є не його художній рівень, а саме релігійне навантаження твору. Саме воно стає засобом збудження і посилення релігійних почуттів [69].

Для виявлення особливостей релігійної свідомості сучасної молоді України, нами було проведено емпіричне дослідження її релігійних, літературних, мистецьких та естетичних пріоритетів і цінностей, у якому було опитано 517 респондентів. Умовно респондентів було розподілено на три групи. Перша група – це молодь, яка відвідує християнську церкву щотижня та 1-2 рази на місяць (130 респондентів), друга група – молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята та лише на великі свята (274 респонденти), третя група – молодь, яка зовсім не відвідує церкву (111 респондентів). Таким чином ми поділили опитану нами

молодь на три умовні групи: 1) респонденти, які постійно відвідують церкву; 2) які дуже рідко ходять до церкви; 3) які взагалі не відвідують церкву.

На питання анкети: «Які стилі та напрямки в образотворчому мистецтві Вас більше приваблюють?» відповіді респондентів розподілилися наступним чином. Респонденти з першої групи (молодь, яка відвідує християнську церкву щотижня та 1-2 рази на місяць) вказали, що в образотворчому мистецтві їх найбільше приваблюють: імпресіонізм – 14,62 %, класицизм – 12,31 %, пейзаж – 8,46% бароко – 8,46% реалізм – 6,92% сюрреалізм – 6,92% академічний живопис – 4,62% романтизм – 3,85% іконопис – 3,85% модерн – 3,08% портрет – 3,08% абстракціонізм – 3,08% натюрморт – 2,31% поп-арт – 2,31% неокласицизм – 1,54% рококо – 1,54% кубізм – 1,54% опитаних вказали, що їх взагалі не цікавить образотворче мистецтво.

З респондентів другої групи (молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята та лише на великі свята) 17,5% вказали, що їх взагалі не цікавить образотворче мистецтво, інші респонденти вказали, що в образотворчому мистецтві їх найбільше приваблюють: імпресіонізм – 12,41%, пейзаж – 8,76%, реалізм – 7,66%, портрет – 6,2%, бароко – 4,74%, класицизм – 4,38%, сюрреалізм – 4,01%, модерн – 3,65%, мінімалізм – 3,28%, абстракціонізм – 2,92%, кубізм – 2,55%, натюрморт – 1,82%, експресіонізм – 1,09%, постмодерн – 1,09%, поп-арт – 0,73%.

Серед представників третьої групи респондентів (молодь, яка зовсім не відвідує церкву) 24,32% вказали, що їх взагалі не цікавить образотворче мистецтво інші респонденти вказали, що в образотворчому мистецтві їх найбільше приваблюють: імпресіонізм – 19,82%, реалізм – 13,51%, пейзаж – 9,91%, сюрреалізм – 9,01%, мінімалізм – 5,41%, модерн – 5,41%, модерн – 5,41%, портрет – 4,5%, експресіонізм – 4,5%, абстракціонізм – 4,5%, натюрморт – 3,6%, бароко – 3,6%, кубізм – 3,6%, романтизм – 2,7%, постмодерн – 2,7%.

На питання анкети: «Чи приділяєте Ви увагу естетичному оформленню храмів? (розписи, фрески, іконостас, архітектура)» відповіді респондентів

розподілилися наступним чином. В першій групі 63,08% респондентів відповіли на це питання «так», 17,69% респондентів відповіли на це питання «ні», 15,38% респондентів – «не дуже».

В другій групі 55,11% респондентів відповіли на це питання «так», 21,53% респондентів відповіли на це питання «ні», 22,99% респондентів – «не дуже».

В третій групі 45,95% респондентів відповіли на це питання «так», 32,43% респондентів відповіли на це питання «ні», 18,92% респондентів – «не дуже».

На питання анкети: «Які стилі в музиці Вас більше приваблюють?» відповіді респондентів розподілилися наступним чином. Респондентів з першої групи в музиці найбільше приваблюють наступні стилі: класика – 33,08%; джаз – 15,38%; поп – 13,85%; рок – 13,08%; блюз – 5,38%; хіп-хоп – 5,38%; народна – 5,38%; церковний хор – 5,39%; фортепіано – 2,31%; альтернативна музика – 1,54%.

Респонденти з другої групи вказали, що в музиці їх найбільше приваблюють наступні стилі: поп – 18,25%; рок – 15,33%; джаз – 10,22%; реп – 4,38%; не цікавить – 4,38%; хіп-хоп – 2,55%; народна – 1,46%; опера – 1,46%; інструментальна – 1,09%.

Респонденти з третьої групи вказали, що в музиці їх найбільше приваблюють наступні стилі: рок – 34,23%; класика – 20,72%; поп – 19,82%; реп – 13,51%; джаз – 11,71%; метал – 6,31%; не цікавить – 6,31%; хіп-хоп – 5,41%; інструментальна – 4,5%; блюз – 4,5%; народна – 1,8%; кантрі – 1,8%.

На питання анкети: «Чи звертаєте Ви увагу на якість звучання церковного хору, коли відвідуєте церкву?» відповіді респондентів розподілилися наступним чином.

Респонденти з першої групи вказали: для мене це важливо – 57,69%; особливо звертаю увагу – 25,38%; для мене це не важливо – 12,31%.

Респонденти з другої групи вказали: для мене це важливо – 36,13%; особливо звертаю увагу – 43,07%; для мене це не важливо – 18,25%.

Респонденти з третьої групи вказали: для мене це не важливо – 46,85%; особливо звертаю увагу – 26,13%; для мене це важливо – 19,82%.

На питання анкети: «Які літературні жанри Вас більше приваблюють?» відповіді респондентів розподілилися наступним чином.

Респонденти з першої групи приваблюють наступні літературні жанри: роман – 26,15%; класика 10%; Біблія 9,23%; детективи 7,69%; фантастика 6,15%; історичні 6,15%; лірика 5,38%; психологія 5,38%; пригодницькі 5,38%; поезія 4,62%; художня 3,08%; духовна 3,08%; фентезі 3,08%; новели 3,08%; наукова фантастика 2,31%; поеми 1,54%.

Респондентів з другої групи приваблюють наступні літературні жанри: романи – 17,52%; детектив – 11,31%; фантастика – 10,22%; не цікавить – 6,2%; пригоди – 5,47%; поезія – 4,74%; фентезі – 3,65%; наукова – 3,28%; психологія – 3,28%; історичний роман – 3,28%; класика – 2,19%; лірика – 1,82%; наукова фантастика – 1,46%; художня – 1,09%; Біблія – 0,73%.

Респондентів з третьої групи приваблюють наступні літературні жанри: фантастика – 25,23%; детективи – 12,61%; роман – 11,71%; наукова література – 10,81%; не цікавить – 9,91%; історичний роман – 7,21%; класика – 7,21%; поезія – 7,21%; художня – 7,21%; пригоди – 6,31%; психологія – 5,41%; філософська – 3,6%; науково-популярна – 3,6%.

На питання анкети: «Чи звертаєте Ви увагу на зовнішній вигляд прихожан Церкви?» відповіді респондентів розподілилися наступним чином.

В першій групі – 49,23% відповіли – «мені не важливо як одягнені парафіяни»; 34,62% відповіли – «мені приємно, коли люди в храмі одягнені пристойно, але більш сучасно»; 16,15% відповіли – «мені приємно бачити жінок одягнених в довгі спідниці і хустинки».

Респонденти з другої групи відповіли: 44,89% – «мені не важливо як одягнені парафіяни»; 36,13% відповіли – «мені приємно, коли люди в храмі одягнені пристойно, але більш сучасно»; 12,17% відповіли – «мені приємно бачити жінок одягнених в довгі спідниці і хустинки».

Респонденти з третьої групи відповіли: 54,95% – «мені не важливо як одягнені парафіяни»; 18,02% відповіли – «мені приємно, коли люди в храмі

одягнені пристойно, але більш сучасно» 0,9%; відповіли – «мені приємно бачити жінок одягнених в довгі спідниці і хустинки».

Отже, респонденти з трьох груп вказали, що в образотворчому мистецтві їх найбільше приваблює імпресіонізм, що свідчить про розвиненість їх естетичного смаку й прагнення до спостереження за мінливими відчуттями та переживаннями його творців. Також більша частина респондентів з трьох груп вказали, що в образотворчому мистецтві їх приваблює реалізм, який залишається актуальним для молодого покоління українців й понині. Це пояснюється інтересом молоді до історичних подій і персонажів, образів, характерів і обставини дійсності, які реалістично відтворені представниками означеного мистецького напрямку. Молодь, яка відвідує християнську церкву щотижня та 1-2 рази на місяць віддала перевагу стилям сюрреалізм і бароко, які досить часто містять у собі релігійний чинник. Виявлено, що естетичному оформленню храмів (розписи, фрески, іконостас, архітектура) приділяє увагу більшість респондентів з усіх груп.

В літературі респондентів з усіх груп найбільше приваблюють роман, фантастика, класика, детектив, драма. Під час відвідування церкви, на якість звучання церковного хору звертає увагу більшість християнської молоді, так само як і на зовнішній вигляд прихожан, які на думку респондентів добре коли одягнені пристойно, але більш сучасно.

Отже, вивчення релігійного, мистецького, літературного і естетичного вибору студентської молоді показало його зумовленість інтелектуальними особливостями здобувачів вищої освіти, рівнем їх компетентності в культурно-мистецькій галузі знань і у християнському віровченні. Результати дослідження дозволили віднайти ті незмінні, сутнісні риси, які дають можливість говорити про єдиний культурний феномен, який виявився у певних спільних релігійних, мистецьких, літературних і естетичних пріоритетах і цінностях сучасної студентської молоді.

Популяризація християнськими ЗМІ ряду творів християнської класики ХХ століття сприяє збереженню християнської ідентичності у віруючої молоді. Такі

твори як «Хроніки Нарнії» створюють паралельні наративи, які виконують роль своєрідного дзеркала, у якому можуть активніше відобразитися ті християнські цінності, які не завжди можна спостерігати втіленими у житті християнських спільнот, але у яких є гостра потреба. Наприклад, ідеали християнського гуманізму, цінності аристократичного благородства, норми стриманості приймаються молоддю під впливом «Хронік Нарнії» або «Листів Крутеня». Щирість та життєлюбність виховуються «Пригодами Поліанни». Слід сказати, що крім загальнохристиянського спадку, активно використовуються і конфесійні твори. Православна молодь активно читає настанови Паїсія Святогорця, Житіє Силуана Афонського, дає читати власним дітям перевидання дореволюційної російської дитячої прози. Католики захоплюються творами Мертона і численними книгами про приховані сторони життя католицької церкви (двотомник «Таємниці Ватикану»). У протестантському середовищі все ще популярні «Пригоди Пілігрима». Нажаль, православна молодь ПЦУ немає художніх творів, які б надавали «паралельні наративи» для неї, виховували б її духовне бачення у певній традиції.

За результатами дослідження опубліковано наступні статті: [45, 47, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61]

Висновки до третього розділу

Викладено результати проведеного нами емпіричного дослідження, в якому виявлено сенс і цінності життя, культурні і життєві пріоритети сучасної молоді України в релігійному вимірі, а також участь молоді у волонтерській діяльності.

Визначено, що формою вираження сенсу життя є той чи інший людський світогляд. Християнська аксіологія здатна відкривати людині шлях до визначення сенсу життя в контексті фундаментальних духовних основ людського існування загалом, й у зв'язку з оцінкою життєвих цінностей окремої особистості, яка досягла високого рівня духовного розвитку.

З'ясовано, що в усвідомленні сенсу життя важливим є відчуття крихкості і кінченості людського існування.

Виявлено що християнські цінності сприяють вибору віруючою людиною такого сенсу життя, який допомагає їй досягти духовної свободи.

На основі проведеного нами дослідження було вивчено сенс життя студентської молоді України. Респондентів було поділено на три групи. Перша група – це молодь, яка відвідує церкву щотижня або 1-2 рази на місяць, друга група – це молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята або лише на великі свята, третя група – молодь, яка зовсім не відвідує церкву.

З'ясовано, що для більшості респондентів з першої групи на третьому місці після створення благополучної сім'ї та досягнення особистого щастя найважливішим сенсом життя є служіння Богу. Наступними ідуть важливі події (одруження, народження дітей, закінчення вишу, вихід на роботу) та вдосконалення власної душі.

Для другої групи: досягнення особистого щастя і благополуччя; створення благополучної сім'ї, кар'єрне зростання, пошук нових знань, вдосконалення власної душі, саморозвиток.

Для третьої групи: досягнення особистого щастя і благополуччя, пошук нових знань, створення благополучної сім'ї, кар'єрне зростання, вдосконалення власної душі, боротьба з власними недоліками.

Отже для молоді з другої і третьої групи сенс життя пов'язаний, насамперед, з необхідністю самовдосконалення.

Доведено, що важливе місце у формуванні релігійної свідомості молодого покоління України має прищеплення таких важливих цінностей, як: добротність, любов до ближнього, повага до людини та визнання її гідності.

В контексті християнської аксіології основні напрями мотивації молоді до волонтерської діяльності, такі як отримання досвіду, задоволення власних інтересів, спілкування з друзями, реалізація творчих здібностей, доповнюються

важливими складовими, а саме: спільність релігійних інтересів, безкорислива допомога людям і служіння ближньому заради Бога.

Серед молодіжних проєктів, підтриманих християнськими церквами розглянуті міжнародні молодіжні християнські фестивалі, духовні бесіди для молоді, різні релігійні видання, міжнародні театральні фестивалі, духовні бесіди для молоді, різні релігійні видання, міжнародні театральні та кінофестивалі, проєкти по роботі з людьми які мають вади слуху, з залежними людьми та їх реабілітація, по здійсненню безкорисливої допомоги нужденним, по підтримці малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних, проєкти по захисту природи і тварин, опіки над сиротами, хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку, проєкти по допомозі постраждалим під час війни тощо.

На основі результатів проведеного нами соціологічного дослідження було виявлено ставлення сучасної молоді до волонтерської діяльності.

Розглянемо окремо кожен з трьох груп: 27,69% респондентів з першої групи (молодь яка відвідує християнську церкву щотижня, а також 1-2 рази на місяць); 15,33% респондентів з другої групи (молодь яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята а також на великі свята) та 13,53% респондентів з третьої групи (молодь яка не відвідує церкву взагалі) займаються волонтерською діяльністю.

Серед основних причин, які надихають студентську молодь займатися волонтерською діяльністю, більшість респондентів з усіх трьох груп називають: співчуття і бажання допомогти ближньому, підтримка з боку батьків і друзів, власні добрі наміри.

Встановлено, що 17,69% респондентів з першої групи, 14,23% з другої групи і 13,51% з третьої підтримують малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних людей. Ці дані показують основні напрями волонтерської діяльності, в яких бере активну участь студентська молодь України і підкреслюють значення християнських цінностей у формуванні релігійної свідомості юнаків і дівчат, які спонукають їх до милосердя і допомоги нужденним, закладають гуманістичні основи їх світогляду.

Було системно відтворено культурні і релігійні чинники, які визначають формування самобутнього світогляду українського народу. Християнська релігія розглядається нами як феномен, який впливає на формування в українського народу світогляду, з певною системою цінностей.

Встановлено, що твори мистецтва які містять духовні цінності християнства виконують релігійну а також естетичну функції, направляють розум і почуття віруючих людей в сторону надприродного. Вони посідають важливе місце в релігійній свідомості людини. В такому мистецтві головним є релігійне навантаження твору, яке посилює почуття віруючих і вступає в резонанс з їх духовними та емоційними потребами.

На основі дослідження релігійних, літературних, мистецьких та естетичних пріоритетів і цінностей студентської молоді України було виявлено особливості їх релігійної свідомості.

Респонденти з усіх трьох груп вказали, що в образотворчому мистецтві їх найбільше приваблює імпресіонізм, що свідчить про розвиненість їх естетичного смаку й прагнення до спостереження за мінливими почуттями та переживаннями його творців.

Також в образотворчому мистецтві їх приваблює реалізм, який пояснюється інтересом молоді до історичних подій і персонажів, образів, характерів і обставин дійсності, які реалістично відтворені представниками означеного мистецького напрямку.

Молодь з першої групи віддала перевагу стилям сюрреалізм і бароко, які досить часто містять у собі релігійні риси.

Виявлено, що естетичному оформленню храмів (розписи, фрески, іконостас, архітектура) приділяє увагу більшість респондентів з усіх груп.

Встановлено, що в літературі респондентів з усіх груп найбільше приваблюють роман, фантастика, класика, детектив, драма, що свідчить про загальну освіченість та розвиненість літературних уподобань сучасної студентської молоді.

Виявлено, що під час відвідування церкви, на якість звучання церковного хору і на зовнішній вигляд прихожан звертає увагу більшість студентської молоді з першої і другої груп.

Водночас у респондентів з третьої групи це питання не викликає інтересу, оскільки вони не відвідують богослужіння взагалі.

Доведено, що релігійний, мистецький, літературний та естетичний вибір студентської молоді зумовлений, насамперед, інтелектуальними особливостями здобувачів вищої освіти, рівнем їх компетентності в культурно-мистецькій галузі, сформованістю їх релігійної свідомості.

ВИСНОВКИ

У результаті комплексного філософсько-релігієзнавчого аналізу аксіології християнства як основи формування релігійної свідомості сучасної української молоді можна зробити наступні висновки:

Виявлено зміни в світоглядних парадигмах, які відбуваються в аксіології у XXI столітті, пов'язані зі зростанням значення християнських цінностей у житті індивіда і суспільства. Встановлено, що на ментальному рівні вони є найбільш інтегрованими у свідомість українського народу. Християнські цінності є зрозумілими і прийнятними для українців на рівні їх поняттєвої логіки, мовної експлікації, відповідають особливостям їх світосприйняття і світорозуміння, міцно увійшли у повсякденну поведінку. Представлена нова аксіологічна парадигма формування свідомості молоді на основі цінностей християнської релігії, які потрапляють у центр релігієзнавчо-філософського аналізу в зв'язку з новими запитами розвитку й демократизації сучасного українського суспільства. З'ясовано, що об'єктивовані у християнській культурі, біблійних текстах, етиці та естетичні цінності знаходять своє відображення у релігійній свідомості сучасної молоді і формують певний комплекс релігійних переконань, уявлення індивіда про найзагальніші принципи буття, ціннісно-оцінкове відношення до світу. Виявлено, що цінності християнської релігії також суб'єктивовані через конфесійну самоідентифікацію індивіда і виявляються не тільки у складових її релігійної свідомості, а й в актуально значимих для самої особистості результатах її практичної та пізнавальної діяльності, у наслідках взаємодії з іншими релігійними суб'єктами.

Обґрунтовано, що християнська аксіологія має відношення до духовних і пізнавальних потреб та переживань людини й виявляється у їх значущості у відношенні до її власної системи цінностей. Системно об'єктивована релігійна складова світоглядних пріоритетів української нації, відтворена в її культурних, духовних, етичних та естетичних цінностях.

Релігієзнавче визначення цінностей вимагає розглядати їх як сукупність ідей, норм поведінки, за допомогою яких відбувається задоволення духовних потреб віруючої людини. Водночас, специфічне ставлення українців до питань релігії пов'язане з особливостями їх менталітету як спільного характеру і духовної налаштованості.

Визначено спільність базових аксіологічних засад християнства, визнаних представниками православної, католицької і протестантської конфесій, серед яких: визнання, що Бог є любов, а також Боголюдського походження Біблії, вільної волі, розуму людини, безсмертної душі. Здійснено аналіз духовної літератури, на основі якої відбувається формування релігійної свідомості сучасної віруючої молоді. Виявлено, що предметом міжконфесійного дискурсу виступають питання свободи вибору, принцип свободи людської волі, а також специфічне трактування католиками, протестантами і православними текстів Біблії.

Визначені особливості духовних і естетичних цінностей, створених і підтриманих представниками християнства, які належать до творчої інтелігенції і є активними учасниками різноманітних культурно-мистецьких заходів, проведених за участю церковних громад. Цінність художніх творів релігійної тематики виявлена через віддзеркалення у них особливостей світогляду сучасної віруючої людини в їх конфесійному вимірі. З'ясовані відмінності в традиціях і звичаях православ'я, католицизму і протестантизму. Розглянуті загальні тенденції розвитку духовних і естетичних цінностей християнства.

Визначені найбільш стійкі ознаки етнічної спільноти, такі як норми, цінності, зразки поведінки, які співвідносяться зі змістом національних, релігійних і сімейних цінностей молодого покоління України. З'ясовано, що етнокультурний аспект тісно переплітається з релігійним, і, таким чином, релігійність виступає важливим показником орієнтації на ціннісну традицію етнічних спільнот.

Встановлено, що українському менталітету властиві такі риси, як гуманність, милосердя, щирість, толерантність, працьовитість, терпіння, ліризм, волелюбність та миролюбність, оптимізм, душевність, а також християнська мораль.

Традиційний світогляд української молоді детерміновано дуже сильною орієнтацією на повагу до родини, до тих релігійних і культурних цінностей, які передаються від старшого до молодшого покоління й обумовлені особливостями їх етнічної приналежності.

Серед найважливіших для респондентів сімейних цінностей виявлено такі: довіра, чесність, відповідальність, любов, взаємопідтримка, взаєморозуміння, повага, доброта, піклування, діти, чесність, надійність, справедливість, взаємодопомога тощо. Все це сприяє утвердженню у них високих моральних принципів, формуванню позитивних людських якостей, особистої відповідальності за самостійно прийняті рішення, за долю інших людей.

Визначено, що в системі цінностей сучасної української молоді головним критерієм успіху є їхня сім'я. Далі йдуть здоров'я і матеріальний стан.

Виявляється помітний взаємозв'язок між почуттям приналежності до певного етносу і релігійним вибором українців. Це позначається на кількості релігійних організацій у різних регіонах України, кількості культових споруд і приміщень, церков і монастирів, загальноосвітніх і недільних шкіл. Зважаючи на те, що християнська релігія найбільш поширена в усіх регіонах України, релігійна свідомість представників різних етнічних груп формується у зв'язку з цінностями, які відтворюються народом відповідно до його звичаїв, вірувань, традиції тощо.

Визначено, що популяризації християнського мистецтва сприяють театральні та кінофестивалі. Режисери і постановники, які беруть у них участь, мотивують один одного і молодих авторів до написання п'єс релігійної тематики. Також великим є значення фестивалів християнської музики, на яких представлені виступи вокальних, хорових і симфонічних колективів, а також концертів органної музики, фотовиставок, науково-практичних конференцій релігійного змісту, які стають дієвими засобами релігійної мобілізації вірних та симпатиків, стають причиною навернення або відновлення віри у значній кількості молодих громадських активістів. Виявлено вплив творчості молодих режисерів,

сценаристів, акторів, художників і музикантів присвяченої релігійній тематиці на формування свідомості сучасної молоді.

Формування ідентичності у середовищі молодіжних християнських активістів відбувається переважно через цілеспрямований вплив конфесійних ЗМІ, зокрема численні журнали та газети, Інтернет-видання, радіо- та телепередачі, що стають культуротворчим ферментом, який дозволяє сформуванню загальні уявлення про смисл життя, надати множину прийнятних для молоді відповідей на основні світоглядні питання, долучити молодь до християнського метанаративу та конфесійних наративів. Конфесійні церковні та парацерковні ЗМІ створюють систему пропаганди сучасних версій традиційних релігійних ідей та цінностей, надають споживачам інформації та піару відчуття причетності до спільних справ, які мають універсальне значення та сприяють реалізації історичного покликання конкретних церков. Християнські ЗМІ сприяють згуртуванню молоді довкола певних конфесій та юрисдикцій, довкола інституцій та рухів всередині церков, сприяють переходу від екзистенційних пошуків до практичної діяльності в різних сферах активності молодіжних церковних та парацерковних організацій. Особливе значення ЗМІ мають у середовищі вірних УГКЦ та ПЦУ, оскільки надають відчуття повної єдності для цілої церкви та її молоді. В УПЦ МП церковні та парацерковні ЗМІ були ареною боротьби різних ідентичності та ідей, але в цілому сприяли активізації християнських молодіжних рухів. Сьогодні в УПЦ МП позитивний потенціал впливу церковних та парацерковних ЗМІ в основному вичерпався. Натомість сьогодні бурхливо розвиваються протестантські церковні та парацерковні ЗМІ, тривають спроби зробити більш актуальними та впливовими ЗМІ, які має РКЦ в Україні. При цілеспрямованій підтримці керівництва церков християнські ЗМІ, орієнтовані на молодіжну аудиторію, змінюють ідентичність християнських конфесій України, сприяють модернізації конкретних християнських традицій та пристосуванню релігійних організацій до умов постмодерну. Особливо зросла роль церковних та парацерковних ЗМІ у 2020 році, коли практично кожна парафія та церковна група провадили значну роботу в

Інтернет-просторі та соціальних мережах, намагаючись зберегти визначальний вплив церков на світогляд вірних та їх спосіб життя у умовах нових глобальних викликів. Церковними та парацерковними ЗМІ все більше уваги приділяється проповіді не з позицій авторитету традиції, а з позицій надання все більшої кількості наративів з ціннісним навантаженням, практичних прикладів втілення універсальних християнських цінностей у складних умовах сьогодення. Приймаються тези західної кібер-теології про необхідність лаконічності у проповіді через соціальні ЗМІ, про необхідність створення образних рядів, які б безпосередньо являли значимі для спільнот та особистостей цінності. Від маркетингових підходів церковні та парацерковні ЗМІ намагаються перейти до міжперсонального діалогу, створюючи враження звернення від особи до особи, зменшуючи питому вагу формальних звернень керівництва церков до вірних як єдиного колективного об'єкта впливу. Широке використання соціальних мережах надає можливості вірним та симпатикам церков висловлюватися у зв'язку з меседжами церковних та парацерковних ЗМІ, керівництва церков, що створює враження існування систематичного діалогу та високо розвинутого інтерсуб'єктивного спілкування в церквах.

Християнська аксіологія здатна відкривати людині шлях до визначення сенсу життя в контексті фундаментальних духовних основ людського існування загалом, й у зв'язку з оцінкою життєвих цінностей окремої особистості, яка досягла високого рівня духовного розвитку. З'ясовано, що в усвідомленні сенсу життя важливим є відчуття крихкості й скінченності людського існування. Виявлено, що християнські цінності сприяють вибору віруючою людиною такого сенсу життя, який допомагає їй досягнути духовної свободи.

На основі проведеного нами дослідження було вивчено сенс життя студентської молоді України. Респондентів було поділено на три групи. Перша група – це молодь, яка відвідує церкву щотижня або 1-2 рази на місяць, друга група – молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята або лише на великі свята, третя група – молодь, яка зовсім не відвідує церкву. З'ясовано, що для

більшості респондентів із першої групи найважливішим сенсом і життєвими цінностями є служіння Богу, вдосконалення власної душі, сім'я, саморозвиток, любов і чесність а також пошук нових знань, що свідчить про багатство їх духовного світу. Для другої групи: досягнення особистого щастя і благополуччя; створення благополучної сім'ї, кар'єрне зростання, пошук нових знань, вдосконалення власної душі, саморозвиток. Для третьої групи: досягнення особистого щастя і благополуччя, пошук нових знань, вдосконалення власного розуму, боротьба з власними недоліками, кар'єрне зростання, саморозвиток, здоров'я. Отже, для молоді з другої і третьої груп сенс життя пов'язаний, насамперед, з необхідністю самовдосконалення.

Важливе місце у формуванні релігійної свідомості молодого покоління України має прищеплення таких важливих цінностей, як: добротність, любов до ближнього, повага до людини та визнання її гідності. У контексті християнської аксіології основні напрями мотивації молоді до волонтерської діяльності, такі як отримання досвіду, задоволення власних інтересів, спілкування з друзями, реалізація творчих здібностей, доповнюються важливими складовими, а саме: спільність релігійних інтересів, безкорислива допомога людям і служіння ближньому заради Бога. Серед молодіжних проєктів, підтриманих християнськими церквами розглянуті міжнародні молодіжні християнські фестивалі, духовні бесіди для молоді, різні релігійні видання, міжнародні театральні та кінофестивалі, проєкти із роботи з людьми, які мають вади слуху, з залежними людьми та їх реабілітація, зі здійснення безкорисливої допомоги нужденним, із підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних, проєкти з захисту природи і тварин, опіки над сиротами, хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку, проєкти з допомоги постраждалим під час війни та ін.

На основі результатів проведеного соціологічного дослідження було виявлено ставлення сучасної молоді до волонтерської діяльності. Описано окремо кожному з трьох груп: 48,44% респондентів із першої групи (молодь, яка відвідує християнську церкву щотижня, а також 1-2 рази на місяць); 39,93% респондентів із

другої групи (молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята, а також на великі свята) та 27,59% респондентів із третьої групи (молодь, яка не відвідує церкву загалом) займаються волонтерською діяльністю. Серед основних причин, які надихають студентську молодь займатися волонтерською діяльністю, більшість респондентів з усіх трьох груп називають: співчуття і бажання допомогти ближньому, підтримку збоку батьків і друзів, власні добрі наміри. Встановлено, що 21,09% респондентів із першої групи, 15,02% з другої групи і 12,93% з третьої підтримують малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних людей. Ці дані показують основні напрями волонтерської діяльності, в яких бере активну участь студентська молодь України і підкреслюють значення християнських цінностей у формуванні релігійної свідомості юнаків і дівчат, які спонукають їх до милосердя і допомоги нужденним, закладають гуманістичні основи їх світогляду.

Системно відтворено культурні й релігійні чинники, які визначають формування самобутнього світогляду українського народу. Християнська релігія розглядається як феномен, який впливає на формування в українського народу світогляду, з певною системою цінностей. Встановлено, що твори мистецтва, які містять духовні цінності християнства, виконують релігійну, а також естетичну функції, направляють розум і почуття віруючих людей у сторону надприродного. Вони посідають важливе місце в релігійній свідомості людини. В такому мистецтві головним є релігійне навантаження твору, яке посилює почуття віруючих і вступає в резонанс з їх духовними та емоційними потребами. На основі дослідження релігійних, літературних, мистецьких та естетичних пріоритетів і цінностей студентської молоді України було виявлено особливості їх релігійної свідомості. Респонденти з усіх трьох груп вказали, що в образотворчому мистецтві їх найбільше приваблює імпресіонізм, що свідчить про розвиненість їх естетичного смаку й прагнення до спостереження за мінливими почуттями та переживаннями його творців. Також в образотворчому мистецтві їх приваблює реалізм, який пояснюється інтересом молоді до історичних подій і персонажів, образів, характерів і обставин дійсності, які реалістично відтворені представниками

означеного мистецького напрямку. Молодь із першої групи віддала перевагу стилям сюрреалізм і бароко, які досить часто містять у собі релігійні риси. Виявлено, що естетичному оформленню храмів (розписи, фрески, іконостас, архітектура) приділяє увагу більшість респондентів з усіх груп. Встановлено, що в літературі респондентів з усіх груп найбільше приваблюють роман, фантастика, класика, детектив, драма, що свідчить про загальну освіченість та розвиненість літературних уподобань сучасної студентської молоді. Виявлено, що під час відвідування церкви, на якість звучання церковного хору і на зовнішній вигляд прихожан звертає увагу більшість студентської молоді з першої і другої груп. Водночас, у респондентів із третьої групи це питання не викликає інтересу, оскільки вони не відвідують богослужіння загалом. Доведено, що релігійний, мистецький, літературний та естетичний вибір студентської молоді зумовлений, насамперед, інтелектуальними особливостями здобувачів вищої освіти, рівнем їх компетентності в культурно-мистецькій галузі, сформованістю їх релігійної свідомості.

В цілому, на основі теоретико-методологічного аналізу праць сучасних релігієзнавців, філософів і християнських мислителів визначено, що наукова парадигма ХХІ століття відкриває нові перспективи для дослідження аксіології християнства. Сучасна методологічна стратегія дослідження свідомості молоді України базується на використанні міждисциплінарного інтегрування методів із різних галузей знань – релігієзнавства, філософії, соціології, історії, культурології, теології та ін. Серед них: аксіологічний підхід – у вивченні й узагальненні результатів аналізу релігійних і сімейних пріоритетів та цінностей сучасної молоді України, виявленні впливу християнської релігії на естетичні смаки, мистецькі й літературні уподобання студентської молоді; структурно-функціональний підхід – для визначення ролі й місця різних релігійних організацій та інституту сім'ї у формуванні ціннісної основи свідомості й моралі сучасної молоді; соціологічний метод – у вивченні сенсу і цінностей життя молоді, мотивів і результатів її участі у волонтерській діяльності. Важливі аспекти розуміння змісту аксіології

християнства розкриваються в контексті існуючих сучасних філософських і релігієзнавчих систем, екзистенційної етики, розуміння морального початку в змісті фундаментальної онтології і феноменології, детермінації моралі, в світлі філософського і богословського підходу до етики та ін. Доведена необхідність дослідження християнських цінностей для уточнення понять існуючої аксіосфери. Визначено, що в основу аксіології християнства покладено біблійні ідеї і повчання, духовні ідеали, погляди і судження багатьох поколінь віруючих людей, в яких відображена їх віра у надприродне, власні релігійні уявлення, погляди на мораль тощо. Доведено, що у релігійному світогляді сучасної молоді відображено зміст інтелектуальних та емоційних компонентів, які утворюють її погляди й уявлення на предмет віри, на об'єкти релігійного відображення, такі як сенс і цінності життя, ставлення до інших людей, моральні, естетичні і культурні цінності. Визначено категоріально-понятійний апарат дослідження. Слово цінність використовуємо для позначення об'єкта чи його окремих елементів щодо позицій, потреб і бажань тих чи інших людей. У цьому розумінні об'єкти чи їх елементи вже не цінності, а такі, які мають цінність. Також з означеним терміном пов'язані так звані культурні стандарти, звернення до яких дозволяє більш чітко визначити, до чого прагнуть ті чи інші спільноти людей, що саме наповнює їх життя сенсом. Зміст поняття цінності відображає також взаємодію суб'єкта й об'єкта. В цьому контексті аксіологія християнства розглядається не лише як вчення про релігійні цінності, але і як основа формування свідомості людини. Аксіологічний момент супроводить відношення людини до християнської релігії. Кожна людина здійснює моральний відбір та має власну ієрархію цінностей. Місце християнських цінностей у цій ієрархії залежить від ідеалів і позицій суб'єкта та від властивостей самого об'єкта. Суб'єкт формується під впливом тих чи інших цінностей і, водночас, творить нові. Релігійна свідомість людини включає певний комплекс переконань та ідей, охоплює собою відчуття і світобачення, її віру, мову, релігійне переживання і досвід та різні символи як практичні орієнтири, розуміння цінностей і сенсу життя. Релігійна самосвідомість відображує відношення особистості до себе й пов'язана з

оцінкою своєї поведінки крізь призму біблійних цінностей. Християнська аксіологія містить у собі значний потенціал етичного, естетичного і духовного виховання молоді, який може активно використовуватися сучасним релігієзнавством. У результаті проведеного емпіричного дослідження особливостей релігійного життя студентської молоді з різних регіонів України (вибірка становила 517 респондентів) встановлено, що 11,41% юнаків та дівчат відвідує християнську церкву щотижня; 14,12% відвідує церкву 1-2 рази на місяць; 11,03% відвідує церкву 1-2 рази на рік; 18,76% відвідує церкву лише на свята; 23,21% відвідує церкву на великі свята і лише 21,47% не відвідує церкву загалом. Таким чином, виявлено важливе місце християнської релігії у повсякденному житті значної кількості сучасної молоді України. На основі багатоаспектної, новітньої і складної розробки теоретико-методологічних основ дослідження здійснено пояснення процесів формування релігійної свідомості сучасної молоді України з позицій зосередженості на змісті інтелектуальних та емоційних компонентів, які утворюють її погляди, а також уявлення про предмет віри, об'єкти релігійного відображення, сенс і цінності життя, ставлення до інших людей, етичні та естетичні цінності. Теоретично аргументовано критерії визначення сенсу і цінностей життя сучасних українців, здійснено їх класифікацію в релігієзнавчому контексті. Встановлено вплив релігійної свідомості молоді на обраний нею сенс життя. Серед респондентів, які постійно відвідують християнську церкву, переважає релігійний і духовно-розвиваючий сенс життя. З'ясовано, що питання створення сім'ї посідає одне з найважливіших місць у свідомості сучасної молоді; майже кожна друга молода людина в Україні тією чи іншою мірою цікавиться етнічними та релігійними аспектами життєдіяльності сучасного суспільства. Доведено, що традиційний світогляд української молоді детерміновано дуже сильною орієнтацією на повагу до родини, тих релігійних і культурних цінностей, які передаються від старшого до молодшого покоління. На основі результатів емпіричного дослідження виявлено, що релігійна свідомість респондентів створює у них сприятливу картину світу, в яку органічно вписуються національні й сімейні

цінності етнічних спільнот, які проживають на території України. Молодь, яка постійно відвідує християнську церкву, орієнтована на збереження сімейних цінностей і продовження роду. Доведено, що аксіологія християнства містить у собі значний потенціал етичного й естетичного виховання молоді. Встановлено, що багато сучасних митців, поетів і письменників керуються християнськими цінностями. Простежено динаміку розвитку творчості сучасних режисерів театру і кіно, музикантів і хореографів, яка відзначається пошуком нових форм і засобів впливу на людську свідомість. Цінність художніх творів релігійної тематики виявляється у символізованих і типізованих у них образах, чуттєвих враженнях, спостереженнях, які їх автори черпають із біблійних текстів, духовних традицій та ідеалів, характеру і поведінки українського народу. Встановлено, що найбільшою популярністю серед християнської молоді користуються тематичні перегляди фільмів, участь у театральних і кіно-фестивалях, клубах бального танцю і авторської пісні, фестивалях дзвонарського мистецтва та культурно-освітніх християнських форумах. Показано суспільний, культурний і духовний потенціал християнських церков і релігійних громад України у формуванні свідомості молоді засобами аксіології християнства. Важливе місце в їх релігійній діяльності відводиться організації індивідуальних бесід, молодіжних зібрань, туристичних подорожей, екскурсій і паломництв, здійсненню допомоги у налагодженні молодіжної волонтерської діяльності, проведенню різноманітних форумів, злетів, тренінгів, підтримці молодих виконавців, композиторів і художників, які займаються популяризацією і створенням християнського мистецтва і літератури. Встановлено, що основні причини, з яких студентська молодь займається волонтерською діяльністю, – це співчуття і бажання допомогти ближньому, власні добрі наміри. Важливим спонуканням до занять волонтерською діяльністю для них виступає підтримка збоку батьків і друзів. Доведено, що християнські релігійні організації виявляють здатність зміцнювати довіру людей до волонтерських рухів, спираючись на досвід здійснення допомоги нужденним, який формувався протягом багатовікової історії існування християнської церкви.

Отже, на основі аналізу результатів емпіричного дослідження були виявлені світоглядні особливості життя сучасної молоді України, пов'язані з сенсом і цінностями їх життя. У молоді, яка постійно відвідує християнські церкви, переважає сенс життя, який має релігійний характер. Виявлено, що важливе місце у формуванні свідомості молоді посідає суспільний, культурний і духовний потенціал християнських церков та релігійних громад, які прищеплюють їй такі важливі цінності, як: добродійність, любов до ближнього, повага до людини та визнання її гідності. Вони активно залучають молодь до волонтерської діяльності, в якій формується їх свідомість та відбувається самореалізація особистості. Проведене емпіричне дослідження дозволило виявити особливості ставлення студентської молоді до волонтерства. Визначено, що участь у цій діяльності позбавляє юнаків і дівчат власного егоїзму, привчає їх постійно безкорисливо допомагати нужденним. Встановлено, що молодь, яка постійно відвідує церкву, значно краще усвідомлює значення підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних, сиріт; здійснення опіки над хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку; захисту природи і тварин. З'ясовано, що більшість респондентів бере участь у волонтерській діяльності через прагнення отримати нових знайомих і друзів. Основні причини, з яких студентська молодь займається волонтерською діяльністю, – це співчуття і бажання допомогти ближньому. Серед загальних характеристик свідомості сучасної студентської молоді відзначається також і амбівалентність (протилежність цінностей), недостатнє розуміння причин, з яких вони мають здійснювати пожертви на добродійність, брати участь у волонтерській діяльності. Доведено, що християнські церкви та релігійні організації, спираючись на значний досвід віруючих людей щодо здійснення допомоги нужденним, виявляють здатність зміцнювати довіру студентської молоді до волонтерського руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. І. Проблеми формування та еволюція системи цінностей особистості (соціально-філософські аналіз): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.01 «Онтологія і теорія пізнання». К., 1993. 17 с.
2. Абрамович С. Д., Чікарська М. Ю. Світова та українська культура. Львів, 2004. 344 с.
3. Августин Аврелий. Исповедь. Пер. с лат. М. Е. Сергиенко. СПб 2011. 400 с.
4. Александренков Е. Г. “Этническое самосознание” или “этническая идентичность” // Этнографическое обозрение. 1996. № 3. С. 13-22.
5. Андреева М. О. Сприяння розвитку соціальної мобільності студентської молоді у процесі волонтерської діяльності // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка «Педагогічні науки». 2015. Вип. 27. С. 104-109.
6. Андреева О. П. Типології цінностей: методичні підходи М. Рокича й Ш. Шварца // Вісник Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка «Соціальна психологія. Педагогіка». 2003. Вип. 17-18. С. 80-83.
7. Андрущенко В. П. Размышления об образовании: Статьи, очерки, интервью. К., 2008. 819 с.
8. Ареф'єва А. Ю. Образи сакрального мистецтва в музиці України ХХ – ХХІ століть. // Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. № 11. С. 15–18.
9. Архиепископ Иона (Черепанов). Пастырь и община. К: СИНОДАЛЬНЫЙ издательский отдел, 2014. 164 С.
10. Архієпископ Калужський і Броварський Климент. Світогляд і спосіб життя сучасної молоді і православна їх оцінка: VI Богородечно-Різдвяні освітні читання, м. Обнінськ, 22 вересня 2003 року. Виступ: [електронний ресурс]. Режим

доступу: <http://kalugads.ru/mirovozzrenie-i-obraz-zhizni-sovremennoy-molodezhi-i-pravoslavnaia-ih-otsenka>.

11. Астаф'єва О. Н. Динаміка культурних потреб молоді: комунікативні та дискурсивні стратегії як інструменти в культурній політиці: культурологія: Connect-universum, 18 серпня 2012: [електронний ресурс]. Режим доступу: http://connect-niversum.tsu.ru/blog/connectuniversum2012_ru/179.html.

12. Афанасьєв Ю. Л. Релігія та мистецтво: характер відносин і взаємодій. //Вісник мариупольського державного університету. Філософія, Культурологія, Соціологія. 2015. № 10. С. 35-40.

13. Бабенко Ю. А. Духовна культура української молоді та фактори її соціалізації. //Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. 2014. Вип. 32. с. 217-224.

14. Бабенко Ю. А. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді: за результатами дослідження. //Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2014. № 2. с. 76-81

15. Баєва Л. В. К вопросу о сущности христианских ценностей в контексте философского анализа. // Каспийский регион: экономика, политика, культура. 2013. № 2. С. 164–173.

16. Базалук О. А. Философия образования в свете новой космологической концепции. К, 2010. 458 с.

17. Бакиров В. С. Ценностное сознание и активизация человеческого фактора. Харків, 1988. 147 с.

18. Балабанова Н. В. Інституційні аспекти релігійного життя сучасної України // Проблеми розвитку соціологічної теорії: Трансформація соціальних інститутів та інституційно структури суспільства: III Всеукраїнська соціологічна конференція, м. Київ, 18 квітня 2003 року: К., 2003. С. 518-520.

19. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. — К.: АДЕФ-Україна, 2008. — 256 с.

20. Белей М. Д. Утвердження християнської моралі як шлях до подолання бездуховності людини. //Духовність у становленні та розвитку особистості : Конференція присвячена пам'яті Мирослава Йосиповича Боришевського (1934–2014) – Вченого, Вчителя, Громадянина : матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф., 9–11 жовтня 2014 р. Київ – Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2014. С. 12-21.

21. Бергсон А. Два источника морали и религии. [перевод с французского, послесловие и примечания А. Б. Гофмана] М., 1994. 384 с.

22. Библия. Книги Священного Писания Ветхаго и Новаго Завета. Каноническія. В русском переводе с параллельными местами. С приложением краткого библейского указателя и объяснительными примечаниями пастора Б. Геце. Печатано с издания, выпущенного по благословению Святейшего Правительствующего Синода. Первое издание. Издательство Б. Геце, город Варшава, 1939. 129 с.

23. Біла книга з міжкультурного діалогу Ради Європи (2008). Витяги: [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ucipr.kiev.ua/publications/4580/view_print.

24. Білоконь Л. П. Трансформація релігійної свідомості в незалежній Україні (За матеріалами соціологічних опитувань населення м. Миколаєва в 1992-2000 роках). //Проблеми розвитку соціологічної теорії: Теоретичні проблеми зміни соціальної структури українського суспільства: II Всеукраїнська соціологічна конференція, м. Київ 19 квітня 2002 року. К., 2002. С. 406-411.

25. Богатая Л. Н. Ценностно-смысловой и символический универсум в фокусе современных образовательных стратегий. //Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2015. Вип. 103. С. 286-292.

26. Богданова Н. Г. Ціннісні пріоритети як координати соціального світу сучасної людини. //Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. Вип. 125. С. 263-265.

27. Бодак В. А. Релігія як феномен універсуму культури: християнський контекст : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.11 «Релігієзнавство». К., 2006. 32 с.

28. Бойченко М. І. Соціальні цінності і функціональні завдання освітньої комунікації (філософське осмислення) //Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. Вип. 116. С. 233-240.

29. Боринштейн Е. Р. Система ценностных ориентаций личности в условиях социально-культурной трансформации. //Грани. 2004. № 3. С. 95–100.

30. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. //Цінності освіти і виховання. К., 1997. С. 27–31.

31. «Время профессионалов» В Украине прошел форум для молодых лидеров. <https://www.invictory.org/news/church/1778-v-ukraine-proshel-forum-dlya-molodyh-liderov-vremya-professionalov>

32. Васільєва О. С. Релігія в контексті духовного світу особистості. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.11 «Релігієзнавство». Л., 2007. 13 с.

33. Введенський А. Условия допустимости веры в смысл жизни. Православная энциклопедия «Азбука веры»: [электронный ресурс]. Режим доступа: <https://azbyka.ru/usloviya-dopustimosti-very-v-smysl-zhizni>.

34. Величко Н.К. Помните наставников наших // Молитва. Единство. Любовь. № 10. 2010. С. 1-4.

35. Вербець В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки». К., 2005. 48 с.

36. Вергелес К. М. Національне в контексті суспільного буття православ'я (на прикладі РПЦ): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.11. «Релігієзнавство». К., 2012. 17 с.

37. Вирост Й. С. Національна самосвідомість: проблеми визначення й аналізу. // Філософська та соціологічна думка. 1989. № 7. С. 11-19.
38. Відповіді православних на питання протестантів» / авторський колектив служителів Свято-Троїцького Іонінського монастиря (Звіринецькі печери). Київ. Дубль, 2013. 114 с.
39. Вітгенштейн Л. Логико-філософський трактат. М., 1958. 290 с.
40. Власенко Ф. П. Цінності інформаційного суспільства й розвиток сучасної особистості. //Гуманітарний часопис. 2013. № 4. С. 56–63.
41. Войтила К. Основания этики. //Вопросы философии. 1991. № 1. С. 29-60.
42. Вороновська, Л. Г. Релігійна свідомість: минуле і сучасне. //Лівобережна Україна у Всеукраїнському філософсько-культурному вимірі: Міжнародна науково-практична конференція, м. Чернігів, 2007 . С. 9 – 11.
43. Вороновська, Л. Г. Свідомість і мова: філософсько-релігієзнавчий аналіз. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008.
44. Гавеля О. Р. Православная молодежь. Как насыщено проходит ее жизнь. Часть II <https://www.molodost.in.ua/news/5117/>
45. Гавеля О. Р. Православная молодежь. Как насыщено проходит ее жизнь. Часть III <https://www.molodost.in.ua/news/5129/>
46. Гавеля О. Р. Аксиологічні проблеми самосвідомості сучасного православного християнина. //Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. Філософські науки. 2017. Вип. 119 (4). С. 228-230.
47. Гавеля О. Р. Аксиологія християнства як складова сенсу життя сучасної молоді: релігієзнавчо-філософський аналіз. //European philosophical and historical discourse. (Європейський філософський та історичний дискурс), Прага (Чехія) 2019, Вип. 4. с. С.105-111

48. Гавеля О. Р. Духовний потенціал християнських церков і релігійних громад у формуванні свідомості сучасної молоді: національні особливості. //Цілі сталого розвитку третього тисячоліття: виклики для університетів наук про життя: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ 23-25 травня 2018 року, Т.4 С. 82-84.

49. Гавеля О. Р. Духовні і естетичні цінності як віддзеркалення релігійної свідомості сучасної людини: конфесійний вимір. //Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. Філософські науки. 2017 (12). Вип. 127 С. 261-265.

50. Гавеля О. Р. Європейська інтеграція молоді України на основі ідентичних християнських цінностей //Людина, суспільство, держава у філософському дискурсі: історія і сучасність (до 60-річчя кафедри філософії НУБіП України): Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 18-19 травня 2017 року: тези доповіді. К., 2017. С. 234-236.

51. Гавеля О. Р. Знакова природа харизматичності в образі сучасного релігійного діяча. //Метафора та її семіотичний контекст: Науково-практичний семінар, м. Дніпро, 17 березня 2017 року: тези доповіді. Дніпро, 2017. С. 59-61.

52. Гавеля О. Р. Ініціативи християнських церков щодо формування свідомості молодого покоління українців в умовах дозвіллевої діяльності //Другі наукові читання, присвячені пам'яті доктора історичних наук, професора О. І. Путра: Всеукраїнська науково-теоретична конференція, м. Київ, 20 листопада 2016 року: тези доповіді. Київ, С. 53-56.

53. Гавеля О. Р. Культурні пріоритети сучасної студентської молоді України: особливості релігійного, естетичного, мистецького і літературного вибору // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв № 3'2018

54. Гавеля О. Р. Основоположні принципи європейської інтеграції молодого покоління України на основі ідентичних християнських цінностей. //Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Гуманітарні студії. 2017. Вип. 274. С. 132-140.

55. Гавеля О. Р. Підвищення рівня духовності сучасної молоді // Україна-Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 16-17 березня 2017 року: тези доповіді. К., 2017. С. 128-129.

56. Гавеля О. Р. Православная молодежь. Как насыщенно проходит ее жизнь. Часть I <https://www.molodost.in.ua/news/5107/>

57. Гавеля О. Р. Самовдосконалення молодого покоління України засобами християнської моралі і православних релігійних цінностей: //»Сучасні соціокультурні та політичні процеси в Україні: Всеукраїнська науково-теоретична конференція, м. Київ, 1 червня 2016 року: тези доповіді. К., 2016 С. 18-21.

58. Гавеля О. Р. Свідомість як відображення і духовне освоєння дійсності: візуалізація уявних образів і життєвих цінностей// Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації: III Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ 23-24 лютого 2017 року: тези доповіді. К., 2017. С. 301-302.

59. Гавеля О. Р. Сенс і цінності життя сучасної молоді України (релігієзнавче дослідження). // Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. Філософські науки. 2017. Вип. 132 (5) С. 205-209.

60. Гавеля О. Р. Сімейні цінності в житті сучасної студентської молоді України: релігієзнавче дослідження. //Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. Філософські науки. 2017. Вип. 131 (4) С. 343-346.

61. Гавеля О. Р. Фома в Україні Гавеля О. Р. Как молодежь ездит в гости к святым. //Фома в Украине. сентябрь 2018. С. 60-61

62. Гавеля О. Р. Фома в Украине Четыре семьи которые родились во время паломничества. //Вип. сентябрь 2018 с. 54-60.

63. Гавеля О. Р. Ціннісні засади виховання молодого покоління українців // Міжнародний науковий конгрес білоруської культури, 5–6 травня 2016 р. Мінськ. С. 789-790.

64. Гавеля О. Р., Кудін А. В. Формування свідомості сучасної молоді засобами мистецтва, що містять духовні цінності християнства. // Науковий вісник

Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Гуманітарні студії. 2018. Вип. 280. С. 131-140.

65. Гаврилова Н. Современная религиозность. Во что и как верит молодежь Украины. – LAP LAMBERT Academic Publishing, 2010. – 148 с.

66. Гаврилова Н. С. Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.11 «Релігієзнавство». К., 2007. 29 с.

67. Гадамер Х.. Истина і метод: Основи філософської герменевтики. Москва: Прогресс, 1988.-704 с.

68. Галян І. М. Ціннісні орієнтації як детермінанти розвитку моральної активності та морального самоудосконалення особистості. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : [монографія]. Дрогобич, 2009. 288 с

69. Гартман Н. Этика / Николай Гартман; [пер. с нем. А. Б. Глаголева под редакцией Ю. С. Медведева и Д. В. Скляднева]. – СПб : Владимир Даль, 2002. – 708 с.

70. Герчанівська П. Е. Художня та релігійна свідомість: спільне та особливе. Мультиверсум. Філософський альманах. Київ : Український центр духовної культури. 2005. № 51. С. 194-204. [електронний ресурс] Режим доступу: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_51/Herchanivska.htm

71. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных концепций). М., 1998. 608 с.

72. Гидденс Э. Социология. – М.: Эдиториал УРСС, 1999 – 704 С

73. Гильдебранд фон Д. Этика. Перевод с немецкого А. И. Смирнова СПб.: Алетейя, 2001. 569 с.

74. Гітун Н. І. Філософія освіти: аналіз культуротворчої парадигми в освіті. // Проблеми педагогічних технологій. 2010. № 2. С. 70–77.

75. Головащенко С. Історія християнства. Київ : «Либідь», 1999.

76. Горбач Н. Я. Теорія та історія світової і вітчизняної культури. Львів, 1992. 166 с.
77. Грещук В., Кононенко В. Духовні цінності українського народу. Івано-Франківськ, 1999. 293 с.
78. Гулига А. В. Философия в поисках смысла жизни // Диалог. Москва, 1990. № 12. С. 96-98
79. Гумницкий Г. Н. Смысл жизни, счастье, мораль. М., 1981. 63с.
80. Гусинский Э. Н, Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования. М., 2000. 223 с.
81. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. М. 2009. 486 с.
82. Джигоев О. И. О некоторых типических постановках проблемы *смысла жизни* в истории философии. // Вопросы философии. 1981. № 6. С.153-163.
83. Джуліман Е. Лекція : Про миротворчість і примирення. 2015: [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://platfor.ma/society/56703bc95a769>.
84. Дими́на Є. В. Мир ценностей и проблема осмысления действительности. М., 1999. 12 с.
85. Добронравова И. Философия науки и синергетика образования. // Высшее образование Украины. 2003. № 2. С. 7-13.
86. Дубин Б. В. Образ православного верующего в современной России. Результаты опросов «Левада-Центра» по теме религиозности россиян, 2012 год: [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://carnegie.ru/events/?fa=3725>.
87. Дудар Н. П. Релігійність українського суспільства: останні дослідження // Людина і світ. 2003. № С. 8–13.
88. Дудар Н. П. Громадська думка населення України про роль релігії і Церкви в житті суспільства. // Релігія і Церква в Україні: уроки минулого і проблеми сьогодення. К., 2003. С. 20-28.

89. Дудар Н. П. Особливості сприйняття віри і релігії сучасною українською молоддю. // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник Наукових праць. Чернівці. 2003. Вип. 163-164. Філософія. С.191-194.

90. Дудар Н. П. Релігійність в українському соціумі: детермінанти і характеристика сучасного стану: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук зі спеціальності 09.00.11 «Релігієзнавство». К., 2002. 20 с.

91. Дудар Н. П. Ціннісний світ сучасного українського віруючого: соціологічний аналіз. Наукові записки. Серія: Філософія. 2004. 35-47.

92. Дудар Н. П., Балакірева О.М. Ціннісні орієнтації молодого покоління. // Молодь у дзеркалі соціології. К., 2001. С. 36-47.

93. Євсіков В. За велінням душі: Волонтерський рух. Допомога самотнім і пристарілим людям, немічним і хворим. К., 2004.

94. Желанова В. В. Теоретико-методологічні аспекти проблеми цінностей особистості. // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. 2008. № 7. С. 114 – 119.

95. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» // Відомості Верховної Ради УРСР від 18.06.1991. 1991. № 25, ст. 283.

96. Замалеев А. Ф. Смысл жизни в русской философии. СПб, 1995. 382 с.

97. Запесоцкий А. С. Образование: философия, культурология, политика. М., 2002. 456 с.

98. Зачем учиться во время войны? Сайт проекта «Школа без стен»: [електронний ресурс]. Режим доступу:<http://bez-sten.com/>

99. Зорилова Л. С. Поиск духовных идеалов в науке, культуре и музыкальном искусстве. М., 2008. 253 с.

100. Зосим О. Л. Східнослов'янська духовна пісня: сакральний вимір. К., 2017. 328 с.

101. Ильичев Л. Ф. Сознание // Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия. 1983, С. 622-624.

102. Иорданский Б. В. Этническое самосознание изнутри: его структура. // Рабочий класс и современный мир. 1990. № 4. С. 151-161.

103. Исаевский А. В. Смысл жизни как фактор преодоления духовного кризиса: диссертация на соискание степени кандидата философских наук по специальности 09.00.13 "Религиоведение, философская антропология, и философия культуры". Волгоград, 2009. 139 с.

104. Иванкова-Стецюк О. Б. Інституціональні функції конфесійної громади за умов сучасного українського суспільства (за матеріалами соціологічного дослідження). // Проблеми розвитку соціологічної теорії: Трансформація соціальних інститутів та інституціональної структури суспільства: III Всеукраїнська соціологічна конференція, м. Київ, 18 квітня 2003 року: тези доповіді. К., 2003. С. 515-517.

105. Иванченко А. С. Соціокультурні та психологічні аспекти релігійної свідомості: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.11 «Релігієзнавство». Київ, 2007. 26с.

106. Ильин В. В. Аксиология. Москва, 2005. 216 с.

107. Индутний В. В. Оцінка культурних цінностей. К., 2006. 608 с.

108. Історія світових релігій. Формування догматики та культу: Основні напрями та географія поширення християнства. [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://buklib.net/books/37694/>

109. Каган М. С. Философская теория ценности. Санкт-Петербург. 1997. 205 с.

110. Кадикало А. М. Проблема свідомості у контексті взаємодоповнення релігійного і наукового дискурсів: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.11 «Релігієзнавство». К., 2005.

111. Кант И. Трактаты и письма. Серия «Памятники философской мысли. М., 1980. 709 с.

112. Каразіна В. Н. Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Харків, 2000. 621с.

113. Карлова В. В. Національна самосвідомість як духовна основа державотворчих процесів в Україні: управлінський аспект : автореф. дис. ... док. наук з держ. управління : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління». Валентина Володимирівна Карлова. К. : Національна академія державного управління при Президентові України, 2013. 36 с.

114. Карлова В. В. Національна самосвідомість: сутність, поняття та зміст у контексті сучасних дослідницьких підходів. [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті : http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Karlova.pdf

115. Кармин А. С. Культурология. СПб. 2003. 928 с.

116. Качмар О. В. Пасивна агресія: особливості та шляхи протидії. // Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2016. Вип. 114 С. 192-195.

117. Київський міжнародний інститут соціології. Українці найбільше довіряють Церкві та зовсім не довіряють владі. [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://news.church.ua/2017/02/01/ukrajinci-najbilshe-doviryayut-cerkvi-ta-zovsim-ne-doviryayut-vladi-kijivskij-mizhnarodnij-institut-sociologiji/>

118. Кислий А. О. Релігійна освіта в Україні як чинник формування суспільної моралі. : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.11 «Релігієзнавство». К., 2007. 215 с.

119. Кіцул М. О. Новозавітні цінності як основа православної педагогіки // Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. Вип. 118. С. 224-228.

120. Кіцул М. Ідейно-смысловий потенціал Нового Завіту, як засадничий принцип сучасної православної педагогіки // Богословський вісник, 2017. № 14.- С.68-80.

121. Клепко С. Ф. Украинская сфера философии образования. // Практическая философия. 2001. № 1 (2). С. 197-211.

122. Клокун О. Функціонування церковних піснеспівів в інтерконфесійному просторі. // Дослідження. Досвід. Спогади: науково-методичне у інтерконфесійному просторі видання К., 2004. № 5. С. 38-48.

123. Кнабе Г. С. Двуединство культуры. М., 1993.

124. Козловський О. Р. Релігійна свідомість і релігійні практики населення сучасної України як предмет соціально-філософського аналізу. К., 2007. 171 с.
125. Колодний А. М., Мозговий Л. І. Основи релігієзнавства. К., 2006. 167 с.
126. Колодний А. М. Релігійне виховання // Українська релігієзнавча енциклопедія. [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ure-online.info/encyclopedia/religijne-vyhovannya/>
127. Коменский Я. А. Великая дидактика. // Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци. Педагогическое наследие. М.: Педагогика, 1989.
128. Кон І. С. В поєсках себя. Москва, 1984.
129. Конституція Грецької республіки. Преамбула. [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf>
130. Конституція України Офіц. текст прийнятий 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР : із змінами і доп. станом на 02 червня 2016 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. № 30. [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
131. Корнієнко О. В. Безпека життєдіяльності та підтримка психосоматичного здоров'я молоді. К., 2004.
132. Космовська М. Л. Церковь и искусство // IX Всероссийські научно-образовательные Знаменский чтения «Традиционные ценности в условиях глобализации» Курск: Издание Курского государственного университета. 2013. 267с.
133. Красніцька Г. М. Формування етично-ціннісних орієнтацій молоді. //Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2016. Вип. 107. С. 291-293.
134. Кремень В. Тайна православия М., 2008. 784 с.
135. Кримський С. Б. Ікона та світло софійності. //Філософська думка. 2007. № 3. С. 119-127.
136. Кримський С. Б. Ціннісно-смісловий універсум людини. Запити філософських смислів. К., 2003.

137. Крисаченко В. С. Світоглядна парадигма ХХ століття: український внесок. //Освіта і управління 2009. Т. 12, № 2. С. 63-79.
138. Кропоткин. П. А. Этика: Избранные труды. М., 1991. 496 с.
139. Куземська Г., Ярмач О. Херувимська пісня України та її діаспори // Антологія «Софія», 2010. 516 с.
140. Кураєв А. О. О вере и знании – без антиномий. // Вопросы философии. 1992. № 7. С. 45-63.
141. Курмояров І. Чи можна за допомогою мистецтва прийти до Бога?. 2016. [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uoj.org.ua/publikatsii/kultura/mozhno-li-s-pomoshchyu-iskusstva-priyti-k-bogu>
142. Кушхова К. А., Шогенова, Ф.З. Ценностные ориентации современной молодёжи: особенности и тенденции. // Современные проблемы науки и образования. 2015. № 1 (ч. 1). С. 18-24.
143. Лапин Н. Базовые ценности и социокультурная трансформация России. //Социология власти. Информационно-аналитический бюллетень. Ценности массового политического сознания. М., 1999. № 4. С. 7- 17.
144. Лаппо В. В. Виховання духовних цінностей студентської молоді засобами національної культури. //Вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2014. № 2 (13). С. 142-146.
145. Лашук І. В. Социокультурные особенности белорусской молодежи. //Социологический альманах. 2011. №2. С. 219 -230.
146. Левкулич В. В. Справедливість як соціокультурна цінність // Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. Вип. 122 (07) С 273-277.
147. Личковах В. Сакральні горизонти української культури: архетипи – хронотопи – сигнатури. //Художня культура. Актуальні проблеми. 2010. № 7. С. 187-194. [електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/khud_kult_2010_7_16.

148. Лобовик Б. Релігійна свідомість // Українська релігієзнавча енциклопедія. [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ure-online.info/encyclopedia/religijna-svidomist/>
149. Лосский Н. О. Бог и мировое зло. М. 1994, 436 с.
150. Лужанська Л. Соціальна активність віруючих як наслідок конфесійного віровчення про сенс життя. //Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Історичне релігієзнавство. 2009. Вип. 1. С. 151-158.
151. Лютер М. О рабстве воли // Эразм Роттердамский. Философские произведения. М., 1986
152. Майоров Г. Г. Формирование средневековой философии. Латинская патристика. М., 1979.
153. Макойда О. В. Українські ікони «Страсті Христові» XV – XVI століть: стилістика та іконографія. //Християнська сакральна традиція: історія і сьогодення: Міжнародна наукова конференція, м. Львів, 6-7 грудня 2013 року: тези доповіді. Львів, 2013. 262 с.
154. Малімон В. І. Молодість – цінність, а не об'єкт проектування і виховання. //Науковий часопис НПУ Драгоманова. Сер. 7. Вип.11. К., 2007. С.118-122.
155. Марк Аврелий. Наедине с собой. Размышления. М., 1993. 384с.
156. Митрополит Волоколамский Иларион. Миротворческая деятельность Русской Православной Церкви: межрелигиозные и межконфессиональные аспекты. // Религия и мир: III Международная конференция Москва, 2015.
157. Морозова Л. П. Ціннісні орієнтації в системі оціночно-ціннісних відносин // Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. Вип. 121 (06) С. 87-91.
158. Мchedlov M. P., Gavrilov Yu. A., Shevchenko A. G. О социальном портрете современного верующего. [електронний ресурс]. Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/368/963/1216/008Mchedlov.pdf>

159. Надольний І. Ф. Світогляд – ключова проблема пізнання та діяльності людини // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Філософія. 2015. № 4. С. 50-54. [електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaduph_2015_4_9

160. Надольний І. Ф. Цінності в житті людини і суспільства. К., 2000. 501 с.

161. Надольний І. Ф. Національна самосвідомість у контексті державотворення // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2000. № 3. С. 5-9.

162. Наулко В.І. Культура і побут населення України. Київ: Либідь, 1993. 284 с.

163. Научитель О. Д. Ціннісні орієнтації студентів: психологічні фактори формування, розвитку, трансформації : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». К., 1999. 17 с.

164. Недзельська Ю. К. Розуміння людини як образу та подоби Божої – основа визначення православ'ям сенсу її життя. // Українське релігієзнавство. 2010. № 53.

165. Никулин Д. В. Метафизика и этика. М., 2005.

166. Новости фестиваля «Коложский Благовест» [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://orthos.org/festival>

167. Огурцов А. П., Платонов В. В. Образы образования. Западная философия образования. XX век. СПб., 2004. 520 с.

168. Оліх С. М., Матвійчук Т. В. Особливості мотивації студентської молоді до волонтерської діяльності. //Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. №2 (8). С. 176-180.

169. Омельченко А. П. Духовний розвиток учнівської молоді в регіонально-культурно-освітньому просторі: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 «Теорія і методика дошкільної освіти». Луганськ, 2005. 23 с.

170. Онищук С. В. Християнські цінності в контексті трансформації світоглядних пріоритетів української нації. // Менеджер. - 2014. -Донецьк. 2014. № 2 (68). С. 83-90.

171. Орлов М. О. Православная аксиология. Саратов, 2014.

172. Офіційний сайт Духовно-просвітницького центру кафедрального собору УПЦ [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://soborna.church.ua/tag/klub-balnogo-tancyu-renaissance>.

173. П'янзін С. Д. Цінність як духовно-практичний феномен: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 «соціальна філософія та філософія історії». К., 2002.

174. Пазенок В. С., Лях В.В., Соболев О.М. Філософія. Ціннісні орієнтації сучасного інформаційного суспільства. К., 2013. 406 с.

175. Перетятко, архімандрит Іоасаф. «Важно не боятися йти вперед, когда знаешь, что будет больно...» [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://orthodoxy.org.ua/data/arhimandrit-ioasaf-peretyatko-v-monastyr-ushel-ya-narushaya-shablony-mira.html>.

176. Перетятко, архімандрит Іоасаф. «Моїм позивним було «батюшка»» [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://orthodoxy.org.ua/data/moym-pozivnim-bulo-batyushka-arhimandrit-ioasaf-peretyatko.html>.

177. Перетятко, архімандрит Іоасаф. Чим активніше волонтери, тим міцніше їх сім'ї. [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.molodost.in.ua/articles/3/498/>

178. Петрушенко В. Л. , Петрушенко О. П., Скалецький М. П. Релігієзнавство. Львів. 2006. 327 с.

179. Пивоварова Н. П. Вимірювання релігійності: дослідницькі проблеми // Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук: міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 7–8 лютого 2014 року: тези доповіді. К., 2014. С. 38-43.

180. Пивоварова Н. П. Місце релігії в системі цінностей і життєвих пріоритетів сучасних українців. // Актуальні проблеми сучасного суспільства в фокусі соціології: III Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 01 грудня 2016 року: тези доповіді. К., 2017. С.32-35.

181. Пивоварова Н. П. Релігійність як один із факторів формування світоглядно-ціннісних позицій сучасних українців. // Український соціум. 2014. №2 (49). С. 37-43.

182. Пивоварова Н. П. Релігія і релігійність в системі цінностей і життєвих пріоритетів українців. // Українське релігієзнавство. 2015. №74-75. С.155-162.

183. Пивоварова Н. П. Ставлення української молоді до подорожей. Актуальні проблеми сучасного суспільства в фокусі соціології // IV Всеукраїнська науково-практична конференція, 27 квітня 2017 року: тези доповіді. К., 2017. С.32-38.

184. Пирог Г. В. Особливості системи християнських цінностей. // Українське релігієзнавство. 2004. № 29. С. 21-29.

185. Пирог Г. В. Ціннісна природа релігії (аксіологічний аналіз християнства). автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.11 «Релігієзнавство». Київ, 2005. 26 с.

186. Підлісний М. М. Цінності та буття особистості. Дніпр, 2005. 128 с.

187. Поліщук О. С. Вплив засобів комунікації на формування ієрархії цінностей і ціннісних орієнтацій особистості. // Гілея Науковий вісник. Збірник наукових праць. 2017. Вип. 119 (4). С. 259-266.

188. Помиткін Е. А. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук зі спеціальності 19.00.07. «педагогічна та вікова психологія» Москва, 1998. 146 с.

189. Православні церкви світу моляться за мир і справедливість в стражденній Україні: Послання Всеpravославного Собору. 26 червня 2016 року.

[електронний ресурс]. Режим доступу:
http://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/orthodox_world/63803/.

190. Предборська І. М. Відчуження знання як проблема філософії освіти: теорії, практики, парадокси, політики та перспективи. // **Філософія освіти**. - Київ: Майстер-клас, 2005. № 1. С. 159-166.

191. Презентували факсимільне видання Галицького Євангелія 1144 року / Українське біблійне товариство. 29 листопада. 2018.
<https://www.ukrbs.org/index.php/novyny-ubt/130-ptezentuvali-faksimilne-vidannya-galitskogo-evangeliya-1144-roku>

192. Прекуп И., протоиерей. Этико-понятийное мышление применительно к религиоведческим дисциплинам. Формирование этических понятий. Гамбург: Sanktum, 2012.

193. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг (постанова Кабінету Міністрів від 10.12.2003 № 1895): Офіційний вісник України. 2003. № 51, ч. 1. С.144 – 159.

194. Про схвалення Концепції проекту Закону України "Про волонтерський рух" (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 № 748): Офіційний вісник України. 2004. № 42. С. 80-82.

195. Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 225) Офіційний вісник України. 2003. № 18-19. С.169-170.

196. Ревякіна Н. В. Проблема человека в итальянском гуманизме II пол. XIV—I пол. XV в. М., 1977. 271 с.

197. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2017 року). Дані Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України. [електронний ресурс]. Режим доступу:
<http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2016/63055/>

198. Решетов О., Кирильчук В., Стежко З., Релігієзнавство. Кіровоград, 2006. 155 с.

199. Рихліцька О. Д. Сенс життя як філософська проблема. // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. Збірник наукових праць К., 1999. С. 33-40.

200. Роберт Уолдингер. Что нужно для счастливой жизни? Уроки самого длинного исследования о счастье. [електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ted.com/talks/robert_waldinger_what_makes_a_good_life_lessons_from_the_longest_study_on_happiness?language=ru#t-1820.

201. Рязанова Л. С. Релігійне відродження в Україні: соціокультурний контекст. К., 2004. 240 с.

202. Савченко Л. Г. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. // Безпека життєдіяльності. 2006. № 1. С. 30–33.

203. Савчук О. Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді. // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2012. Вип. 16. с.60-67.

204. Сай Д. В. Потенціал волонтерської діяльності у сфері виховання моральних цінностей та розвитку професійних якостей майбутніх соціальних працівників. Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : [збірник наукових праць]. Херсон, 2015. Вип. 1. С. 78-81.

205. Сай Д. В. Моральні аспекти волонтерської діяльності майбутніх соціальних працівників. // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія : Педагогіка. 2014. Т. 245. Вип. 233. С. 70-83.

206. Сайт альянсу «Україна без сиріт». <https://ukrainabezsyrit.org/problema-syritstva>.

207. Сайт волонтерського руху «Молодоть не равнодушна» [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.molodost.in.ua/onko/raspisanie-poezdok-dlya-volonterov/>

208. Сайт Українського біблійного товариства. Благодійність. <https://www.ukrbs.org/index.php/blahodiinist>

209. Сайт Всеукраїнського громадського благодійного фонду «Струмок»
<http://www.strumok.org.ua>
210. Самохіна Н. Н. Социально-культурная американская антропология (в рамках дисциплины «Философия»). Нижневартовск, 2016. 102 с.
211. Свешников В. прот. Очерки христианской этики. М., 2001. 622 с.
212. Святе письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. Під час другого Ватиканського Вселенського Собору. Перевидав. сьоме. Вид-во Отців Василіян «Місіонер». Львівська область. місто Жовква, 2005. 349 с.
213. Сігов К. Б. (ред). Человеческая ценность и встреча культур. К.: Дух і літера, 2007. 408с.
214. Сідоркіна О. М. Динаміка релігійної свідомості: методологічний аспект. // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Том 14, № 2 (2011) с. 56-59.
215. Сірополко С. О. Історія освіти в Україні. Львів, 2001. 664 с.
216. Скворцов Н. Г. Испытания национального самосознания. СПб., 1993. 119 с.
217. Слободський Серафим протоіерей. Закон Божий для семьи и школы. Киев., 2012. 751с.
218. Слотердаjk П. Солнце и смерть: Диалогические исследования. СПб., 2015. 608 с.
219. Слотердаjk П. Сферы: Плюральная сферология. Т. III. СПб., 2010. 928 с.
220. Соловьев В. С. Оправдание добра; Нравственная философия / [вступ. сл. А.Н. Голубев, Л.В. Коновалова]. Москва : Республика, 1996. 479 с.
221. Ставряні С.С. Партнерство церкви і суспільства у наративах української протестантської теології початку ХХІ століття : дис... канд. філос. наук: 09.00.11 / С.С.Ставряні / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2016. – 193 с.

222. Стадник М. М. Наука й релігія: вплив християнства на генезу формування світогляду нового часу – історичне минуле і сучасне. // Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження. 2005. Вип. 13. К., С. 308-328.

223. Степовик Д. Історія української ікони XIX-XX століть. Київ, Либідь, 2004. 442 с.

224. Струкова А. Н. Формування самосвідомості молоді в умовах діяльності дозвіллевих громадських об'єднань: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 «Теорія, методика і організація соціально-культурної діяльності» Тамбов. 2006.

225. Тарасенко Г. С. Культурологічний підхід до виховання у контексті становлення онтології в Україні. // Проблеми освіти. К., 2015. Вип. 85. С. 211-215.

226. Темирова Ф. А., Накохова Р. Р., Накохова Д. Х. Этническое самосознание как научная проблема: теоретический анализ. // Современные проблемы науки и образования. 2015. № 1-1. [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18037>

227. Титаренко Л. В. Модернизационные ценности студенческой молодежи как ресурс инновационного развития Беларуси. // Философия и социальные науки. 2016. № 3. С. 70-74.

228. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.

229. Уилбер К. Интегральная психология: Сознание, Дух, Психология, Терапия. М., 2004. 412 с.

230. Уилбер К. Никаких границ. Восточные и западные пути личностного роста. М., 2004. 283 с.

231. Файзуллин Ф. С., Зарипов А. Я., Асылгу-жин Р.Р. Этническое сознание и этническая идентичность. Уфа., 2009. 252 с.

232. Фаррар Ф. В. Голос с Синая. Вечное основание нравственного закона. Иркутск. 2007. 268 с.

233. Федоренко А. А. Формування релігійної свідомості української молоді. [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2014/Istoria/4_169394.doc.htm
234. Федь І. А. Трансцендентальні та культурологічні виміри феномену української ікони: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 17.00.01 «Теорія та історія культури». К., 2006. 32 с.
235. Филлипов Л. О чем звонит колокол // Наука и религия. 1993. № 6. С. 11.
236. Філіпенко І. Що цінує українська родина? [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.dyvensvit.org/articles/7456.html>.
237. Франк С. Л. Свет во тьме: опыт христианской этики и социальной философии. М., 1998. 256 с.
238. Франк С. Л. Духовные основы общества. М., 1992, 356 с.
239. Франк С. Л. Религия и наука в современном сознании. Путь. Кн. 1, № 4 (июнь-июль). 1926. С. 145-156.
240. Франкл В. Е. Человек в поисках смысла : Сборник. М., 1990. 196 с.
241. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для самого себя. М., 2004. 399 с.
242. Хабибуллин К. Н., Скворцов Н. П. Испытания национального самосознания. СПб., 1993. 119 с.
243. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени [пер. с нем. Е. В. Борисов]. Томск., 1998. 384 с.
244. Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. Под ред. Л. Харрисона и С. Хантингтона. М.: Московская школа политических исследований, 2002. 320 с.
245. Херувимська пісня України та її діаспори : Антологія / упор. Ганна Куземська, Дмитро Редчук ; муз. ред. Оксана Ярмак. К. : КЖД «Софія», 2010. – 516 с.

246. Хромець В. Л. Структурна класифікація релігії // Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових праць. Філософія. Вип. 512–513. Чернівці, 2010. С.185–191.

247. Целяков А. Н. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2009. Вип. 38. С. 222-233.

248. Ценности в эпоху перемен. О соответствии вызовам времени. Москва : Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007. 163 с.

249. Чекаленко Л. Європейські цінності – основоположні принципи Європейської інтеграції. // Україна дипломатична. Вип. 14. 2014. С. 628-640.

250. Чекаль Л. А., Савицька І. М., Супрун А. Г., Кичкирук Т. В. Культенко В. П. Філософія. К., 2017. 420 с.

251. Черкаський Л. М. Українські народні музичні інструменти. К., 2003. 96 с.

252. Чубарева О. О. Аксиологічна палітра студентської молоді: проблема визначення. // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 106. С. 277-282.

253. Чубарева О. О. Мистецтво в практичному формуванні аксиологічної палітри сучасного студентства. // Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 105. С. 281-285.

254. Чупрій Л. Релігійні цінності як основа розвитку духовності особистості // Українське релігієзнавство. 2000. № 13, 34-42.

255. Шайгородський Ю. Ж. Цінності як детермінанти суспільного розвитку. // Сучасна українська політика. К. Центр соціальних комунікацій, 2012. Вип. № 26. С. 219-228.

256. Шевченко Г. П. Духовність особистості // Методологія, теорія і практика. Вип. 5 (74). Сєверодонецьк, 2016. 292с.

257. Шелер М. Формалізм в етиці та матеріальна теорія цінностей. Вибрані твори. Наука: Університетська книга. 1999. 232 с.

258. Шинкарук В. Д. Виховання милосердя майбутніх педагогів у процесі позааудиторної діяльності. // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. №4 (67). С. 207–215.

259. Шкред Н. Благородная миссия: Социальная защита одиноких, больных, малообеспеченных пенсионеров является одной из главных задач в волонтерском движении. К., 2004. С. 3.

260. Шолох В., Рубський В. Кураєв А., Грищенко Х., Відповіді православних на питання протестантів. К. 101 с.

261. Шопенгауер А. Мир как воля и представление. Минск, 1999. 832 с.

262. Шопенгауер А. Свобода воли и нравственность. М., 1992. 448 с.

263. Шульга Н. А. Этническая самоидентификация личности. К., 1996.

264. Эриксон Э. Г. Молодой Лютер. Психоаналитическое историческое исследование / пер. с англ. А. М. Каримского. Москва : Московский философский фонд «Медиум», 1996. 560 с.

265. Яковлев Є. Г. Мистецтво і світові релігії К., 1989. 221 с.

266. Ясперс К. Ницше и христианство [перевод Бородай Т. Ю.] М., 1994. 115с.

267. Ясперс К. Смысл и назначение истории. М., 1994. 527 с.

268. Boa, Kenneth. Handbook to Prayer: Praying Scripture Back to God. 1993/

269. Brown W. Regulating aversion. Tolerance in the age of identity and empire. – Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006.

270. Charles V., Chapin M. The value of human life. Read before the American Public Health Association. American journal of public health the value of human life. Vol. III. February 1913. № 2. Washington. Pp. 101-105.

271. Christianity, Democracy, and the Shadow of Constantine / Eds. George E. Demacopoulos, Aristotle Papanikolaou. – Fordham University Press, 2016. – 304 p.

272. Dictionary of Sociology. New York, 1964.

273. Dobson J. C., Bauer G. L. *Children or Risk: The Battle For the Hearts and Minds of Our Kids*. USA. Dallas, TX, Word, 1990.
274. Erich Fromm, *Values, Psychology and Human Existence*. New knowledge in human values. Edited by Abraham H. Maslow. New York, 1959, p. 151.
275. Fichter H. Joseph, *Sociology*. The University of Chicago. 1957, p. 36. 293p
276. Gavelia A. The protestant principle sola scriptura. *V International scientific conference «Science of the third millennium»*. Science initiative «Universum» Science initiative «Universum» Orrisville, Lulu Press. 2018. P. 98–100.
277. Gavelia A. The formation of the outlook of modern youth in the context of christian axiology. *XV International scientific conference «Millennium science»*. Science initiative «Universum» Orrisville, Lulu Press, 2018. P. 94.
278. Joad C.E.M. *The Recovery of Belief*. London; Faber and Faber. 1955.
279. Meng L., Jeffrey V., Alison P. How Do People Value Life? *Psychol Science: Department of Psychology, Rutgers University*. 2010. February. 21(2). Pp. 163–167.
280. Parker H. Dewitt . *The Philosophy of Value*. Michigan, 1957.
281. Ralf B. Winn *American Philosophy*. New York, 1955.
282. Research & Branding Group 2016. [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://rb.com.ua/blog/lichnaja-zhizn-ukraincev/>.
283. Russel B. *Human Society in Ethics and Politics*. USA. New. York. Mentor. 1962.
284. Shaeffter F. A. *Christian Manifesto*. Westchester, IL. Crossway Books, 1981.
285. Shaeffter F. A. True Spirituality, in *The Complete Works of Francis Shaeffter? Five volumes*. Westchester, IL. Crossway Books, 1982.
286. Tocqueville A. *Democracy in America*, two volumes. USA. New Rochelle, NY: Arington House, n.d. vol. I.

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

– **Статті в наукових фахових виданнях України, які включено до міжнародних науково-метричних баз web of science core collection:**

– Гавеля О. Р. Культурні пріоритети сучасної студентської молоді України: особливості релігійного, естетичного, мистецького і літературного вибору. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв № 3. 2018

– **Статті в наукових фахових виданнях України, які включено до міжнародних науково-метричних баз:**

– Гавеля О. Р. Сімейні цінності в житті сучасної студентської молоді України: релігієзнавче дослідження. Гілея Науковий вісник. 2018. Вип. 131. С. 343-346.

– Гавеля О. Р. Духовні і естетичні цінності як віддзеркалення релігійної свідомості сучасної людини: конфесійний вимір. Гілея Науковий вісник. 2017. Вип. 127. С. 261-265

– Гавеля О. Р. Аксіологічні проблеми самосвідомості сучасного православного християнина. Гілея Науковий вісник. 2017. Вип. 119. С. 228-230.

– Гавеля О. Р. Сенс і цінності життя сучасної молоді України (релігієзнавче дослідження). Гілея Науковий вісник. – 2018. – Вип. 132.

– Гавеля О. Р. Формування свідомості сучасної молоді засобами мистецтва, що містить духовні цінності християнства. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2018.

– **Статті в наукових виданнях України, які включено до міжнародних науково-метричних баз.**

– Гавеля О. Р. Основоположні принципи європейської інтеграції молодого покоління України на основі ідентичних християнських цінностей. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2017. Вип. 274. С. 132-140.

– **Статті в інших наукових збірках, тези доповідей у збірниках матеріалів конференцій**

– Гавеля О. Р. Духовний потенціал християнських церков і релігійних громад у формуванні свідомості сучасної молоді: національні особливості. Міжнародна науково-практична конференція «Цілі сталого розвитку третього тисячоліття: виклики для університетів наук про життя» 23–25 травня 2018 С. 82–84.

– Гавеля О. Р. Європейська інтеграція молоді України на основі ідентичних християнських цінностей. Міжнародна науково-практична конференція «Людина, суспільство, держава у філософському дискурсі: історія і сучасність» (до 60-річчя кафедри філософії НУБіП України) 18–19 травня 2017 С. 234–236.

– Гавеля О. Р. Свідомість як відображення і духовне освоєння дійсності: візуалізація уявних образів і життєвих цінностей. III Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації» 23–24 лютого 2017. С. 301–302.

– Гавеля О. Р. Підвищення рівня духовності сучасної молоді. Міжнародна науково-практична конференція «Україна–Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат» 16–17 березня 2017. С. 128–129.

– Гавеля О. Р. Ініціативи християнських церков щодо формування свідомості молодого покоління українців в умовах дозвіллевої діяльності. Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Другі наукові читання,

присвячені пам'яті доктора історичних наук, професора О. І. Путра» 20 листопада 2016. С.53–56.

– Гавеля О. Р. Самовдосконалення молодого покоління України засобами християнської моралі і православних релігійних цінностей. Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Сучасні соціокультурні та політичні процеси в Україні» 1 червня 2016. С.18–21.

– Гавеля О. Р. Знакова природа харизматичності в образі сучасного релігійного діяча. Науково-практичний семінар «Метафора та її семіотичний контекст» 17 березня 2017 р. Дніпро 2017. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. «Інновація». 2017. С. 55–58.

– Гавеля О. Р. Ціннісні засади виховання молодого покоління українців. Міжнародний науковий конгрес білоруської культури, 5–6 травня 2016 р. Мінськ (текст тезисов).

– Гавеля О. Р. Самовдосконалення молодого покоління України засобами християнської моралі і православних релігійних цінностей. Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Сучасні соціокультурні та політичні процеси в Україні» Треті наукові читання присвячені пам'яті доктора філос. наук професора О. М. Семашко 31 травня 2016 р. С.18–21

– Gavelia A. The protestant principle sola scriptura. V International scientific conference «Science of the third millennium». Science initiative «Universum» Science initiative «Universum» Orrisville, Lulu Press. 2018.

ДОДАТОК Б

Опитано 517 респондентів

ТАБЛИЦЯ № 1

СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ

Які сімейні цінності являються найбільш значущими.

Ми запропонували респондентам вибрати декілька варіантів із представлених в анкеті.

Розглянемо окремо кожен з підгруп:

Група 1 (130 респондентів) молодь, яка відвідує церкву щотижня чи 1-2 рази на місяць	
Сімейні цінності	Кількість респондентів у відсотках від групи
Любов	31,54%
Взаємоповага	20,77%
Чесність	11,54%
Довіра	9,23%
Взаємодопомога	8,46%
Взаєморозуміння	7,69%
Турбота	6,92%
Взаємопідтримка	6,92%
Вірність	4,62%
Здоров'я	3,85%
Діти	3,85%
Доброта	3,08%
Відповідальність	3,08%
Щирість	3,08%
Спілкування	3,08%
Віра в Бога	2,31%
Правильне виховання	2,31%
Сімейні традиції	1,54%
Ввічливість	1,54%
Працелюбність	1,54%
Група 2 (274 респондента) молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята та лише на великі свята.	
Сімейні цінності	Кількість респондентів у відсотках від групи

Любов	19,34%
Взаємоповага	16,42%
Взаємопідтримка	12,41%
Довіра	10,58%
Взаємодопомога	8,39%
Чесність	6,93%
Вірність	5,47%
Взаєморозуміння	5,47%
Взаємоповага	5,11%
Збереження традицій	4,38%
Повага до батьків	3,65%
Розуміння	3,65%
Здоров'я	3,28%
Доброта	2,55%
Турбота	2,55%
Благополуччя	1,82%
Щастя	1,46%
Діти	1,46%
Відвертість	1,09%
Спілкування	0,73%
Ввічливість	0,73%
Злагода	0,73%
Затишок	0,36%
Група 3 (111 респондентів) молодь, яка зовсім не відвідує церкву	
Сімейні цінності	Кількість респондентів у відсотках від групи
Любов	19,82%
Взаємоповага	16,22%
Взаєморозуміння	14,42%

Чесність	9,91%
Взаємопідтримка	8,11%
Взаємодопомога	7,21%
Довіра	7,21%
Дружба	2,7%
Вірність	2,7%
Повага до батьків	1,8%
Щирість	1,8%
Збереження традицій	1,8%
Спілкування	1,8%
Турбота	0,9%
Щастя	0,9%
Здоров'я	0,9%
Справедливість	0,9%
Гроші	0,9%

ТАБЛИЦЯ № 2
ЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ
ХРИСТИЯНСЬКОЇ АКСІОЛОГІЇ

Ми запропонували респондентам самостійно написати у чому полягають їх
життєві цінності.

Група 1 (130 респондентів) молодь, яка відвідує церкву щотижня чи 1-2 рази на місяць	
Життєві цінності	Кількість респондентів у відсотках від групи
Сім'я	28,46%
Любов	17,69%
Здоров'я	10,77%
Чесність	10%

Взаємоповага	9,23%
Дружба	7,69%
Віра в Бога	6,92%
Взаєморозуміння	6,92%
Освіта	6,92%
Щастя	6,15%
Саморозвиток	6,92%
Добро	5,38%
Вірність	4,62%
Дисципліна	3,85%
Робота	3,85%
Діти	3,08%
Кар'єра	3,08%
Служіння Богу	2,31%
Духовний розвиток	2,31%
Надія	2,31%
Гуманізм	2,31%
Толерантність	2,31%
Спілкування	2,31%
Життя	2,31%
Релігія	2,31%
Справедливість	2,31%
Гармонія	2,31%
Усунення своїх недоліків	2,31%
Самореалізація	1,54%
Милосердя	1,54%
Культура	1,54%
Терпіння	1,54%
Творчість	1,54%

Оптимізм	1,54%
Благополуччя	1,54%
Вдячність	1,54%
Мораль	0,77%
Щирість	0,77%
Працьовитість	0,77%
Довіра	0,77%
Свобода	0,77%
Досягнення високої моральності	0,77%
Група 2 (274 респондента) молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята та лише на великі свята.	
Життєві цінності	Кількість респондентів у відсотках від групи
Сім'я	21,17%
Любов	43%
Чесність	5,47%
Здоров'я	5,11%
Щастя	4,38%
Дружба	4,38%
Самовдосконалення	3,65%
Кар'єра	3,65%
Повага	3,65%
Саморозвиток	3,28%
Справедливість	2,92%
Освіта	2,92%
Доброта	2,92%
Кар'єрне зростання	2,92%
Саморозвиток	2,55%
Гроші	2,55%

Самореалізація	2,19%
Повага до старших	2,19%
Робота	2,19%
Розуміння	2,19%
Довіра	1,82%
Взаємодопомога	1,82%
Віра в Бога	1,82%
Гармонія	1,82%
Взаєморозуміння	1,46%
Діти	1,46%
Життя	1,46%
Вірність	1,06%
Взаємоповага	1,06%
Прощення	1,09%
Дисципліна	0,73%
Благополуччя	0,73%
Благодійність	0,73%
Порядність	0,73%
Вдячність	0,73%
Розвиток	0,73%
Добррозичливість	0,73%
Хоробрість	0,73%
Підтримка	0,73%
Культура	0,73%
Група 3 (111 респондентів) молодь, яка зовсім не відвідує церкву	
Життєві цінності	Кількість респондентів у відсотках від групи
Сім'я	15,32%
Саморозвиток	9,01%

Чесність	9,01%
Любов	6,31%
Добро	5,41%
Кар'єра	5,41%
Здоров'я	5,41%
Освіта	4,5%
Самовдосконалення	4,5%
Гроші	4,5%
Досягнення власних цілей	4,5%
Благополуччя	3,6%
Друзі	3,6%
Самореалізація	2,7%
Допомога ближньому	2,7%
Щастя	2,7%
Повага	2,7%
Життя	2,7%
Пошук нових знань	2,7%
Відповідальність	2,7%

ТАБЛИЦЯ № 3
СЕНС ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ
АКСІОЛОГІЇ

**Ми запропонували респондентам вибрати декілька варіантів із
представлених в анкеті.**

Група 1 (130 респондентів)

Сенс життя	Кількість респондентів у відсотках
У створенні благополучної сім'ї	61,54%
У досягненні особистого щастя	43,85%
У служінні Богу	33,85%
У важливих подіях (одруження, народження дітей, закінчення вишу, вихід на роботу)	33,85%
У вдосконаленні власної душі	28,46%
У пошуку нових знань	25,38%
У боротьбі з власними недоліками	20,77%
У служінні ближнім і допомозі нужденним	18,46%
У кар'єрному зростанні	17,69%
У продовженні роду	15,38%
У спілкуванні	14,62%
У вдосконаленні власного розуму	13,85%
У досягненні високої моральності	9,23%
У збагаченні і накопиченні матеріальних благ	4,62%
Задля досягнення особистої слави	3,08%
Задля досягнення влади над людьми	0,77%
У спасінні своєї душі	0,77%
У спасінні душ ближніх	0,77%

Група 2 (274 респондента)	
Сенс життя	Кількість респондентів у відсотках
У досягненні особистого щастя	60,22%
У створенні благополучної сім'ї	55,47%
У кар'єрному зростанні	35,77%
У пошуку нових знань	35,4%
У вдосконаленні власної душі	32,85%
У вдосконаленні власного розуму	28,1%
У важливих подіях (одруження, народження дітей, закінчення вишу, вихід на роботу)	27,74%
У спілкуванні	25,91%
У боротьбі з власними недоліками	21,9%
У продовженні роду	21,53%
У збагаченні і накопиченні матеріальних благ	16,06%
У досягненні високої моральності	13,14%
У досягненні особистої слави	7,3%
У служінні ближнім	6,93%
У служінні Богу	6,93%
У позбавленні від страждань	6,57%
У досягненні влади над людьми	4,74%
Група 3 (111 респондента)	

Сенс життя	Кількість респондентів у відсотках
У досягненні особистого щастя	56,76%
У вдосконаленні власного розуму	43,24%
У пошуку нових знань	38,74%
У створенні благополучної сім'ї	35,14%
У кар'єрному зростанні	33,33%
У вдосконаленні власної душі	31,53%
У боротьбі з власними недоліками	31,53%
У важливих подіях (одруження, народження дітей, закінчення вишу, вихід на роботу)	26,13%
У спілкуванні	24,32%
У збагаченні і накопиченні матеріальних благ	16,22%
У продовженні роду	10,81%
Задля досягнення особистої слави	9,01%
У досягненні високої моральності	8,11%
У досягненні влади над людьми	8,11%
У позбавленні від страждань	4,5%
У служінні ближнім	1,8%

ТАБЛИЦЯ № 4

ВОЛОНТЕРСТВО

Ми запропонували респондентам вибрати декілька варіантів із представлених в анкеті.

Група 1 (130 респондентів)	
Варіант відповіді	Кількість респондентів у відсотках від групи
Чи займаєтесь Ви волонтерською діяльністю?	
Ні	53,85%
Так	27,69%
Так, але дуже рідко	22,31%
Якщо Ви займаєтесь волонтерською діяльністю, з якими фондами співпрацюєте?	
«Молодь України», «Природний фонд», організація інвалідів м. Гадяч, «Недільний обід у шпиталі», «Червоний Хрест», «Твори добро», «СМОТРА», «ТСН допомога», «Серце до серця», «Допомога армії України», «Network of caring».	
Якщо Ви займаєтесь волонтерською діяльністю, яким видом?	
Підтримка малозабезпечених	17,69%
Опіка над хворими	17,69%
Опіка над сиротами	13,08%
Захист природи	9,23%
Підтримка учасників АТО	3,85%
Чи їздили Ви коли-небудь	
Ні	50,77%
Так	13,08%
Яка причина того, що Ви займаєтесь волонтерською діяльністю?	
Допомога ближньому	35,38%

Нові знайомі і друзі	11,54%
Бажання допомогти	1,54%
Місіонерство	0,77%
Гарно та корисно проводити час	0,77%
З якої причини Ви перший раз зайнялись волонтерством?	
Бажання допомогти	5,38%
Співчуття	4,62%
Стало цікаво	4,62%
Друзі запропонували	1,54%
Випадково потрапила до дитячого будинку	0,77%
Приклад батьків	0,77%
Група 2 (274 респондента)	
Варіант відповіді	Кількість респондентів у відсотках
Чи займаєтесь Ви волонтерською діяльністю?	
Ні	57,3%
Так, але дуже рідко	28,47%
Так	15,33%
Якщо Ви займаєтесь волонтерською діяльністю, з якими фондами співпрацюєте?	
«Червоний Хрест», «Цюрюпинський ЦКД», «Допомога бійцям АТО заради майбутнього», «ЮНЕСКО», «Гостомельський притулок для тварин», «Бобр-спас», «Відлов бездомних тварин», «Голодний бурундучок».	

Якщо Ви займаєтесь волонтерською діяльністю, яким видом?	
Підтримка малозабезпечених	14,23%
Захист природи	13,05%
Опіка над сиротами	8,03%
Опіка над хворими	8,03%
Підтримка учасників АТО	4,01%
Чи їздили Ви коли-небудь	
Ні	47,81%
Так	6,57%
Яка причина того, що Ви займаєтесь волонтерською діяльністю?	
Допомога ближньому	29,56%
Нові знайомі і друзі	8,39%
Бажання допомогти	0,36%
З якої причини Ви перший раз зайнялись волонтерством?	
Бажання допомогти	6,57%
Співчуття	2,19%
Бажання допомогти тваринам	2,19%
Стало цікаво	1,82%
Бажання допомогти дітям	1,82%
Друзі запропонували	1,09%
Приклад батьків	1,09%
У школі запропонували	0,36%
Група 3 (111 респондентів)	

Варіант відповіді	Кількість респондентів у відсотках
Чи займаєтесь Ви волонтерською діяльністю?	
Ні	62,16%
Так, але дуже рідко	19,82%
Так	13,51%
Якщо Ви займаєтесь волонтерською діяльністю, з якими фондами співпрацюєте?	
«Від серця до серця», БО «Дивовижний», «Зелений птах».	
Якщо Ви займаєтесь волонтерською діяльністю, яким видом?	
Підтримка малозабезпечених	13,51%
Захист природи	10,81%
Опіка над хворими	3,6%
Підтримка учасників АТО	2,7%
Опіка над сиротами	1,8%
Чи їздили Ви коли-небудь	
Ні	54,05%
Так	7,21%
Яка причина того, що Ви займаєтесь волонтерською діяльністю?	
Допомога ближньому	16,22%
Нові знайомі і друзі	3,6%
Бажання допомогти	1,8%
З якої причини Ви перший раз зайнялись волонтерством?	
Бажання допомогти	-

Співчуття	-
Бажання допомогти тваринам	-
Стало цікаво	-
Бажання допомогти дітям	-
Друзі запропонували	-
Приклад батьків	-
У школі запропонували	-

ТАБЛИЦЯ № 5

НАПРЯМИ В ЖИВОПИСІ, МУЗИЦІ, ЛІТЕРАТУРІ
ЯКІ НАЙБІЛЬШЕ ПОДОБАЮТЬСЯ РЕСПОНДЕНТАМ:

Ми запропонували респондентам вибрати декілька варіантів із
представлених в анкеті.

Група 1 (130 респондентів) молодь, яка відвідує церкву щотижня чи 1-2 рази на місяць	
Напрями в живописі	Кількість респондентів у відсотках від групи
Імпресіонізм	14,62%
Класицизм	12,31%
Пейзаж	8,46%
Бароко	8,46%
Реалізм	6,92%
Сюрреалізм	6,92%
Академічний живопис	4,62%
Романтизм	3,85%
Іконопис	3,85%

Модерн	3,08%
Портрет	3,08%
Абстракціонізм	3,08%
Натюрморт	2,31%
Поп-арт	2,31%
Неокласицизм	1,54%
Рококо	1,54%
Кубізм	1,54%
Напрями в музиці	Кількість респондентів у відсотках від групи
Класика	33,08%
Джаз	15,38%
Поп	13,85%
Рок	13,08%
Блюз	5,38%
Хіп-хоп	5,38%
Народна	5,38%
Церковний хор	3,08%
Хоровий спів	2,31%
Фортепіано	2,31%
Лірика	2,31%
Альтернатива	1,54%
Напрями в літературі	Кількість респондентів у відсотках від групи
Роман	26,15%
Класика	10%
Біблія	9,23%
Детективи	7,69%
Фантастика	6,15%

Історичні	6,15%
Лірика	5,38%
Психологія	5,38%
Пригодницькі	5,38%
Поезія	4,62%
Художня	3,08%
Духовна	3,08%
Фентезі	3,08%
Новели	3,08%
Наукова фантастика	2,31%
Поєми	1,54%
Група 2 (274 респондента) молодь, яка відвідує церкву 1-2 рази на рік, лише на свята та лише на великі свята.	
Напрями в живописі	Кількість респондентів у відсотках від групи
Не цікавить	17,5%
Імпресіонізм	12,41%
Пейзаж	8,76%
Реалізм	7,66%
Портрет	6,2%
Бароко	4,74%
Класицизм	4,38%
Сюрреалізм	4,01%
Модерн	3,65%
Мінімалізм	3,28%
Абстракціонізм	2,92%

Кубізм	2,55%
Натюрморт	1,82%
Експресіонізм	1,09%
Постмодерн	1,09%
Поп-арт	0,73%
Напрями в музиці	Кількість респондентів у відсотках від групи
Поп	18,25%
Класика	15,69%
Рок	15,33%
Джаз	10,22%
Реп	4,38%
Не цікавить	4,38%
Хіп-хоп	2,55%
Народна	1,46%
Опера	1,46%
Інструментальна	1,09%
Метал	0,73%
Напрями в літературі	Кількість респондентів у відсотках від групи
Роман	17,52%
Детектив	11,31%
Фантастика	10,22%
Не цікавить	6,2%
Пригоди	5,47%
Поезія	4,74%
Фентезі	3,65%
Наукова	3,28%
Психологія	3,28%

Історичний роман	3,28%
Класика	2,19%
Лірика	1,82%
Наукова фантастика	1,46%
Художня	1,09%
Біблія	0,73%
Група 3 (111 респондентів) молодь, яка зовсім не відвідує церкву	
Напрями в живописі	Кількість респондентів у відсотках від групи
Не цікавить	24,32%
Імпресіонізм	19,82%
Реалізм	13,51%
Пейзаж	9,91%
Сюрреалізм	9,01%
Мінімалізм	5,41%
Модерн	5,41%
Портрет	4,5%
Експресіонізм	4,5%
Абстракціонізм	4,5%
Натюрморт	3,6%
Бароко	3,6%
Кубізм	3,6%
Романтизм	2,7%
Постмодерн	2,7%
Напрями в музиці	Кількість респондентів у відсотках від групи
Рок	34,23%
Класика	20,72%
Поп	19,82%

Реп	13,51%
Джаз	11,71%
Метал	6,31%
Не цікавить	6,31%
Хіп-хоп	5,41%
Інструментальна	4,5%
Блюз	4,5%
Народна	1,8%
Кантрі	1,8%
Панк	1,8%
Напрями в літературі	Кількість респондентів у відсотках від групи
Фантастика	25,23%
Детектив	12,61%
Роман	11,71%
Наукова	10,81%
Не цікавить	9,91%
Історичний роман	7,21%
Класика	7,21%
Поезія	7,21%
Художня	7,21%
Пригоди	6,31%
Психологія	5,41%
Філософська	3,6%
Науково-популярна	3,6%

ТАБЛИЦЯ № 6

ЕСТЕТИКА

Ми запропонували респондентам вибрати декілька варіантів із представлених в анкеті.

Група 1 (130 респондентів)	
Варіант відповіді	Кількість респондентів у відсотках
Чи приділяєте Ви увагу естетичному оформленню храмів?	
Так	63,08%
Ні	17,69%
Не дуже	15,38%
Чи звертаєте Ви увагу на якість звучання церковного хору?	
Для мене це важливо	57,69% %
Не особливо звертаю увагу	25,38%
Для мене це не важливо	12,31%
Чи звертаєте Ви увагу на зовнішній вид прихожан?	
Мені не важливо як одягнені парафіяни	49,23%
Мені приємно коли люди в храмі одягнені пристойно, але більш сучасно	34,62%
Мені приємно бачити жінок одягнених в довгі спідниці і косиначки	16,15%
Група 2 (274 респондента)	
Варіант відповіді	Кількість респондентів у відсотках
Чи приділяєте Ви увагу естетичному оформленню храмів?	
Так	55,11%
Ні	21,53%
Не дуже	22,99%
Чи звертаєте Ви увагу на якість звучання церковного хору?	
Для мене це важливо	36,13%
Не особливо звертаю увагу	43,07%

Для мене це не важливо	18,25%
Чи звертаєте Ви увагу на зовнішній вид прихожан?	
Мені не важливо як одягнені парафіяни	44,89%
Мені приємно, коли люди в храмі одягнені пристойно, але більш сучасно	36,13%
Мені приємно бачити жінок одягнених в довгі спідниці і косиначки	12,77%
Група 3 (111 респондентів)	
Варіант відповіді	Кількість респондентів у відсотках
Чи приділяєте Ви увагу естетичному оформленню храмів?	
Так	45,95%
Ні	32,43%
Не дуже	18,92%
Чи звертаєте Ви увагу на якість звучання церковного хору?	
Для мене це не важливо	46,85%
Не особливо звертаю увагу	26,13%
Для мене це важливо	19,82%
Чи звертаєте Ви увагу на зовнішній вид прихожан?	
Мені не важливо як одягнені парафіяни	54,95%
Мені приємно коли люди в храмі одягнені пристойно, але більш сучасно	18,02%
Мені приємно бачити жінок одягнених в довгі спідниці і косиначки	0,9%